

Lauri Mäkinen

VESIKAUHUN SAASTUTTAMA SUOMI

Vesikauhu, sen ehkäisy ja hoito Suomessa 1910-luvulla.
Erityistarkastelussa Viipurin lääni.

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Historian pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2020

TIIVISTELMÄ

Lauri Mäkinen: VESIKAUHUN SAASTUTTAMA SUOMI
Vesikauhu, sen ehkäisy ja hoito Suomessa 1910-luvulla.
Erityistarkastelussa Viipurin lääni.
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Historia
Maaliskuu 2020

Vesikauhu on ikävä tauti, joka ilman oikeanlaista hoitoa tappaa lähes varmasti. Olen tutkinut vesikauhun ennaltaehkäisyä, hoitoa ja kontrollia Suomessa 1910-luvulla. Aikaisemman tutkimuksen mukaan erityisesti Itä-Suomi oli vesikauhun riivaamaa seutua, joten olen ottanut lähempään tarkasteluun Viipurin läänin. Olen tarkastellut vesikauhua myös sosiaalisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä. Tutkimuksen lähteet muodostuvat tilastomateriaalista (pääasiassa Suomen virallinen tilasto), laeista ja muista valtiollisista aineistoista sekä sanomajä aikakauslehdistä. Menetelmänä olen käyttänyt muun muassa kartallistamista, mikä on mahdollistanut taudin levinneisyyden paremman maantieteellisen tarkastelun.

1910-luvun Suomessa vesikauhun leviämistä pyrittiin estämään monin keinoin. Piirieläinlääkärit valvoivat eläintautien esiintymistä ja vesikauhun ilmaantuessa pyysivät läänin kuvernööriä julistamaan alueen vesikauhun saastuttamaksi. Saastuneeksi julistetulla alueella lemmikkieläimet tuli pitää kiinni tai koirien kohdalla käyttää kuonokoppaa. Ohjeistusten vastaisesti pidetyt eläimet sai rankkuri tai poliisi tappaa. Koiraverolla yritettiin vähentää koirien eli potentiaalisten vesikauhunkantajien määrää. Rankkurit valvoivat myös veron maksamista ja ottivat veromerkitsemättömät koirat kiinni ja tappoivat ne, jos omistaja ei vaaditussa ajassa ilmaantunut paikalle. Rankkurien menetelmät olivat eläinsuojelun kannalta kyseenalaiset, joten koirien surmaamistapaan pyrittiin puuttumaan. Suuri osa koiranomistajista jätti koiraveron maksamatta eikä kuonokoppaa pidetty aina vaadittaessa.

Vuodesta 1885 lähtien vesikauhua oli mahdollista hoitaa rokotteella. Maailman ensimmäisessä hoitoa tarjoavassa Pasteur-laitoksessa Ranskassa kävi hoidettavana yksi ryhmä suomalaisia, minkä jälkeen suomalaiset potilaat hoidettiin Pietarissa. Suomeen perustettiin oma Pasteur-laitos vuonna 1916, minkä ansiosta vesikauhun uhrit voitiin hoitaa kotimaassa. Laitoksen kohtaamista ongelmista huolimatta ainoastaan yksi potilas kuoli vuosikymmenen loppuun mennessä. Koko vuosikymmenenä kuoli kaksi muuta suomalaista, joista toinen oli saanut hoitoa Pietarin Pasteur-laitoksessa ja toinen oli jäänyt ilman hoitoa. Eläimiä kuoli vesikauhuun huomattavasti enemmän kuin ihmisiä.

Viipurin läänissä vesikauhua esiintyi paljon, mutta 1910-luvun lopulla vesikauhu oli jo yleisempi Uudellamaalla ja Hämeessä kuin Viipurin läänissä. Tautia ilmeni ympäri Suomen Ahvenanmaata ja Lappia lukuun ottamatta. Yleisintä vesikauhu oli etelän väkirikkailla alueilla, joissa myös ihmisten, eläinten ja asioiden liikkuminen oli suurempaa. Aikaisemmasta tulkinnasta poiketen vesikauhu ei keskittynyt Venäjän rajalle, vaikkakin Karjalan kannas oli vesikauhun pahasti saastuttama alue. Tautia ei esiintynyt läänien sisällä tasaisesti. Esimerkiksi Viipurin läänissä oli pahasti vesikauhuisien kuntien vieressä alueita, joissa vesikauhua ei ollut laisinkaan.

Avainsanat: vesikauhu, rabies, raivotauti, sairaus, taudit, kuolemansyyt, koiravero, koira, Pasteur-laitos, Viipuri

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1. Kauhutarina	1
1.2. Vesikauhun historia tutkimuskohteena	2
1.3. Tutkimustehtävä	8
1.4. Lähteet ja menetelmät	11
1.5. Vesikauhu, rabies, raivotauti – taudin monet nimet	16
1.6. Vesikauhu tautina	17
2. Miten taistella vesikauhua vastaan?	21
2.1. Vesikauhun saastuttama lääni	21
2.2. Kuonokoppa, rankkuri ja vahvat ketjut	25
2.3. Koiraverot	29
2.4. Vesikauhu ja eläinrääkkäys	32
3. Eläinlääkärit vesikauhutaistelun eturintamassa	36
3.1. Lääke- ja eläinlääketieteen nopea kehitys ja suomalainen terveyshuolto	36
3.2. Eläinlääkärit ja piirieläinlääkärit	38
3.2. Eläinlääkärien virkamatkat	41
4. Suomen Pasteur-laitos	45
4.1. Uuden laitoksen perustaminen	45
4.2. Laitoksen toiminta	50
4.3. Eläinlääkintölaboratorio	57
5. Vesikauhuinen Suomi	60
5.1. Vesikauhun esiintyminen Suomessa	60
5.2. Vesikauhun esiintyminen Viipurin läänissä	71
6. Johtopäätökset	75
Käytetyt lyhenteet	78
Lähde- ja kirjallisuusluettelo	79

Lähteet	79
Arkistolähteet	79
Painetut lähteet	79
Kirjallisuus	82
Internet-lähteet ja -työkalut	86
Liitteet	87
Liite 1. Suomen Pasteur-laitokseen hoitoon tulleiden määrä 1916–1919	87
Liite 2. Suomen Pasteur-laitoksessa hoidetut Viipurin läänin asukkaat kunnittain	89

1. Johdanto

1.1. Kauhutarina

Kauhukirjailija Stephen Kingin vuonna 1981 ilmestyneessä (vähemmän tunnetussa) romaanissa *Cujo* vesikauhuun sairastunut koira terrorisoi mainelaisen pikkukaupungin asukkaita. Kingin tunnetumista tarinoista poiketen tämän kauhutarinan luominen ei vaatinut yliluonnollisia ilmiöitä, vaan lähökohdaksi riitti esimerkki oikeasta elämästä. Kingiä inspiroi kirjoittamaan sanomalehdessä ollut uutinen nuoresta pojasta, jonka vesikauhuinen bernhardinkoira oli taudin riivaamana tappanut.¹

Joskus fakta on yhtä kamalaa kuin fiktio. Kauhukirjailijat olisivat löytäneet inspiraatiota tarinoihinsa 1910-luvun suomalaisista sanomalehdistä lähes viikoittain. Esimerkiksi Lappeen pitäjässä tuntematon koira hyökkäsi raivoisasti kohti paikalle sattuneiden ihmisten kasvoja.² Parikkalassa taas hyvänä työhevosenä pidetty eläin muuttui yhtäkkiä niin aggressiiviseksi, ettei sen lähelle enää uskaltanut mennä, kun se riuhtoi itsensä irti ja puri kaikkea eteen osuvaa.³ Tauti pystyi näin muuttamaan sekä ihmisen parhaan ystävän että uskollisimman työtoverin täysin vieraaksi ja ympäristölleen hengen vaaralliseksi hirviöksi kuin noiduttuna. Vesikauhu oli ikävä ja tuttu vieras etenkin Suomen itäosissa Venäjän rajan läheisyydessä.⁴

Raivotauti, jolla nimellä vesikauhua myös kutsutaan, on ollut ihmisten ja muiden tasalämpöisten olentojen riesana kauemmin kuin kirjoitustaito on ollut siitä kertomassa. Jo Hammurabin laissa mainitaan vesikauhu ja määritetään vesikauhuisen koiran omistajalle rangaistus koiran aiheuttamasta vahingosta. Tauti tunnettiin myös antiikin Kreikassa sekä muinaisessa Intiassa.⁵ Merkittävin vedenjakaja sen historiassa on ollut vuosi 1885, jolloin ranskalainen Louis Pasteur kehitti ensimmäisen varteenotettavan ja luotettavan vastalääkkeen vesikauhuun. Aikaisemmin kuolemantuomiota tarikoittanut tartunta muuttui parannettavaksi ensimmäistä kertaa historiassa.⁶ Pasteurin keksinnön myötä keinot vesikauhun kitkemiseksi kasvoivat, kun ennaltaehkäisyyn rinnalle tuli mahdollisuus hoidon tarjoamiseen.

Perehdyn tässä tutkimuksessa vesikauhuun Suomessa 1910-luvulla ja kiinnitän erityishuomiota Viipurin lääneihin. Tuohon aikaan sijoittuu viimeinen ponnistus taudin hävittämiseksi Suomesta, mikä kulminoitui vuoteen 1918, jonka jälkeen sairastuneiden määrä laski nopeasti häviten

¹ King 1992; Parish 2005, 62.

² 'Wesikauhua Lappeella', *Wiipuri*, 15.1.1910.

³ 'Hevonen kuollut vesikauhuun', *Wiipuri*, 09.06.1917.

⁴ von Bonsdorff 1975, 94.

⁵ Wasik & Murphy 2012, 17–22.

⁶ Patterson 1994, 965–966.

maasta vuoteen 1931 mennessä.⁷ Olen hoidon ja ennaltaehkäisyyn lisäksi kiinnittänyt huomiota ihmisten mielikuviin ja kokemukseen taudista muun muassa uutisoinnin perusteella.

1.2. Vesikauhun historia tutkimuskohteena

Tutkimuskirjallisuudessa vesikauhua historiallisena ilmiönä on lähestytty monista kulmista, joissa kaikissa on ollut omat painotuksensa menetelmissä ja lähteissä. Ajallisella kohdennuksella on myös suuri merkitys siihen, miten asiaa pystyy tutkimaan. Vanhimpien aikojen kohdalla tutkijat ovat joutuneet käyttämään kaikkia mahdollisia lähteitä, joissa viitataan vesikauhuun kuten Homeroksen *Iliasta*, babylonialaisia lakitekstejä, uskonnollisia tekstejä kuten Talmudia ja varhaisten lääkärien kirjoituksia. Vesikauhun varhaishistoria on usein anekdoottimaista, kun eri lähteiden välillä voi olla satoja vuosia. Keskiajan osalta lähteiden joukkoon voi lisätä pyhimyskertomukset, etenkin koiranpuremia parantanutta Pyhää Hubertusta koskevat lähteet, ja islamilaisen maailman oppineiden kuten Avicennan kirjoitukset.⁸

Uudelle ajalle tultaessa lähteet muuttuvat monilukuisemmiksi ja sen myötä myös mahdollisuudet eri näkökulmien ottamiseen tutkimuksessa monipuolistuvat. 1500-luvulta lähtien lääketieteellinen tietämys kasvoi, ja esimerkiksi Girolamo Fracastoro ja Ambrose Paré lisäsivät ymmärrystä vesikauhusta. 1700-luvulta on lääketieteellisiä lähteitä etenkin Ranskasta, mutta vuosisadan jälkipuolella myös englantilaiset ja italialaiset tieteilijät toivat oman panoksensa vesikauhun nujertamiseen. Pasteurin rohtoa edeltävälle ajalle olivat tyypillisiä monenkirjavat hoitokeinot, jotka eivät kuitenkaan toimineet toivotulla tavalla. 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla vesikauhu alkoi olla jo ihmisten mielissä siten, että tutkijat ovat voineet perehtyä siihen käyttäen lähteinään materiaalia pilakuvista valtiollisiin asiakirjoihin. Pasteurin asema lääketieteen historian kaanonissa on johtanut siihen, että vesikauhu esiintyy usein osana lääketieteen kehityksen kuvausta, jossa historia jäsenyy keksintöjen ja tieteellisten läpimurtojen kautta.⁹

Suomea käsittelevässä historiankirjoituksessa vesikauhu on jäänyt laajempia aiheita käsittelevien tutkimuksien sivupolkuihin. Lääketieteen sekä sairaan- ja terveydenhoidon historioihin vesikauhu on usein ollut liian marginaalinen ilmiö tuberkuloosin ja koleran kaltaisten suurten tappajien rinnalla. Kattavimmin kirjallisuudessa vesikauhua Suomen kontekstissa käsittelee Bertel von

⁷ von Bonsdorff 1975, 95.

⁸ Esimerkiksi: Deckwirth 2016 ja Wasik & Murphy 2012.

⁹ Esimerkiksi: Deckwirth 2016, McGrew 1985, Théodoridès 1986 ja Wasik & Murphy 2012.

Bonsdorffin *The History of Medicine in Finland 1828–1918*¹⁰ – sekin tosin vain noin sivun mittaisesti. Myöhemmät teokset ovat suurelta osin vain viittaneet von Bonsdorffiin tuomatta aiheen tutkimukseen juurikaan lisää. Kirjallisuutta kattavamman katsauksen löytää internetistä Arno Forsiuksen lääketieteen historiaa käsittelevältä sivustolta¹¹, jossa on oma artikkelinsa vesikauhulle. Monessa lääketieteen historiassa on isossa roolissa rotuhygieniä tai degeneraatio,¹² mikä jättää vesikauhun suurelta osin huomiotta, koska raivotautinen eläin puree tielleen osunutta arvoon katsomatta. Suomen lääketieteen historian seuran vuosikirja *Hippokrateessa* on ilmestynyt Vivi Deckwirthin¹³ laaja artikkeli vesikauhun historiasta, mutta se käsittelee aihetta globaalissa kontekstissa. Artikkelissa mainitaan, että se on saamassa jatko-osan, jossa käsittely on rajattu Suomeen, mutta kevääseen 2020 mennessä tällaista ei ole vielä ilmestynyt.

Eläinlääkärit ovat olleet muita lääkäreitä enemmän tekemisissä vesikauhun kanssa, joten esimerkiksi Katri Helmisen *Eläinlääkärinä kolmella vuosisadalla: Suomen eläinlääkäriliitto 1892–2017*¹⁴ on katsaus tautia vastaan käydyn taistelun etujoukkoon. Eläinkunnallakin on kuitenkin ollut yleisempiä sairauksia kuten nautatuberkuloosi ja hevosten pätauti.

Sakari A. Härön ja Veijo Raunion kansanterveyslaitoksen historiaa käsittelevä *Seerumit aseina – vastustajina mikrobit: Kansanterveyslaitoksen ja sen edeltäjien historia*¹⁵ sivuaa vesikauhua siihen hoitoa tarjoavan Pasteur-laitoksen osalta. Teos onkin kattavin Suomen Pasteur-laitosta käsittelevä tutkimus, mutta se käsittelee sitä vain osana Kansanterveyslaitosta edeltänyttä Valtion serumilaitosta. Härön ja Raunion mielenkiinnon kohde on instituution kehityksessä eikä vesikauhussa laajemmin.

Suomalaisen lääketieteen sekä sairaan- ja terveydenhoidon historian esittämisessä ovat olleet yleisiä erinäisten tahojen historiikit, jotka usein ovat oman alansa historiasta kiinnostuneiden lääkäreiden kirjoittamia. Tähän ryhmään lukeutuvat muun muassa Härön ja Raunion Kansanterveyslaitoksen historia sekä Helmisen Suomen eläinlääkäriliiton historia. Niilo Pesosen Lääkintöhallituksen ja sen edeltäjien historiaa käsittelevä *Terveyden puolesta - sairautta vastaan: Terveyden- ja sairaanhoito Suomessa 1800- ja 1900-luvulla*¹⁶ on kattava ja usein viitattu teos, jonka näkökulma on

¹⁰ von Bonsdorff 1975, 94–95.

¹¹ Kuvauksia lääketieteen historiasta, <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/> (luettu 21.10.2019).

¹² Esimerkiksi: Harjula 2015 ja Halmesvirta 1998.

¹³ Deckwirth 2016.

¹⁴ Helminen 2017.

¹⁵ Härö & Raunio 1990.

¹⁶ Pesonen 1990.

hallinnollisissa rakenteissa. Tuorempi Lääkintöhallituksen historia on Allan Tiitan *Collegium medicum: Lääkintöhallitus 1878-1991*¹⁷, joka tosin ei yllä Pesosen teoksen yksityiskohtaisuuteen ja laajuuteen. Samu Nyströmin toimittamassa *Vapaus, terveys, toveruus: Lääkärit Suomessa 1910–2010* tarkastellaan Suomen historiaa Suomen lääkäriliiton ja lääkäreiden näkökulmasta.¹⁸ Näihin teoksiin vesikauhu on ollut liian marginaalinen aihe ja yleisemmätkin taudit esiintyvät vain statistin roolissa.

Suomalainen tautien historia ei ole jäänyt pelkästään instituutioiden ja lääketieteen tekijöiden kertomukseksi. Sairaiden ja heidän hoitajiensa historiaa ovat Suomessa tutkineet muun muassa Minna Harjula, Heikki S. Vuorinen, Hannu Vuori ja Anssi Halmesvirta. Harjulan tutkimukset ovat käsitelleet terveystaloudellisuutta ja terveyspalveluja¹⁹ sekä terveyspolitiikkaa²⁰. Vuorinen on tutkinut suomalaisten sairastamista 1850- ja 1860-luvuilla piirilääkärien vuosikertomusten perusteella,²¹ minkä lisäksi hän on kirjoittanut yleistajuisia monografioita tautien historiasta.²² Jotain viitettä siitä, miksi vesikauhu ei ole päätyntä terveyttä ja sairautta käsittelevien historiateosten sivuille antaa Heikki S. Vuorinen teoksensa *Tauti(n)en historia* esipuheessa: ihmiskunnan vaivana on aikojen saatossa ollut niin lukemattomia tauteja, että käytännön syistä on osaa rajattava pois, jolloin rajanveto eläintauteihin on yksi vaihtoehto.²³ Samaa rajausta on voitu käyttää muulloinkin, vaikka kirjoittaja ei sitä yksiselitteisesti olisi tuonutkaan ilmi. Toki on ymmärrettävää, että laajoissa esityksissä pääpaino on annettu yleisemmille taudeille. Hannu Vuoren *Lääketieteen historia: sosiaalishistoriallinen näkökulma*²⁴ ei lähesty aihealuetta aivan niin sosiaalishistoriallisesti kuin otsikosta voisi päätellä. Teos käsittelee muun muassa suhtautumista sairaisiin esiagraariselta ajalta 1900-luvulle, mutta painottaa muuten lääketieteen ja hoitomenetelmien kehitystä. Halmesvirta puolestaan tuo sairastuneen kokemuksen hyvin lähelle tutkimuksessaan lääkäreiden kirjepalstoille tulleista kirjeistä.²⁵

Kansainvälisesti tunnetuimpia sairauden historiaa käsitelleitä tutkijoita on ollut Roy Porter, jonka *The Greatest Benefit to Mankind*²⁶ sivuaa vesikauhua, mutta tosin vain Pasteurin yhteydessä. Teos on Vuorisen teosten tapaan rajaukseltaan niin laaja, ettei vesikauhulle ole ollut mahdollista omistaa enempää rivejä.

¹⁷ Tiitta 2009.

¹⁸ Nyström 2010.

¹⁹ Harjula 2015.

²⁰ Harjula 2007.

²¹ Vuorinen 2006.

²² Vuorinen 2002; Vuorinen 2010.

²³ Vuorinen 2002, 7.

²⁴ Vuori 1979.

²⁵ Halmesvirta 1998.

²⁶ Porter 1999.

Vesikauhu on profiloitunut etenkin koiria piinaavana tautina, joten voisi kuvitella, että ihmisen ja hänen parhaan ystävänsä yhteiselon historiaa käsittelevissä tutkimuksissa olisi sivuttu myös vesikauhua. Suomessa koirahistoriasta on kirjoittanut muun muassa Petri Pietiläinen, jonka teoksessa *Koirien maailmanhistoria*²⁷ käsitellään vesikauhua muutamalla sivulla, mutta ei Suomen kontekstissa. Hänen suomalaisia koiria käsittelevässä *Koirien Suomessa*²⁸ mainitaan vesikauhu ohimennen koiraveron yhteydessä. Koiraveron otettiin käyttöön Suomessa 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla kulkukoirien hävittämiseksi ja sen tärkeä motiivi oli vesikauhun ehkäisy. Yllättäen Pietiläinen käsittelee huomattavasti laajemmin 1800-luvun susihyökkäyksiä, jotka toki vaikuttivat keskusteluun koiraverosta, mutta ei siinä määrin kuin vesikauhu. Susien ihmisiin kohdistamalla aggressiivisella käytöksellä on linkki vesikauhuun, koska joissain tapauksissa hyökkäykset ovat johtuneet vesikauhusta, mutta Suomen tunnetuimissa ja viimeisimmiksi jääneissä tapauksissa susia ei ajanut ihmisten kimppuun vesikauhu vaan sopivan saaliin puute, kuten Jouni Tikkanen on vuonna 2019 osoittanut.²⁹ Tiina Raevaaran *Koiraksi ihmiselle*³⁰ käsittelee koirien perinnöllisiä ja jalostuksesta johtuvia sairauksia, mutta ei vesikauhua.

Itäraja oli von Bonsdorffin mukaan Suomessa vesikauhun pahiten runtelema alue,³¹ joten myös *Viipurin läänin historian* viidennessä osassa³² on pieni huomio läänissä riehuneesta taudista, mutta se ei lisää mitään siihen, mitä Bonsdorff ja Forsius ovat jo aikaisemmin tuoneet esille.

Muulla maailmassa vesikauhun historiaan on paneuduttu huomattavasti enemmän Britit etunenässä. Merkittävimpiä ulkomaisia teoksia on ollut Harriet Ritvon *The Animal Estate: The English and Other Creatures in the Victorian Era*,³³ jossa Ritvo tarkastelee vesikauhua osana viktorianista mentaliteettia. Muun muassa Pietiläinen on *Koirien maailmanhistoriassa* tukeutunut vahvasti Ritvon teokseen, etenkin vesikauhua käsittelevässä luvussa. *The Animal Estate*:n ohella englantilaisten taistelusta vesikauhua vastaan kertoo Neil Pembertonin ja Michael Worboysin *Mad Dogs and Englishmen: Rabies in Britain, 1830–2000*³⁴, joka, kuten nimestä voi päätellä, käsittelee aihetta laajemmalla aikavälillä ja omistautuu pelkästään vesikauhun käsittelyyn Ritvon käsitellessä englantilaisten ja eläinten suhdetta yleisemmin. Nämä ovat olleet erinomaisia apuvälineitä vertailtaessa vesikauhua Suomessa ja Isossa-Britanniassa.

²⁷ Pietiläinen 2013, 273–275.

²⁸ Pietiläinen 2014.

²⁹ Tikkanen 2019, passim.

³⁰ Raevaara 2011.

³¹ von Bonsdorff 1975, 94.

³² Kaukiainen & Marjomaa & Nurmiainen 2014, 179.

³³ Ritvo 1987, 176–202.

³⁴ Pemberton & Worboys 2007.

Kattavin monografiamuodossa julkaistu vesikauhun historia on Jean Théodoridèn *Histoire de la Rage: Cave Canem*,³⁵ joka kertoo taudin pitkän historian antiikista modernille ajalle. Englanninkielisen lukijakunnan on tyytyminen tuoreempaan mutta suppeampaan Bill Wasikin ja Monica Murphyn teokseen *Rabid: A Cultural History of the World's Most Diabolical Virus*,³⁶ joka myös esittää vesikauhun vaiheet muinaisesta Mesopotamiasta 2010-luvun Balille. Aikarajauksen ollessa tuhansia vuosia jää tarkastelu pintapuoliseksi, eikä vähemmän kuljetuille sivupoluille ole voitu lähteä. Varhaista vesikauhun historiaa on tarkemmin tutkinut Wu Yuhong, jonka artikkeli *Rabies and Rabid Dogs in Sumerian and Akkadian Literature*³⁷ osoittaa, että jo Sumerissa ja Babyloniassa suhtauduttiin erittäin pelokkaasti vesikauhuun. Tautiin etsittiin parannuskeinoa ja se liitettiin osaksi uskontoa ja mytologiaa siten, että vesikauhulle oli jopa oma demonikoirajumala. Keskiaikaa ja uuden ajan alkua käsittelevää tutkimusta on vielä vähän seuranneisiin vuosisatoihin nähden. Toki Théodoridès sekä Wasik ja Murphy käsittelevät näitä aikoja osana vesikauhun pitkää historiaa. Keskiajalta tunnetaan ensimmäinen muistiin merkitty rabiesepidemia vuodelta 1271, jolloin Frankenissa Etelä-Saksassa sudet levittivät tautia ihmisiin ja karjaan tappaen 30 ihmistä. Uuden ajan alusta tiedetään epidemioita ainakin Espanjasta, Flanderista, Itävallasta, Unkarista ja Turkista. 1700-luvulla alkoi koirien joukkotappaminen vesikauhun kontrolloimiseksi. Lontoossa vuonna 1752 kaikki koirat määrättiin tapettavaksi ja Madridissa kerrotaan tapetun 900 koira yhdessä päivässä. Vesikauhu onnistui kulkeutumaan myös Uuteen maailmaan, jossa se muodostui pitkäaikaiseksi riesaksi.³⁸

1800-luku ja etenkin sen loppupuoli on kulta-aikaa vesikauhun historian tutkimiselle. Lääketiede kehittyi nopeasti ja jo ennen Pasteurin läpimurtoa oli tehty vakavasti otettavaa vesikauhu-tutkimusta hoitokeinon löytämiseksi. Muun muassa Pasteurin maanmies Pierre-Victor Galtier oli ollut rabiesrokotteen jäljillä jo aikaisemmin siinä kuitenkaan onnistumatta.³⁹ Pasteurin toimista on todennäköisesti kirjoitettu enemmän kuin mistään muusta vesikauhun historiassa. Bert Hansen on tutkinut Pasteurin kehittämän hoitokeinon rantautumista Amerikkaan ja sen vaikutusta koko amerikkalaiseen lääketieteeseen.⁴⁰ Jessica Wang on puolestaan tutkinut vesikauhua Amerikassa kontrollin näkökulmasta.⁴¹ Kaikki Ranskaa koskeva tutkimus ei ole pyörinyt Pasteurin ympärillä vaan esimerkiksi Kathleen Kete on tutkinut vesikauhua porvarillisen väestön lemmikkienpitämisen kautta.⁴² Huomio

³⁵ Théodoridès 1989.

³⁶ Wasik & Murphy 2012.

³⁷ Wu 2001.

³⁸ McGrew 1985, 301.

³⁹ Pemberton & Worboys 2007, 104.

⁴⁰ Hansen 4/1998.

⁴¹ Wang 3/2012.

⁴² Kete 1994, 97–114.

ei ole jäänyt pelkästään Eurooppaan ja Amerikkaan. Afrikan mantereen osalta vesikauhun vaiheita on tutkinut Lance van Sittert, joka on keskittynyt vuoden 1893 rabiesevidemiaan Port Elizabethissa Etelä-Afrikassa.⁴³

Gloobaalissa kontekstissa hyvin yleisiä ovat lyhyet vesikauhun historian esitykset lääketieteen ja sairauksien historiaa käsittelevissä hakuteoksissa. Tällaisiin voidaan lukea esimerkiksi K. David Pattersonin artikkeli *The Cambridge World History of Human Disease*:ssa,⁴⁴ vesikauhuartikkeli Roderick E. McGrew:n *Encyclopedia of Medical History*:ssa,⁴⁵ Anne S. Hardingin *Milestones in Health and Medicine*,⁴⁶ Markus Brummer-Korvenkontion *Virusten ja prionien luonnonhistoriaa*⁴⁷ ja Mary Dobsonin *Murderous Contagion: A Human History of Disease*⁴⁸. Nämä teokset ovat sisällöltään hyvin samankaltaisia, tosin osassa painotetaan vesikauhun lääketieteellisiä seikkoja enemmän. Suomen kontekstissa von Bonsdorff⁴⁹ on käyttänyt vastaavaa kirjallista kaavaa.

Oma lukunsa vesikauhun kertomusta ovat lukuisat Louis Pasteurista kertovat elämäkerrat. Suomessa Pasteurin elämän on lyhyesti esittänyt Arno Forsius osana teosta *Ihmisiä lääketieteen historiassa*.⁵⁰ René Dubos:n ylistävässä Pasteur-elämäkerrassa⁵¹ miehen tieteellisiä saavutuksia pidetään niin valtavana, että siinä joukossa rabiesrokotteen keksiminen on niin vähäpätöinen saavutus, ettei sitä juurikaan tarvitse esitellä. Vaikka Pasteur on vesikauhun historiassa yksi nimi ylitse muiden, on kirjoitettu myös häneen kriittisemmin suhtautuvia teoksia. Markus Brummer-Korvenkontio tuo kirjassa *Virusten ja prionien luonnonhistoriaa* esiin, ettei ensimmäisellä rokotetulla ihmisellä ehkä ollutkaan vesikauhua. Hänen mukaansa Pasteurin tutkimus eläimillä oli ollut puutteellista ennen ihmiskokeisiin siirtymistä ja nykyvirologian katsannosta lähellä alkemiaa.⁵² 1800-luvulla tehdyn tieteellisen tutkimuksen tuomitseminen nykytietämykseen valossa ei kuitenkaan tee oikeutta menneisyyden tieteentekijöillä.

Käänteentekevä hetki Pasteuria koskevassa tutkimuksessa oli, kun hänen henkilökohtaiset muistiinpanonsa saatettiin julkisiksi. Muistiinpanot herättivät mielenkiintoa, koska Pasteur oli sanonut perheelleen, ettei niitä saa koskaan näyttää kenellekään. Näihin uusiin lähteisiin painottuen

⁴³ van Sittert 5/2003.

⁴⁴ Patterson 1994, 962–967.

⁴⁵ McGrew 1985, 299–303; Patterson 1994, 964.

⁴⁶ Harding 2000, 174.

⁴⁷ Brummer-Korvenkontio 2007.

⁴⁸ Dobson 2015.

⁴⁹ von Bonsdorff 1975.

⁵⁰ Forsius 2001, 152–154.

⁵¹ Dubos 1966.

⁵² Brummer-Korvenkontio 2007, 164–165.

on tehnyt tutkimusta muun muassa Gerald L. Geison, jonka *The Private Science of Louis Pasteur*⁵³ on jo aivan erilailla kriittinen teos verrattuna esimerkiksi Dubos:n Pasteur-elämäkertaan. Julkitul- leista muistiinpanoista paljastui muun muassa, että Pasteur oli ennen Meisterin rokottamista testannut vasta-ainetta kahteen salaiseen koehenkilöön, joista ainakin toinen kuoli vesikauhuun.⁵⁴ Pasteurin kehittämästä hoidosta kuitenkin tuli vallitseva tapa hoitaa vesikauhua, joten puoskarin leimaa hänelle lienee turha asettaa. Myös Geison huomauttaa, ettei Pasteuriin kriittisesti suhtautuvan tutkimuksen tarkoitus ole vähätellä hänen ansioitaan.

Vesikauhun historia ei suinkaan loppunut 1900-luvun alkuvuosikymmenille, vaikka Suomessa ja muissa länsimaissa tauti kävi harvinaiseksi. George Colpitts'in *Animal Metropolis: Histories of Human-Animal Relations in Urban Canada* teoksessa ilmestynyt tutkimus *Howl: The 1952–56 Rabies Crisis and the Creation of the Urban Wild at Banff*⁵⁵ on poikkeuksellinen käsitellessään vesikauhua 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla länsimaassa. Useasti tuoreempiin tapauksiin viitataan lähinnä lääketieteellisissä ja eläinlääketieteellisissä julkaisuissa.⁵⁶ Colpitts käsittelee tutkimuksessaan Kanadan Pohjois-Albertassa 1950-luvulla tapahtunutta vesikauhun aaltoa, joka vaikutti niin koti- kuin villieläimiinkin. Suomessa toisen maailmansodan jälkeen tapahtuneet vesikauhutapaukset ovat olleet vähälukuisia yksittäistapauksia,⁵⁷ eivätkä ne ole innostaneet historialliseen tutkimukseen.

1.3. Tutkimustehtävä

Kuten edellä on voinut huomata, suomalainen vesikauhun historia on suurilta osin vielä pimeään pei- tossa. Tutkimuksen näkökulmalle sekä alueelliselle ja ajalliselle rajaukselle oli mahdollisuuksia aina valinnanvaikeuteen saakka. Laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä, että tutkimuskysymys ja me- netelmät muotoutuvat vasta tutkimusprosessin aikana,⁵⁸ ja niin on tämänkin tutkimuksen kohdalla, vaikka kyseessä ei olekaan puhtaasti laadullisen näkökulman tutkimus. Lähdeaineistolla on ollut mer- kittävä rooli valikoidessa tutkimuskysymyksiä, joihin on mahdollista saada vastaus.

Tämän tutkimuksen kohteeksi muodostui lopulta vesikauhu Suomessa 1910-luvulla. Olen muuta Suomea tarkemmin kiinnittänyt erityistä huomiota Viipurin läänin. Aikaisempi tutkimus

⁵³ Geison 1995.

⁵⁴ Geison 1995, 3, 195–200.

⁵⁵ Colpitts 2017.

⁵⁶ Esimerkiksi Heikkonen 5/2009.

⁵⁷ Ruokavirasto – Rabies eli eläimen raivotauti. <https://www.ruokavirasto.fi/viljelijat/elaintenpito/elainten-terveys-ja-elaintaudit/elaintaudit/usealle-elainlajille-yhteiset-taudit/raivotauti-eli-rabies/> luettu 7.3.2020.

⁵⁸ Valli 2018, 73–74.

jo tiesi, että vesikauhu oli yleinen riesa Itä-Suomessa Venäjän rajan läheisyydessä, joten oli perusteltua kohdistaa suurempi huomio Viipurin lääniin, josta tautitapausten ohella lähteet olivat monilukuisempia. Suuressa osassa Suomen läänejä vesikauhu oli niin harvinainen, että tutkimuksen tekeminen olisi ollut hedelmätöntä.⁵⁹ Läänin mittakaava on parempi kuin esimerkiksi lääkäri- tai eläinlääkäripiiriin, koska etenkin Viipurin läänin kohdalla siihen sisältyy monipuolisesti erilaisia alueita: Suomen suurimpiin kaupunkeihin lukeutuva Viipuri, harvaan asuttua maaseutua ja Raja-Karjalan syrjäseutua. Viipurin lääni on tutkimukseni sisäinen tapaustutkimus.

Rajatessani tutkimuskohdettani ajallisesti kiinnitin huomiota vesikauhun historian merkkipaaluihin, joiden sisällyttäminen tutkimukseen olisi hedelmällistä. Rajauksen myöhäisimpänä päätepisteenä oli 1930-luvun alku, jolloin vesikauhun katsottiin hävinneen Suomesta,⁶⁰ (jonka jälkeen tautia on kuitenkin esiintynyt 1950-luvulla ja 1980-luvun lopussa.)⁶¹ Lähdeaineiston saatavuuden vuoksi varhaisin raja-alue olisi ollut 1800-luvun alussa. Tälle välille sijoittuu muutama vesikauhun torjuntaan liittyvä merkkipaalu kuten rokotteen keksiminen 1885 ja Suomen Pasteur-laitoksen perustaminen 1916⁶², jotka molemmat olisivat olleet tutkimisen arvoisia tapauksia. Päädyin 1910-lukuun, koska tällä rajauksella pystyi hyvin tarkastelemaan aikaa ennen Suomen omaa Pasteur-laitosta, sen perustamiseen liittyviä seikkoja ja vaikutuksia vuosikymmenen loppupuoliskolla. Pasteur-laitos sijaitsi Helsingissä, joten se ei kuulu pelkästään Viipurin lääniä koskevaan tutkimukseen, mutta koska vesikauhua esiintyi eniten Viipurin läänissä, on se todennäköisesti perustettu pitäen silmällä juuri tätä aluetta. Siksi on ollut tärkeä ulottaa tutkimus kattamaan koko Suomi, koska yksikään lääni tai lääkäripiiri ei ole irrallaan tai riippumaton muualla maassa tehdyistä päätöksistä, eivätkä taudit tunne rajoja.

Vesikauhusta kertovia lähteitä haravoidessa muodostui kuva tutkimuskysymyksistä, joihin voisi saada tyydyttävät vastaukset. Inspiraationani tutkimukselle oli Harriet Ritvon vesikauhututkimus teoksessa *The Animal Estate*, jonka tavoin olin ajatellut perehtyä vesikauhun yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin ulottuvuuksiin. Lähdeaineisto paljasti kuitenkin hyvin nopeasti, että Suomessa vesikauhun kokeminen ei ollut Englannin tavoin yhtä sidottu luokkayhteiskuntaan, eikä – villeimpiä lehtikirjoituksia lukuun ottamatta – näkynyt viitteitä siitä, mistä Ritvo kirjoittaa ”rabies mystiikkana”. Vaikka tällaiset näkökulmat ovat omassa tutkimuksessani jääneet vähäisemmiksi, olen kiinnittänyt

⁵⁹ Kuvio 3.

⁶⁰ von Bonsdorff 1975, 95.

⁶¹ Ruokavirasto – Rabies eli eläimen raivotauti. <https://www.ruokavirasto.fi/viljelijat/elaintenpito/elainten-terveys-ja-elaintaudit/elaintaudit/usealle-elainlajille-yhteiset-taudit/raivotauti-eli-rabies/> luettu 31.10.2019.

⁶² Forsius, Arno, Rabies – raivotauti eli vesikauhu. 1990 (täydennetty viimeksi 2007). <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/rabies.html> luettu 31.10.2019.

niihin huomiota, kun viitteitä esimerkiksi ajatuksista vesikauhusta sekarotuisten ja köyhän kansan osan koirien tautina on esiintynyt.

Luokkayhteiskuntaa ja mystiikkaa tärkeämmiksi seikoiksi tutkimuksessa nousevat vesikauhun torjunta- ja hoitokeinot. Siten olennaisia tutkimuskysymyksiä ovat: miten vesikauhun tarttumista ja leviämistä ennaltaehkäistiin ja miten sairastuneita hoidettiin? Näihin liittyen olen tarkastellut, miten ennaltaehkäisykeinoja noudatettiin ja oliko niillä vaikutusta sairastuneiden määrään. Koska vesikauhun historiaa on tutkittu Suomen osalta vasta niin pintapuolisesti, en ole nähnyt tarpeelliseksi rajata tutkimuksesta mitään lähteiden kertomaa seikkaa vesikauhusta. Vesikauhu oli jo tuolloin marginaalinen huomattavasti yleisempien tautien joukossa, joten olen sisällyttänyt tutkimukseen kaiken mitä lähteillä on ollut sanottavaa taudista valitun rajauksen puitteissa ilman, että vaarana olisi ollut aiheen liiallinen rönsyily.

Taudit eivät ole pelkkää biologiaa ja lääketiedettä, sillä niillä on usein mullistava vaikutus kantajan ja häntä ympäröivän yhteisön elämään. Sosiaalisesti ongelmaksi tauti muuttuu viimeistään siinä vaiheessa, kun sitä joutuu jo ennalta pelkäämään ja, jos sillä on stigmatisoiva vaikutus kuten esimerkiksi sukupuolitaudeilla. Sairastumista on pidetty (ja joidenkin tautien kohdalla yhä pidetään) myös huonojen elintapojen merkinä.⁶³ Taudeilla on myös myyttinen, symbolinen ja metaforinen puolensa. Sairaus on ollut osa uskonnollista ajattelua ja mytologiaa etenkin muinaisissa kulttuureissa, mutta myös kristillisessä ajattelussa.⁶⁴ Tauteja on käytetty väkevinä metaforina läpi historian: Immanuel Kantille intohimo oli kuin syöpä ja Charles Baudelairelle tasavalta ja demokratia olivat kuin kuppaa.⁶⁵ Sairauksiin liitetään usein lääketieteestä riippumattomia mielikuvia. Tuberkuloosi esimerkiksi nähtiin intohimoisten ja luovien ihmisten tautina. Joskus taudin nimi on yhtä kuin adjektiivi. *Kuppaa* ja *lepra* todennäköisesti käytetään nykyään enemmän kuvailtaessa muita asioita kuin itse tauteja.⁶⁶ Vesikauhun luonteen huomioon ottaen ei ole vaikea arvailla, minkälaisiksi metaforiksi se on taipunut; onhan jo nimeen kirjoitettu *kauhu*. Nykyään, kun vesikauhu on käynyt harvinaiseksi länsimaissa, on todennäköistä, että *vesikauhu* on kielessä enemmän metaforisessa käytössä kuin konkreettisen taudin nimenä.

⁶³ Haapala 1989, 92–93.

⁶⁴ Porter 1999, 46, 83–84.

⁶⁵ Sontag 1987, 48, 63, 76–77.

⁶⁶ Sontag 1987, 25, 36–37, 62–63.

1.4. Lähteet ja menetelmät

1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien terveystilastojen laatima aineisto on myöhempiin vuosikymmeniin verrattuna rajallista ja tilastoihin keskittyvää.⁶⁷ Siksi käyttämäni lähteet eivät rajoitu viranomaisten asiakirjalähteisiin, vaan olen lähestynyt aihetta monipuolisemmin käyttämällä sanoma- ja aikakauslehtiä. Asiakirjalähteet ja lehdet puhuvat samoista asioista, mutta kiinnittäen huomiota eri seikkoihin.

Tärkeimpiä lähteitä tutkimuksessani ovat *Suomen viralliseen tilastoon* (SVT) kuuluvat lääkintölaitoksen tilastot⁶⁸. Tilastot sisältävät muun muassa otteita piirilääkärien vuosikertomuksista, tilastoja rokotetuista ja huomiota apteekkilaitoksesta. Tutkimukseni kannalta hyödyllisimpiä osia tilastojulkaisuissa ovat eläinlääkintölaitoksen kertomukset ja tilastot sekä piirilääkärien ja terveyshoitolautakuntien raportit. Vuodesta 1916 eteenpäin Pasteur-laitoksen perustamisen myötä sille omistettiin oma osionsa julkaisuissa, jotka niin ikään ovat ensisijaisia lähteitä vesikauhun hoidon tutkimisessa. Suurin osa lääkintölaitoksen tilastoista ei kuitenkaan tarjoa vesikauhun tutkimiselle muuta kuin korkeintaan mahdollisuuden vertailla muihin tauteihin ja vaivoihin. Esimerkiksi sairaaloita, apteekkeja ja leikkauksia käsittelevillä osioilla ei ole tekemistä vesikauhun kanssa. Vesikauhun sairastuttama potilas on voinut joutua väärän diagnoosin vuoksi esimerkiksi mielisairaalaan, mutta tällaisten tapausten löytäminen aineistosta on vaikeaa, ellei mahdotonta. Vuosikymmenen kuluessa tilastojen sisältö supistuu vuosi vuodelta siten, että vuoden 1910 julkaisu käsittää liitteineen 595 sivua, mutta vuonna 1919 määrä on enää 181 sivua.⁶⁹

Eläinlääkärilaitosta käsittelevät osiot koostuvat esimerkiksi tautikohtaisista lyhyistä katsauksista, sairastuneiden eläinten määristä ja tehtyjen virkamatkojen määristä. Tilastointitavoissa tapahtuu pientä muutosta vuosien välillä. Tämän tutkimuksen kannalta merkittävin muutos on, ettei vuodesta 1915 eteenpäin tilastoida läänikohtaisesti sairastuneita eläimiä lajin mukaan. Eläinlääketieteen puolelta anti on lähinnä määrällinen niin, että sanallisissa kuvauksissakin ilmoitetaan vain tilastoissa kerrotut luvut lauseiksi muutettuna.

Piiri- ja kunnanlääkärien vuosikertomuksissa sanallinen kuvailu on monipuolisempaa ja se ottaa huomioon terveyteen vaikuttavia seikkoja laajemmalti. Tilastoihin on otettu vain otteita kokonaisista vuosikertomuksista, joten on mahdollista, että juuri vesikauhua käsittelevä lause tai pitempi osa on jäänyt otteen ulkopuolelle. Työekonomian lisäksi otteiden käytön hyväksi puoleksi voi laskea, että Suomen viralliseen tilastoon on valikoitu vuosikertomuksista asioita tärkeimmästä päästä.

⁶⁷ Harjula 2007, 11–12.

⁶⁸ SVT XI: 27–36.

⁶⁹ SVT XI: 27; SVT XI: 36.

Jos vesikauhua ei mainita valikoiduissa otteissa, voidaan ajatella, ettei vesikauhun saralla tapahtunut mitään merkittävää tai poikkeuksellista kyseisessä lääkäripiirissä. Vesikauhun ollessa mukana otteissa voi puolestaan päätellä, että asiaa on pidetty merkittävänä. Suomen viralliseen tilastoon päätyi niin sanottu lopullinen tieto, joka oli koottu ja yhdistetty muista lähteistä. Lisäksi painetuissa tilastoissa on saatettu korjata lähteissä ilmenneitä virheitä.⁷⁰ Alkuperäisiä raportteja on säilynyt arkistoissa erittäin vähän, joten niiden antama kuva olisi välttämättä vajavainen. Otteet vaihtelevat sisällöltään ja pituudeltaan piiristä toiseen. Vuodelta 1914 Antrean kunnanlääkäripiirin kohdalla todetaan, että ”yleinen terveydentila on ollut hyvänlainen”,⁷¹ eikä vastaavanlaiset kuvaukset ole harvinaisia muidenkaan piirien kohdalla. Lappeenrannan piiristä on samalta vuodelta kerrottu noin neljä sivua.⁷² Pääperiaatteena lienee ollut, että väkirikkaammat ja laajemmat piirit ovat saaneet enemmän huomiota. Tilastoniteiden supistuessa vuosien saatossa kuvailevat kohdat saivat väistyä niin, että vuosikymmenen lopussa materiaalista tuli pääasiassa numeerista.

Lääkärien raportteihin vesikauhu on päätynyt huomattavasti harvemmin kuin eläinlääkärien. Piirilääkärit käsittelevät kuitenkin välillä piirinsä asioita ja oloja niin laajasti, että niistä voi löytää myös vesikauhua vastaan käytyyn taisteluun vaikuttaneita seikkoja kuten kommentteja liittyen paikallisten suhtautumisesta tauteihin.⁷³ Tautien lisäksi yleisimpiä esiin nostettuja asioita vuosikertomuksista ovat ihmisten siveellisyys, sää ja elinkeinot.

Pasteur-laitoksen asiat on tilastojulkaisuissa serumlaitoksen yhteydessä. Laitoksen potilaat on tilastoitu kattavasti muun muassa saapumis- ja lähtöajan, tapauksen vakavuuden, iän ja kotipaikan mukaan. Tilastotiedon lisäksi laitoksen toiminnasta kerrotaan sanallisesti esimerkiksi vuoden aikana kohdattujen ongelmien osalta. Piirilääkärien raporteista poiketen Pasteur-laitoksen raportti on *Suomen virallisessa tilastossa* kokonaisuudessaan. Vanhoista tilastoista voi päätellä, mitkä asiat koettiin tärkeiksi; jos asialle uhrattiin vaivaa ja sivuja, täytyi sillä olla jotain väliä.⁷⁴ Esimerkiksi Pasteur-laitoksen raportti oli vuosina 1918–1919 heti tilastojulkaisun alussa,⁷⁵ mikä on yksi merkki asian koetusta tärkeydestä. Varhaisissa terveystilastoissa ongelmia tuotti julkisen ja yksityisen sektorin erilaiset käytännöt.⁷⁶ Pasteur-laitos oli kuitenkin ainoa laatuinen tapaus Suomessa, joten muuta terveydenhoidon tilastointia koskeva ongelma ei tässä tapauksessa päde.

⁷⁰ Myllys 1982a, 54; Myllys 1982b, 78.

⁷¹ SVT XI:31, 42.

⁷² SVT XI:31, 36–40.

⁷³ SVT XI:27, 54–55.

⁷⁴ Hietala 1982a, 26.

⁷⁵ SVT XI:35, 4–8; SVT XI:36, 4–7.

⁷⁶ Hietala 1982b, 222.

Koska Suomen virallisen tilaston materiaali on suurelta osin määrällistä, on numerojen rinnalle täytynyt etsiä laadullisempaa aineistoa. Tilastojulkaisujen ohella merkittäviä valtiovallan tuottamia lähteitä ovat olleet kaikki ne lait ja asetukset, joilla vesikauhun torjuntaa on pyritty edistämään. Osa asetuksista, kuten *Armollinen asetus tarttuvien kotieläintautien ehkäisemisestä Suomessa*,⁷⁷ koskee vesikauhun torjuntaa suoraan. Toisissa tapauksissa yhteys vesikauhuun on välillinen, mutta silti merkittävä kuten *Keisarillisen Majesteetin Armollisessa Asetuksessa weron maksamisesta koirista*⁷⁸. Asetuksiin läheisesti liittyvät komiteamietinnöt ovat myös käsitelleet vesikauhun torjunta- ja hoitokeinoja. Aiheen kannalta tärkein mietintö on *Komiteamietintö Keisarilliselle Majesteetille komitealta, joka on asetettu valmistamaan kysymystä serumlaitoksen perustamisesta maahan vuodelta 1912*, jossa valmisteltiin myös Pasteur-laitoksen perustamista. Komiteamietinnöt olivat joko keisarin tai senaatin asettamien työryhmien raportteja, joita käytettiin uusia lakeja valmistellessa.⁷⁹

Käytän tutkimuksessa myös digitaalisen historian tutkimuksen menetelmiä. Sanoma- ja aikakauslehtien kohdalla olen suurelta osin turvautunut Kansalliskirjaston digitaaliseen lehtiarkistoon⁸⁰. Sähköisessä muodossa olevien lehtien käytössä on ollut etuna, että olen voinut tehdä hakuja, jolloin aineistoa on voinut löytää laajemmin, kuin lukemalla lehtiä järjestyksessä. Haun huonona puoleena on, että se ei aina tunnista sanoja, jos digitoitu lehti on huonokuntoinen. Tuloksia tuli kuitenkin niin paljon, että siinä kokonaisuudessa pois jääneitä tuloksia tulisi olla todella paljon, että se muuttaisi kokonaiskuvaa oleellisella tavalla. Tekstintunnistus ei sotkenut *vesikauhua* muihin sanoihin. En esimerkiksi kertaakaan törmännyt lehtijuttuihin *vesikauhoista*.

Suomessa ilmestyi 1910-luvun ensimmäisenä puoliskona noin 300 eri lehtinimikettä, joista viidesosa oli ruotsinkielisiä. Venäjänkielisiä lehtiä ilmestyi enimmillään seitsemän yhtäaikaista. Ruotsinkieliset lehdet muodostivat niin merkittävän osan Suomessa ilmestyneistä lehdistä, että ne ovat lähdeaineistona välttämättömiä suomenkielisen lehdistön rinnalla. Venäjänkieliset lehdet olivat niin harvalukuisia, etten sisällyttä niitä lähdeaineistoon laisinkaan. Ajalle olivat tyypillisiä poliittiset sanomalehdet, joihin vuosina 1906–1917 katsottiin kuuluneen peräti 70 % suomalaisista sanomalehdistä.⁸¹ Vesikauhu ei kuitenkaan ollut sillä tavoin politisoitunut aihe, että lehden tunnustamalla värillä olisi ollut merkitystä uutisoinnissa.

Vesikauhuun liittyvät sanomalehtijutut voidaan jakaa kolmeen tyyppiin. Ensimmäiseen tyyppiin kuuluvat julistukset, joilla läänin kuvernööri julisti jonkin alueen vesikauhun saastuttamaksi.

⁷⁷ Armollinen Asetus tarttuvien kotieläintautien ehkäisemisestä Suomessa 16/1904, As. ko. 1904.

⁷⁸ Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus weron maksamisesta koirista 13/1878, As. ko. 1878.

⁷⁹ Selin 1994, 110.

⁸⁰ Kansalliskirjasto, Digitaaliset aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi>.

⁸¹ Nygård 1987, 16–20.

Julistukset olivat pääsääntöisesti lyhyitä ja ne toistuivat melkein sanatarkasti lukuun ottamatta paikkakuntien nimiä ja aikamääreitä. Julistukset sijaitsivat yleensä lehden alkupuolella ja niillä oli huomiota herättävä isolla kirjoitettu otsikko kuten *Kuulutus*. Toisen tyyppin muodostavat uutiset ja raportit sattuneista vesikauhutapauksista. Nämä uutiset vaihtelivat laajuudeltaan ja yksityiskohtaisuudeltaan paljon. Yleensä uutisessa kerrottiin vesikauhaisen koiran purren henkilöä, joka oli sen jälkeen lähetetty hoidettavaksi Pasteur-laitokseen. Joskus tapahtumien kulku oli selitetty tarkemmin kuten *Viipurin sanomien* jutussa⁸² joulukuulta 1910, jossa vesikauhaisen koiran kulkureitti ja viimeiset vaiheet raportoitiin yksityiskohtaisesti. Kolmas tyyppi on väljempi ja siihen kuuluu edellisiä tyyppisiä enemmän mielipiteitä ja pohdiskelua. Tyyppi kattaa mielipidekirjoitukset, paikalliskirjeet ja muut lehtijutut, joissa vesikauhua käsitellään vapaammin ja kyse ei ole uutisesta.

Aikakauslehdissä merkittäviksi lähteiksi muodostuivat etenkin metsästys-, eläinsuojelu- ja koiralehdet. Olen kuitenkin käyttänyt tutkimuksessa kaikkia aikakauslehtiä, joilla oli jotain sanottavaa vesikauhuun. Aikakauslehdet toivat asiaan laajalti eri näkökulmia aina puutarhayhdistyksistä pilalehtiin. Sanomalehtiä selvemmin aikakauslehdet toivat esille jonkin tietyn tahon äänen. Oma lukunsa olivat lääke- ja eläinlääketieteelliset lehdet kuten *Duodecim* ja *Finsk veterinär tidskrift*, joiden avulla pystyi jäljittämään lääketieteellisen ymmärryksen kehitystä.

Sanoma- ja aikakauslehtien käyttöön olen suurelta osin suhtautunut niin kutsutun näytenäkökulman mukaan. Näytenäkökulmalla tarkoitetaan, ettei lähteen faktapohjaisuus ole täysin välttämätöntä tai itseisarvoista. Toisin sanottuna lähteet luovat oman todellisuutensa eivätkä heijasta pelkästään kokemaamme todellisuutta.⁸³ Lehtikirjoituksiin olen soveltanut tätä siten, ettei kirjoitusten täydellinen totuudenmukaisuus ja kirjoittajan rehellisyys ole välttämätöntä, koska lehtiin painettu sana oli kuitenkin niin lähellä totuutta, että lukijat saattoivat ottaa sen totena. Voi olla, että lehdissä vesikauhuisten eläinten käytöstä saatettiin liioitella, mutta liioiteltukin versio oli niin lähellä totuutta, että suuri lukijakunta pystyi pitämään sitä mahdollisena.

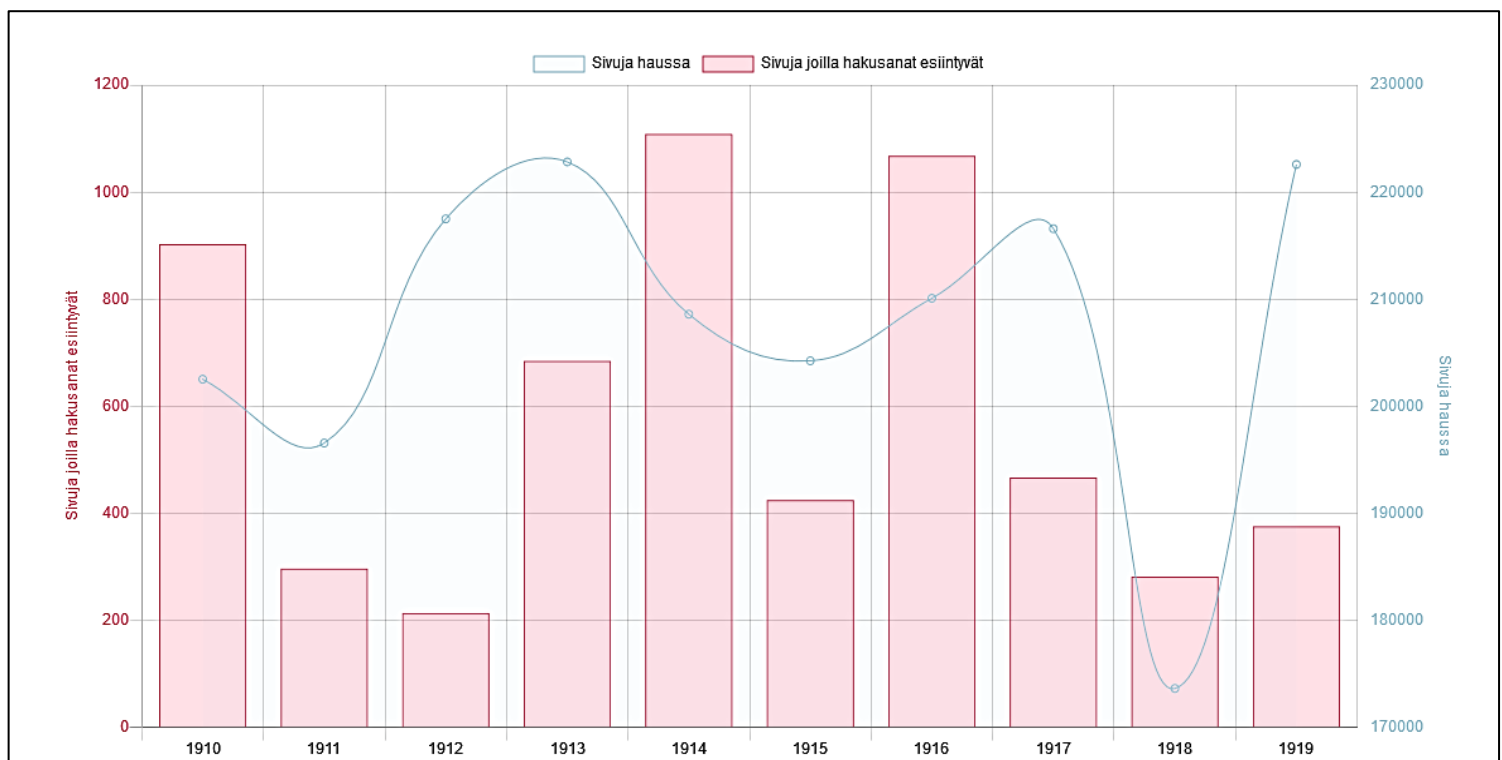
Lehtiä on mahdollista käyttää myös määrälliseen analyysiin, minkä Kansalliskirjaston digitaalinen lehtiarkisto on tehnyt helpoksi. Kuviossa 1. on digitaalisesta lehtiarkistosta muodostettu kaavio, jossa on kuvattuna arkiston sisältämät sivut, joilla sana *vesikauhu/wesikauhu* esiintyy. Kuvion punaiset pylväät kuvaavat lehtiarkistojen sivuja, joilla sana *vesikauhu* tai *wesikauhu* esiintyy. Sininen käyrä puolestaan kuvaa kaikkia kunakin vuonna ilmestyneitä lehtisivuja arkistossa. Kaaviosta huomaa, että vesikauhu puhutti etenkin vuosina 1910, 1914 ja 1916 ja oli erityisen vähän tapetilla muun

⁸² 'Uusi vesikauhutapaus Viipurissa', *Viipurin sanomat*, 5.12.1910.

⁸³ Alasuutari 2011, 114–115.

muassa 1919. Vertailussa on otettava huomioon lehtien ilmestymismäärät. Kun lehtien määrä otetaan mukaan, saadaan selville muun muassa, että vaikka vuonna 1911 oli vähän enemmän mainintoja vesikauhusta kuin vuonna 1918, oli mainintoja suhteessa enemmän vuonna 1918. Vuoden 1918 sivujen vähäisyydelle merkittävin syy on Suomen sisällissodan aiheuttama poikkeustila.

Kuvio 1. Kansalliskirjaston digitaalisen lehtiarkiston sivut, joilla sana vesikauhu/wesikauhu esiintyy 1910–1919

Lähde: Kansalliskirjasto, Digitaaliset aineistot,
<https://digi.kansalliskirjasto.fi/search?query=vesikauhu&startDate=1910-01-01&endDate=1919-12-31&orderBy=RELEVANCE&resultMode=CHART>. Luettu 4.1.2020.

Hyödynsin digitaalisuuden mukanaan tuomia mahdollisuuksia myös lähdeaineistojen kartallistamisessa. Aloitin vesikauhutapausten sijoittamisen kartalle Recogito-työkalulla, jolla poimitaan paikannimiä tekstiaineistoista, minkä jälkeen ohjelma sijoittaa ne kartalle. Viipurin lääni muodostui kuitenkin ongelmaksi, kun ohjelma ei tunnistanut nykyään Venäjällä olevien paikkojen nimiä suomeksi eikä venäjäksi kyrillisillä kirjaimilla tai latinalaisiksi kirjaimiksi muunnettuna. Recogitoa

paremmin onnistui Palladio-työkalun⁸⁴ soveltaminen vesikauhun kartallistamiseen. Edellisestä poiketen Palladio ei käytä paikannimiä vaan koordinaatteja, jolloin siihen on mahdollista syöttää mikä tahansa paikka kartalla. Kartallistamista olen käyttänyt luvussa 5. Kartallistamalla saadaan tilastoaineistosta kokonaisvaltaisempi kuva, jolloin esimerkiksi maantieteellisten erojen havainnoiminen on helpompaa.

1.5. Vesikauhu, rabies, raivotauti – taudin monet nimet

Tässä tutkimuksessa termejä *vesikauhu*, *rabies* ja *raivotauti* käytetään synonyymeinä, mutta sanoilla on erilaiset etymologiset juuret ja ne ovat syntyneet eri tarkoituksiin. Taudin lääketieteellinen nimi on *rabies*, joka tulee latinan hulluutta tarkoittavasta sanasta.⁸⁵ Tässä tutkimuksessa käytetyssä aineistossa *rabies* (tai *rabies canina*)⁸⁶ esiintyy useimmiten selvennyksenä toisen nimityksen yhteydessä. Yksinään sitä käytetään enemmän ruotsin- kuin suomenkielisissä teksteissä.⁸⁷

Suomenkielisessä Lääkintöhallituksen materiaalissa ja suomenkielisissä sanomalehdissä käytetään yleensä termiä *vesikauhu*, mutta näyttäisi olevan lähinnä kirjoittajan tavasta ja tottumuksesta kiinni, käyttäkö hän *vesikauhua* vai *raivotautia*. Joissain harvoissa tapauksissa *vesikauhua* käytetään taudin sijasta kuvatessa oireisiin kuuluvaa veden kammoksumista, mutta tässä tutkimuksessa *vesikauhu* tarkoittaa aina tautia eikä oiretta. Ruotsinkielisessä Lääkintöhallituksen materiaalissa käytetään vanhahtavaa termiä *vattuskräck*, harvinaisempi ruotsissa käytetty termi on *lyssa*.⁸⁸

Termien suhteellisesta yleisyydestä saa vihiä tekemällä hakuja kansalliskirjaston digitaaliseen aineistoon. 1910-luvun aineistossa *vesikauhu/wesikauhu* esiintyy 5763, *rabies* 417 ja *raivotauti/raivotauti* 46 kertaa. *Vattuskräck* esiintyy samalla aikarajauksella 551. *Lyssa* termin määrällisen esiintymisen vertailu tällä tavoin ei ole mahdollista, koska tekstintunnistus sekoittaa sen helposti muihin sanoihin tai sanan osiin kuten *koiranäyttelyssä*. Vertaillessa on otettava huomioon, että *rabies* esiintyy myös ruotsinkielisissä lehdissä muiden ollessa kielikohtaisia termejä. 1910-luvun alussa suomenkielisiä sanomalehtiä ilmestyi Suomessa 308 numeroa viikossa ja ruotsinkielisiä vain 81 numeroa.⁸⁹

⁸⁴ Palladio, <http://hdlab.stanford.edu/palladio/>.

⁸⁵ Merriam-Webster Dictionary: rabies, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/rabies>.

⁸⁶ Esimerkiksi 'Kuulutus', *Haminan lehti*, 13.1.1910.

⁸⁷ Esimerkiksi Nordiska Samfundetin pamfletti *Rabiesepidemin och vetenskapligt djurplågeri*.

⁸⁸ Forsius, Kuvauksia lääketieteen historiasta, Rabies – raivotauti eli vesikauhu, <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/rabies.html>. Luettu 4.1.2020.

⁸⁹ Nygård 1987, 17.

Suomenkielisissä lakiteksteissä käytetään *vesikauhua*, jonka tarkennuksena on joskus *rabies*, mutta useimmiten ei.⁹⁰ Yllättäen tarttuvista kotieläintaudeista tehty komiteamietintö vuodelta 1908 käyttää harvinaisempaa sanaa *raivotauti*,⁹¹ jota ei yleensä virallisissa asiakirjoissa näe. Suomen virallisen tilaston kirjoittajat käyttävät suomeksi *vesikauhua* ja ruotsiksi *rabiesta* ja harvemmin *vat-tuskräck*:kiä.⁹²

Muista tutkielmassa käytetyistä käsitteistä mainittakoon, että olen valinnut Valtion serumlaitoksen kohdalla käyttää vanhempaa nimeä *serumlaitos*, joka oli käytössä vuoteen 1947 asti.⁹³ Lisäksi on mainittava eri virastojen ja laitosten yhteydessä ilmenevä *lääkintö* termi, joka nykykielessä kuuluisi olevan *lääkintä*, mutta edellistä käytettiin muun muassa Lääkintöhallituksen nimessä sen koko olemassaolon ajan.

1.6. Vesikauhu tautina

Vesikauhun historiallista merkitystä ei voi täysin ymmärtää tuntematta sitä tautina. Siksi on tarpeellista perehtyä lyhyesti sen oireisiin, ennusteeseen ja yleiseen taudinkuvaan sekä siihen, mitä näistä tunnettiin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä.

Vesikauhu kuuluu viruksen välityksellä leviäviin zoonooseihin eli muilta eläimiltä ihmisiin tarttuviin tauteihin. Virus kulkeutuu syljen mukana, joten tartunnan voi saada puremasta, raapaisun yhteydessä, haavojen nuolemista ja limakalvojen kautta, joista purema on yleisin aiheuttaja.⁹⁴ Suomalaisiin kansanuskomuksiin suhteutettuna muodostuu irvokas ristiriita, koska etenkin Karjalassa uskottiin koiran syljessä olevan parantavia voimia, minkä vuoksi koiran annettiin nuolla ihmisten haavoja ja siten hyvittää pureminen.⁹⁵ Yleisin taudinlevittäjä on koira, mutta ihmisille yhtä suuren tartuntariskin aiheuttavia eläimiä ovat kissa, lepakko, kettu ja susi. Taudin voi saada myös epätyypillisemmillä tavoilla, jotka ovat kuitenkin erittäin harvinaisia. On olemassa esimerkiksi tapauksia, joissa tartunta on tapahtunut elinsiirron yhteydessä.⁹⁶ Ihmisen puremasta tarttuva *rabies* on

⁹⁰ Armollinen Asetus tarttuvien kotieläintautien ehkäisemisestä Suomessa 16/1904, 1§, As. ko. 1904; Armollinen Asetus sisältävä lisäsäännöksiä Armolliseen Asetukseen 15/28 p:ltä Tammikuuta 1904 tarttuvien kotieläintautien ehkäisemisestä Suomessa 16/1904, 1, 21§, As. ko. 1904; Keisarillisen Suomen Senaatin päätös, sisältävä piirieläinlääkärien johtosäännön ja taksan 19/1912, 10, 13§.

⁹¹ Kom. miet. 1908:8, 71.

⁹² SVT XI:27–36.

⁹³ Härö & Raunio 1990, 41.

⁹⁴ Benmaamar & Wagner & Pereira 2010, 2.

⁹⁵ Pulkkinen & Lindfors 2016, 137–138.

⁹⁶ Benmaamar & Wagner & Pereira 2010, 2.

epätodennäköinen, mutta mahdollinen. Tällainen tapaus on saattanut olla 1880-luvulla Pasteurin klinikalla Pariisissa.⁹⁷ Vesikauhu voi tarttua kaikkiin tasalämpöisiin eläimiin.⁹⁸

Virus siirtyy haavasta tai muusta alkulähteestä hermoratoja pitkin aivoihin, mikä aiheuttaa etenevän ja parantumattoman aivotulehduksen, joka oireiden alettua – ilman ennaltaehkäisevää hoitoa – tappaa yleensä noin viikossa. Oireet alkavat yleensä kahdessa tai kolmessa viikossa tartunnasta,⁹⁹ mutta joskus siihen voi kulua jopa kaksi vuotta. Nopea ja oikea diagnosointi on ensisijaisen tärkeää, jotta hoito onnistutaan aloittamaan ennen oireiden ilmaantumista.¹⁰⁰ Historia tuntee satojentuhansien sairastuneiden joukosta ainoastaan neljä sellaista potilasta, joka on jäänyt henkiin vesikauhun oireiden ilmaannuttua.¹⁰¹

Päänsärky, kuume ja yleinen huonovointisuus ovat ihmisellä ensimmäisenä esiintyviä oireita, joita seuraa vain lyhyen ajan kuluttua eriasteiset halvaukset, aivotoiminnan häiriöt, ahdistus, unettomuus, hämmennys, levottomuus sekä vainoharhaisuuden, kauhun ja hallusinaatioiden aiheuttama epänormaali käytös. Taudin nimi juontuu sen loppuvaiheen oireista, joiden seurauksena taudin uhri ei aina pysty juomaan kiihtyneen syljen erityksen ja leukojen halvaantumisen seurauksena, mikä saattaa aiheuttaa kauhun tunteita vettä tarjottaessa. Viimeisinä oireina ennen kuolemaa tulevat uneliaisuus, maanisuus ja kooma.¹⁰²

Muilla eläimillä oireet eroavat joltain osin ihmisillä ilmenevistä. Ensimmäisenä eläimen käytös muuttuu; siitä tulee levoton ja hermostunut, ja se nuolee tai puree kohtaa, josta tartunta on tullut ruumiiseen. Erityisesti kotieläimillä käytös muuttuu aggressiiviseksi, mikä ilmenee ilman provokaatiota tapahtuvina hyökkäyksinä ja voimakkaina reaktioina aistiärsykkeisiin. Toisaalta tauti voi ilmetä myös eläimen tylsistymisenä, mikä esimerkiksi ketuilla tarkoittaa normaalista poikkeavaa keisyyttä. Vesikauhu jaetaan kolmeen esiintymismuotoon sen päälevittäjän mukaan: *urbaani* muoto leviää koirien ja kissojen välityksellä, *sylvaattisessa* muodossa vastuu leviämisestä on luonnonvarasilla petoeläimillä, varsinkin ketuilla ja supikoirilla. *Lepakkorabieksessa* levittäjä on nimenmukaisesti lepakko.¹⁰³

Kun tällä vuosituhannella kirjoitettuja lääketieteellisiä julkaisuja vertaa 1900-luvun alun tienoilla kirjoitettuihin, huomaa suomalaisten lääkäreiden ja eläinlääkäreiden olleen vesikauhusta

⁹⁷ Pemberton & Worboys 2007, 118–119.

⁹⁸ Heikkonen 5/2009, 282.

⁹⁹ Heikkosen 5/2009 mukaan tosin noin 4–6 viikkoa.

¹⁰⁰ Benmaamar & Wagner & Pereira 2010, 2, 6.

¹⁰¹ Brummer-Korvenkontio 2007, 161.

¹⁰² Benmaamar & Wagner & Pereira 2010, 6.

¹⁰³ Heikkonen 5/2009, 281–283.

erittäin hyvin perillä. Eläinlääkäri A. Bärlund kertoo jo vuonna 1893 *Finsk veterinär tidskrift*:issä julkaistussa Suomen kennelklubille¹⁰⁴ pitämässään esitelmässä vesikauhun oireista hyvin samansuuntaisesti kuin tämän päivän kirjoittajat.¹⁰⁵ Noin 23 vuotta myöhemmin lääkärilehti *Duodecimissa* lääkäri J. A. Murto kirjoittaa vesikauhusta keskittyen sen ennaltaehkäisyyn ja hoitoon.¹⁰⁶

Bärlund ja Murto ovat käsittäneet taudin itämisaikan nykykäsitystä hieman pidemmäksi: Bärlundilla aika puremasta oireiden alkuun on 14–30 päivää, kun Murrolla se on jopa 5–8 viikkoa. Kumpikin tosin mainitsee mahdollisen mutta harvinaisen jopa useita kuukausia kestävänsä itämisen. Murron mukaan viruksen virulenssi eli taudinaiheuttamiskyky vaikuttaa muiden seikkojen ohella itämisaikaan, mikä saattaa selittää eron noin sadan vuoden erottamisessa käsityksissä. Jo tuolloin ymmärrettiin, että hoito oli aloitettava taudin itämisaikana ennen oireiden alkamista, jotta se tehoaisi.¹⁰⁷ Suurin muutos oireiden kuvauksessa on Bärlundin ja Murron kuvaama ruokahalun muuttuminen koiralla, mikä puuttuu tuoreista kuvauksista. Heidän mukaansa koira ei sairastuttuaan tahdo aikaisemmin halua ruokaa, vaan syö olkia, kiviä, puuta, nahkaa ja muuta sopimatonta. Vesikauhu miellettiin nimenomaan koirien taudiksi, mikä näkyy muiden lajien ohittamisena artikkeleissa. Murto lainaa Preussissa tehtyä tilastoa, jonka mukaan ihmisen saamista vesikauhutapauksista 93,2 prosenttia on lähtöisin koirasta.¹⁰⁸ On siis hyvin perusteltua, että keskustelu vesikauhusta koski pääsääntöisesti koiria. Luultavasti tästä syystä sadan vuoden takaiset kirjoittajat eivät tunne tai tee jakoa urbaaniin, sylvaattiseen ja lepakkorabieksiin.

Bärlundin ja Murron artikkeleita voi pitää aikansa suomalaisen vesikauhututemuksen huippuna. Berliinissä eläinlääkäriksi opiskellut A. Bärlund oli Suomen Eläinlääkäriyhdistyksen perustajajäsen, minkä lisäksi hän perusti Suomen ensimmäisen eläinklinikan.¹⁰⁹ J. A. Murto oli väitellyt lääketieteen tohtoriksi 1914, minkä jälkeen hän toimi assistenttina rokotteita valmistavassa ja tutkivassa Valtion serumlaitoksessa. Vuonna 1916 Murrosta tuli serumlaitoksen ja sen yhteyteen perustetun vesikauhuun hoitoa antavan Pasteur-laitoksen johtaja.¹¹⁰

Eri sairauksilla on erilaiset sosiaaliset kontekstit. Käsitteisiin niistä vaikuttaa onko kyseessä ryhmiä vai yksilöitä koskeva sairaus. Esimerkiksi kulkutaudit kuten kolera ja espanjantauti

¹⁰⁴ Nykyään Suomen kennelliitto.

¹⁰⁵ Bärlund 6/1893, 85–86.

¹⁰⁶ Murto 9/1916, 425–436.

¹⁰⁷ Bärlund 6/1893, 85; Murto 9/1916, 426, 432.

¹⁰⁸ Bärlund 6/1893, 86; Murto 9/1916, 426.

¹⁰⁹ Helminen 2017, 11–12.

¹¹⁰ Härö & Raunio 1990, 41, 48.

ovat kollektiivisesti koettuja, jolloin yksilön mahdollisuus vaikuttaa tautiin on pieni. Yksilöiden sairauksia ovat muun muassa syövät ja tuberkuloosi. Niissä vaikutus on ryhmästä eristävä ja niitä arvioidaan suhteessa sairastuneen menneisyyteen. Oma lukunsa ovat perinnölliset sairaudet, joissa ero tehdään perheiden tai sukujen välillä. Ne voidaan nähdä myös joidenkin sukujen kirouksina, joissa sukuun syntyessä saa kohtalonomaisesti potentiaalin sairastua. Sosiaalisesti leimaavimpia ovat aina olleet sukupuolitaudit. Sukupuolitautiin sairastuminen nähdään oman moraalittomuuden seurauksena ja merkinä huonoista elintavoista.¹¹¹ Näitä seikkoja sovellettaessa vesikauhuun voidaan sen todeta olevan enemmän yksilöjä kuin ryhmiä koskeva tauti, vaikka kyseessä onkin kulkutauti. Moraalinen vastuu sairastumisesta on riippuvainen tapauksesta. Jos vesikauhun saa sattumalta kadulla vieraan eläimen puremasta, on sairastunut enemmän uhri kuin syypää omaan tilaansa. Tapauksissa, joissa on harjoitettu huolimattonta eläintenpitoa ja esimerkiksi oltu käyttämättä kuonokoppaa koirilla, voidaan sairastunut nähdä omien elämäntapojensa vuoksi syypäänä sairastumiseensa.

¹¹¹ Sontag 1987, 41–43.

2. Miten taistella vesikauhua vastaan?

2.1. Vesikauhun saastuttama lääni

Vuosikymmen sai vuoden 1910 tammikuussa ikävän alun, kun useat sanomalehdet uutisoivat koko Viipurin läänin, ulkosaaria lukuun ottamatta, julistetuksi vesikauhun saastuttamaksi. Sanomalehdestä riippuen poikkeustilan oli tarkoitus kestää kesäkuun tai heinäkuun kolmanteen päivään saakka. Julistuksen taustalla oli lääkintöhallituksen esitys, ja sen mukaan oli lisätty kehoitus pitämään koirat kiinni tai kuonokopalla varustettuna. Viipurin sanomissa kerrottiin ilmoituksen lisäksi, konkreettisenä esimerkkinä asiasta, raivoisan koiran käyneen naisen kimppuun Lappeella.¹¹² Tapaus ei ollut ensimmäinen eikä ainutlaatuinen, vaan erikokoisia alueita oli jo aikaisemmin julistettu saastuneiksi. Vuonna 1905 oli läänin kuvernööri julistanut Kivennavan, Muolaan, Uudenkirkon, Raudun ja Valkjärven pitäjät vesikauhun saastuttamiksi kolmeksi kuukaudeksi,¹¹³ ja noin kolme vuotta myöhemmin saastuneiksi laskettiin Koiviston, Johanneksen, Uudenkirkon ja Kuolemajärven pitäjät,¹¹⁴ eivätkä tapaukset rajoittuneet näihin. Samanlaisia saastuneeksi julistuksia tehtiin myös muiden kulkutautien kohdalla. Esimerkiksi heinäkuussa 1910 Metsäpirtin pitäjä julistettiin pernaruton saastuttamaksi,¹¹⁵ ja samaan aikaan emämaan puolella Pietari oli julistettu koleran saastuttamaksi.¹¹⁶

Viipurin lääni oli Suomen väkirikkain lääni vuodesta 1909 lähtien, minkä taustalla oli edeltäneellä vuosisadalla pitkään jatkunut muuta maata nopeampi väestönkasvu. Vuonna 1905 henkikirjoihin merkityjä asukkaita oli 439 942 ja vuonna 1918 jo 539 751. Viipurin kaupungin väkiluku oli 17 700 – 22 200. Muita kaupunkeja läänissä olivat Hamina, Lappeenranta, Käkisalmi, Sortavala ja Kotka, jotka olivat kuitenkin Viipuria huomattavasti pienempiä. Kaupungeissa asui noin 8 prosenttia läänin asukkaista.¹¹⁷

Lännessä lääni alkoi Pyhtään, Kymin ja Valkealan kohdalla ja jatkui idässä Karjalankannaksella Metsäpirttiin, Rautuun ja Kivennapaan sekä Laatokan pohjoispuolella Suojärveen ja Salmiin. Nykyisellä Suomen alueella lääni päättyi pohjoisessa Ruokolahden, Parikkalan ja Uukuniemen kuntiin, ja jatkui Laatokan Karjalassa pohjoisempaan Korpiselkään ja Suojärveen. Lisäksi lääniin kuului Suomenlahden ja Laatokan saaria kuten Seiskari ja Konevitsa.¹¹⁸

¹¹² 'Viborgs län rabiesbesmittat', *Östra Finland*, 7.1.1910; 'Viipurin lääni julistettu vesikauhun saastuttamaksi', *Wiipuri*, 8.1.1910; 'Viipurin lääni julistettu vesikauhun saastuttamaksi', *Raja-Karjala*, 9.1.1910; 'Viipurin lääni julistettu vesikauhun saastuttamaksi' & 'Wesikahuako?', *Viipurin sanomat*, 10.1.1910.

¹¹³ 'Kuulutus', *Karjala*, 6.5.1905.

¹¹⁴ 'Wesikauhun saastuttamaksi julistetut', *Viipurin sanomat*, 22.2.1908.

¹¹⁵ 'Metsäpirtin pitäjä julistettu pernaruton saastuttamaksi', *Käkisalmen sanomat*, 27.07.1910.

¹¹⁶ 'Pietari julistettu koleran saastuttamaksi', *Wiipuri*, 21.07.1910.

¹¹⁷ Hämynen 2014, 160–162.

¹¹⁸ Kaukiainen & Marjomaa & Nurmiainen 2014, sisäkansi.

Taloudessa mitattuna Viipurin lääni oli vauraimpien joukossa Uudenmaan läänin rinnalla ja mittaustavasta riippuen välillä sen yläpuolella. Kaupungeissa oli keskimäärin maaseutua enemmän hyvätuloisia ja täten myös suuremmat tuloerot. Maaseudulla vauraimpia kuntia olivat muun muassa Kymi, Uusikirkko ja Kuolemajärvi. Heikommin meni Raja-Karjalan kunnilla ja lännessä Lemmillä, Luumäellä ja Savitaipaleella. Pietarin läheisyydellä oli iso merkitys alueen talouteen.¹¹⁹ Rautatie Riihimäeltä Pietariin jakoi alueita voittajiin ja häviäjiin siten, että esimerkiksi Käkisalmi oli jäänyt kokoaan perifeerisemmäksi, jäädessään sivuun radasta.¹²⁰ Suhteellisesta vauraudesta huolimatta läänissä elinajan odote oli Suomen huonoimpia. 1800-luvun lopussa syntyneellä naisella odote oli 42.4 vuotta, mikä oli koko maan matalin; miehillä odote oli 39.2, mikä oli huonoin heti Turun ja Porin läänin jälkeen.¹²¹

Viipurilla ja sen ympäristöllä oli muista Suomen kaupungeista erottuva profiili. Sijaintinsa puolesta se oli kansainvälisempi ja siellä oli rikas kulttuurielämä. Alue oli myös poliittisesti aktiivinen ja perinteiltään omanlaisensa.¹²² Vesikauhun kannalta silmälläpidettäviä seikkoja olivat asukasluku ja kansainvälisyyden mukanaan tuoma ihmisten, eläinten ja asioiden liikkuminen.

Armollinen asetus tarttuvien kotieläintautien ehkäisemisestä Suomessa vuodelta 1904 ja sen kanssa samaan aikaan säädetyt lisäsäännökset määräsivät, että kuvernöörin oli vesikauhun tai muiden vakavien eläintautien ilmaantuessa määrättävä piirineläinlääkäri tarkistamaan tilanteen, ja asian vaatiessa julistettava alue taudin saastuttamaksi. Asian laadun niin vaatiessa oli alueella asetettava rajoituksia eläinten kuljettamiseen alueelta, alueelle tai alueen sisällä sekä asetettava varokeinoja laivoilla ja rautateilla liikkeessa. Vesikauhun kohdalla oli koirat pidettävä kiinni tai kuonokopassa ja kissat sisällä niin kauan, että todetaan taudin hävinneen. Ilmoitus uhkaavasta taudista oli luettava kirkoissa, laitettava esille kestikievareihin, kunnallishuoneisiin ja muihin sopiviin paikkoihin tarpeeksi suurella alueella, minkä lisäksi asiasta tuli ilmoittaa levikiltään suurimmissa sanomalehdissä.¹²³

Esimerkiksi toukokuun 13. päivänä 1915 raportoi Lääkintöhallitukselle Uudenkirkon piirieläinlääkäri tarkistettuaan asian asetuksen vaatimalla tavalla seuraavasti:

Koska vesikauhu (Rabies) piirissäni yhä on levenemään päin, niin saan täten nöyrimmästi Lääkintöhallitukselle ehdottaa, että Uudenkirkon, Raivolan, Terijoen ja

¹¹⁹ Kaukiainen 2014, 292–298.

¹²⁰ Wolff 2014, 287.

¹²¹ Koskinen & Martelin 1994, 190.

¹²² Nygård 1987, 20.

¹²³ Armollinen Asetus tarttuvien kotieläintautien ehkäisemisestä Suomessa 16/1904, 1§, As. ko. 1904; Armollinen Asetus sisältävä lisäsäännöksiä Armolliseen Asetukseen 15/28 p:ltä Tammikuuta 1904 tarttuvien kotieläintautien ehkäisemisestä Suomessa 16/1904, 1, 7, 21§, As. ko. 1904.

Kivennavan pitäjät 22p:ltä toukokuuta 1915 edelleen 3 kuukauden ajaksi julistettiin vesikauhun saastuttamaksi.¹²⁴

Piirieläinlääkärien ja Lääkintöhallituksen välinen kirjeenvaihto oli yleensä esimerkin kaltaista vähänaista raportointia tai anomuksia, joissa ei menty juurikaan yksityiskohtiin. Tässäkään tapauksessa Lääkintöhallitus tai kuvernöörinvirasto ei aikaillut, sillä yhdeksän päivän kuluttua kirjeen lähettämisestä alueet oli julistettu vesikauhun saastuttamiksi.¹²⁵

Asetettuihin kuljetusrajoituksiin saattoi saada poikkeuslupia, jos eläinlääkäri (tai muu luotettavaksi tunnettu henkilö) oli todistanut eläimen terveeksi.¹²⁶ Joskus terveen paperit sai koira, jonka sairaus oli vielä piilevä. Tämä tapahtui Maria Lääperin pikkukoiralta vuonna 1916. Viipurilainen eläinlääkäri oli pitänyt koiraan niin terveen näköisenä, että oli kirjoittanut sille terveystodistuksen. Lääperin palattua Viipurin matkalta kotiinsa Kurkijoelle oli koira muutaman päivän kuluttua sairastunut vesikauhuun.¹²⁷ Terveystodistusten merkitystä yhteiselle hyvälle ei aina ymmärretty täysin. Lappeenrannan terveydenhoitolautakunta oli harmissaan, kun ainakin karjan kohdalla tapettavaksi vietäville eläimille yritettiin vilpillisesti hankkia terveen paperit keinoja kaihtamatta.¹²⁸

Käkisalmissa vesikauhu osoittautui sitkeäksi ja kesällä saastumisjulistusta esitettiin Lääkintöhallituksesta jatkettavaksi kuudella kuukaudella.¹²⁹ Läänin kuvernöörin julistuksessa poikkeustilaa jatkettiin kuitenkin vain syyskuulle,¹³⁰ ja syyskuun tullen sitä jouduttiin jatkamaan Viipurin ja sen lähialueiden osalta puuttumaan jääneillä kolmella kuukaudella.¹³¹ Osuvasti viimeisenä päivänä ennen kolmen kuukauden täyteen tuloa sattui Viipurissa vesikauhutapaus, joka viimeistään todisti uuden jatkoajan tarpeellisuuden. Kolmantena joulukuuta aamupäivällä Saarelan kansakoulun luona puri kauhtuneeksi kuvailtu koira lasta ja kahta koiraan, minkä jälkeen se juoksi kohti kaupunkia. Papulan kaupunginosassa se puri kaupunkiin sijoitetun varuskunnan esikuntakapteenia. Tämän jälkeen poliisi jahtasi koiraan kaupungin läpi rautatielle ja kaksi muuta koiraan tuli matkalla purruksi, mutta viimein koiran matka päättyi lautakasan alle, jonne poliisi ampui sen. Myöhemmin piirieläinlääkäri

¹²⁴ KA, Lääkintöhallituksen I kanslian arkisto, Eag:3 Eläinlääkärien kirjeet (1915–1919), Uudenkirkon piirin piirieläinlääkäri 13.5.1915.

¹²⁵ 'Wesikauhu' *Työmies*, 25.5.1915.

¹²⁶ 'Kuulutus' *Karjala*, 13.5.1919.

¹²⁷ 'Wesikauhua Kurkijoella' *Käkisalmen sanomat*, 4.11.1916.

¹²⁸ SVT XI:27, 125.

¹²⁹ 'Wesikauhu', *Käkisalmen sanomat*, 22.6.1910; 'Wiipurin lääni edelleenkin vesikauhun saastuttamaksi julistetaan', *Viipurin sanomat*, 22.6.1910.

¹³⁰ 'Wesikauhu Viipurin läänissä'. *Wiipuri*, 2.7.1910.

¹³¹ 'Wiipuri edelleen ympäristöinen wesikauhun saastuttama', *Käkisalmen sanomat*, 5.9.1910.

tutki koiran ruumiin ja totesi sen aggressiivisen käytöksen johtuneen nimenomaan vesikauhusta eikä mistään muusta häiriötekijästä.¹³²

Ei ollut yllätys, että kuvernöörinvirasto jatkoi 15. joulukuuta julistustaan taas uudella kolmella kuukaudella Viipurissa, Lappeenrannassa ja muutamassa kihlakunnassa.¹³³ Maaliskuun 20. päivä jatkettiin poikkeustilaa yhä Viipurin, Lappeenrannan ja Lappeen kohdalla.¹³⁴ Tällainen loputon poikkeustilojen ketjuttaminen sai luonnollisesti epäilemään sen tehokkuutta, ja tämän ymmärsi myös nimettömäksi jäänyt kirjoittaja *Viipurin sanomien* Jälkitietoja-palstalla 21.6.1911. Viipurin läänissä oli jo toistakymmentä vuotta ollut pitäjä tai toinen julistettuna taudin saastuttamaksi, mutta vesikauhutapauksia sattui aivan kuin varotoimenpiteitä ei olisi ollutkaan. Kirjoittaja katsoi ainoan seurauksen olleen ihmisten mielikuvituksen ja pelon lisääntyminen siten, että kaikki keskenään tappelevat tai penikkatautiset koirat uskottiin heti vesikauhuisiksi. Sama epäluulo ja varovaisuus ei kuitenkaan yltänyt muihin ajalle tyypillisiin kulkutauteihin. Ongelmana nimetön kirjoittaja näki Venäjän avoimen rajan, jonka yli tautia kantavat eläimet pääsivät liian helposti kulkemaan.¹³⁵

Viipurin sanomien kirjoittajan näkökannassa voi nähdä samankaltaisuuksia Isossa-Britanniassa olleeseen tilanteeseen, jossa tautia oikeasti kantavien eläinten lukumäärä arvioitiin liian suureksi. Arvion mukaan siellä kolme neljäsosaa rabiesdiagnoosin saaneista koirista kärsi oikeasti vain epilepsiasta tai sattui olemaan pelkästään epämiellyttävän näköisiä. Tätä tukee se, että Battersean löytöeläinkotiin sen seitsemänätoista ensimmäisenä toimintavuotena tuoduista 150 000 eläimestä vain yhdellä oli vesikauhu.¹³⁶

Saastuneeksi julistuksia ei annettu vain yhteen suuntaan. Samaan aikaan kun syksyllä 1910 Viipurin läänin pitäjiä julistettiin yhä toistamiseen vesikauhun saastuttamiksi, esitti Lääkintöhallitus viereisessä Uudenmaan läänissä vastaavan julistuksen peruutusta.¹³⁷ Tässä kohtaa lienee selvä, että vesikauhun saastuttamana oleminen oli paikoin enemmän sääntö kuin poikkeustila. Vesikauhujulistukset eivät loppuneet ennen 1920-luvun alkua, johon asti alue tai toinen oli julistettu vesikauhun saastuttamaksi.¹³⁸ Kun 1910-luku vaihtui 1920-luvuksi, oli saastuneeksi julistettuja kuntia ja kaupunkeja Viipurin läänissä Kotka, Hamina, Pyhtää, Kymi, Sippola ja Vehkalahti.¹³⁹ Muualla

¹³² 'Uusi vesikauhutapaus Viipurissa', *Viipurin sanomat*, 5.12.1910.

¹³³ 'Wesikauhu', *Karjala*, 18.12.1910.

¹³⁴ 'Wesikauhu', *Viipurin sanomat*, 22.3.1911.

¹³⁵ 'Wesikauhun torjuminen', *Viipurin sanomat*, 21.6.1911.

¹³⁶ Ritvo 1989, 170.

¹³⁷ 'Lääkintöhallitusehdottaa vesikauhumääräyksiä osittain peruutettavaksi', *Karjala*, 07.09.1910.

¹³⁸ von Bonsdorf 1975, 94.

¹³⁹ 'Kuulutus', *Työn oikeus*, 16.10.1919.

Suomessa julistuksen alaisina olivat Helsinki, Espoo, Orimattila ja Artjärvi Uudellamaalla sekä Koski Turun ja Porin läänissä.¹⁴⁰

Vesikauhujulistuksilla oli myös vaikutuksia, jotka saivat aikaan kinaa viranomaisten ja koiraharrastajien välille. Syksyllä 1913 Viipuriin oltiin järjestämässä suurta koiranäyttelyä, johon osallistujia odotettiin Venäjältä asti. Koko seutu oli samaan aikaan julistettu vesikauhun saastuttamaksi, minkä vuoksi piirieläinlääkäri Nikolai Bruun yritti vedota läänin kuvernöörin, että näyttelyä lykättäisiin siksi, kunnes tauti on kadonnut.¹⁴¹ Uhkasta huolimatta näyttelyä ei siirretty. Sanomalehdessä lykkäysehdotusta pidettiin omituisena ja lapsellisena, minkä lisäksi muistutettiin, että kuvernöörillä ei ole valtaa tällaisissa asioissa. Koiranäyttelyväki vakuutteli, että kaikki koirat käyvät terveystarkastuksessa ja koirat pidetään kiinni, eikä vaaraa näin ollen ole.¹⁴² Ylimielisyys eläinlääkäriin neuvoja kohtaan osoittautui kohtalokkaaksi, koska jonkun ajan kuluttua kaksi näyttelyssä ollutta ja palkinnon saanutta koiraa sairastui vesikauhuun.¹⁴³

2.2. Kuonokoppa, rankkuri ja vahvat ketjut

Pelkkä kuvernöörin mahtikäsky ei ollut riittävä keino tappavan taudin hävittämiseksi, minkä vuoksi julistuksiin oli liitettävä käytännössä noudatettavia toimenpiteitä. Eräänlaisena vähimmäisvaatimuksena oli kehoitus eläinten omistajille pitää eläimensä kiinni tai kuonokoppaan kytkettynä.¹⁴⁴ Kuonokoppa ei ollut varma tapa estää vesikauhun leviäminen, mistä yhtenä esimerkkinä on kauppias E. Pärnäsen lappalaiskoiran tapaus. Koira oli käyttäytynyt äreästi jo pitemmän aikaa, mutta eläinlääkäri ei ollut löytänyt mitään raskauttavaa todistetta vesikauhusta. Tammikuun 20. päivä 1910 lappalaiskoira alkoi kuitenkin kuolata voimakkaasti ja purra keppejä, ja se pääsi puremaan toista koiraa. Omistaja päätti lopettaa sen maallisen vaelluksen revolverinlaukauksella rautakauppa Ilmarisen pihaan Lappeenrannassa tultuaan vakuuttuneeksi sen vesikauhuisuudesta. Eläimen jo aikaisemmin tutkinut eläinlääkäri Löfqwist tutki sen ruumiin ja tällä kertaa huomasi sen olleen vesikauhun vaikutuksen vallassa. Kauppias Pärnäsen tiedettiin pitäneen koirallaan tunnollisesti kuonokoppaa, mutta nyt se oli päässyt irrottautumaan tai livahtamaan karkuun ilman sitä.¹⁴⁵

¹⁴⁰ 'Kuulutus', *Helsingin sanomat*, 20.12.1919; 'Kosken pitäjä julistettu uudelleen vesikauhun saastuttamaksi', *Turun lehti*, 20.12.1919.

¹⁴¹ 'Koiranäyttely Viipurissa lykättävä vesikauhun tähden', *Työ*, 23.8.1913. *Turun sanomat* 18.12.1919; 'Oulunkylä', *Iltalehti*, 5.12.1919.

¹⁴² 'Koiranäyttely Viipurissa ja vesikauhu', *Wiipurin sanomat*, 25.8.1913; 'Wiipurin koiranäyttely', *Wiipuri*, 24.8.1913.

¹⁴³ 'Vesikauhun nykyinen tilanne Viipurin läänissä', *Finsk veterinär tidskrift*, 3/1914.

¹⁴⁴ 'Wiipurin lääni julistettu vesikauhun saastuttamaksi', *Wiipuri*, 8.1.1910; 'Viipurin lääni julistettu vesikauhun saastuttamaksi', *Wiipurin sanomat*, 10.1.1910.

¹⁴⁵ 'Wesikauhua', *Wiipurin sanomat*, 21.1.1910.

Eläintä ei voi aina pitää ketjuun kytkettynä ja kuonokopassa. Vesikauhun puhjettua aggressiivisesti käyttäytyvää koira tai muuta eläintä ei enää saa hallintaan, eikä ole edes viisasta lähestyä sitä. Kuten edellä kerrottu tapaus osoittaa, ei kuonokopan pitämisestä, oli se miten tunnollista tahansa, ole hyötyä, jos sitä taudin lopullisesti puhjetessa ei ole puettuna tai se on laatuaan sellainen, ettei se kestä raivon vallassa olevan eläimen riuhtomista. Oma lukunsa ovat villieläimet sekä kulukoirat ja –kissat, joille kyseiset toimet eivät ole mahdollisia.

Aina kuvernöörin tahtoa ei noudatettu. Asiasta erityisen huolen ilmaisi piirieläinlääkäri L. Jacobson, joka näki Salmin ja Impilahden pitäjissä koirien juoksevan vapaasti ilman pelkoa sairastumisesta.¹⁴⁶ *Tampereen sanomien* maalaiskirjeenvaihtaja Julle Suoniemeltä Turun ja Porin läänistä kertoo, että koiran omistajat ovat niin pihejä, että mieluummin tappavat itse lemmikkinsä kuin hommaavat kuonokopan.¹⁴⁷ Kuonokopaksi tuskin hyväksyttiin mitä tahansa kuonon ympärille kiedottua narua, mutta tuntuu liioitellulta, että se säästösyistä olisi jätetty hankkimatta. Viranomaisilla on voinut myös olla taka-ajatuksena, että tekemällä vaaditunlaisen kuonokopan hankkimisesta mahdollisimman hankalaa, päästään eroon vastuuttomimpien ja köyhimpien omistajien koirista.

Harriet Ritvo on esittänyt, että kuonokoppa ei niinkään hillinnyt taudin leviämistä vaan toisen näkyväksi asiaksi. Katukuvassa koirat, joiden kuono on kopan peittämä, viestivät turvallisuudestaan huolestuneille ihmisille, että vesikauhun kontrolloimiseksi on käynnissä toimenpiteitä. Toisaalta se on merkki potentiaalisesta vaarasta, joka sisältyy kaikkiin eläimiin ja etenkin koiriin, eikä vaaran ja ihmisen välissä ollut kuin tuo yksi este. Se oli myös keino erottaa lainkuuliaiset eläinten omistajat lakia rikkovista.¹⁴⁸ Nykyajassa vastaava ilmiö on etenkin Itä-Aasiassa oleva tapa käyttää hengitys-suojaimia julkisilla paikoilla liikuttaessa, mikä rivien välissä viestittää vastaantulijoille ilmassa piilevästä näkymättömästä vaarasta.

Suomen metsästysyhdistys otti vahvasti kantaa radikaalimpien torjuntakeinojen käyttöönottamiseksi useissa lehdissä helmikuussa 1910 julkaistussa kannanotossa. Tälläkin kertaa painotettiin kuonokopan pitoa ja koirien pitoa vahvoissa ketjuissa, mutta kovempänä keinona ehdotettiin, että kuntia:

welwotettaisiin wiipymättä omalla kustannuksellaan palkkaamaan koko siksi ajaksi, kun paikkakunnalla on tartuntaa, tarpeellinen määrä tai ainakin kaksi haulikiivääriä käyttelemään tottunutta henkilöä, joiden yksinomaisena toimena olisi sellaisten koirien etsiskeleminen ja surmaaminen, joita ei hoideta ylläkerrotulla tavalla.

¹⁴⁶ 'Wesikauhua Impilahdella ja Salmassa', *Karjala*, 18.6.1911.

¹⁴⁷ 'Wesikahu', *Tampereen sanomat*, 8.1.1910.

¹⁴⁸ Ritvo 1989, 190–191.

Lisäksi ehdotettiin, että tätä toimintaa tulisi palkata valvomaan viranomainen, jonka tehtävä on kiertää läänissä ja raportoida suoraan kuvernöörille epätoivottujen koirien surmaamisen toteutuksesta. Metsästysyhdistys toivoi myös, ettei koiria saisi tuoda emämaan puolelta niin kauan, kun vesikauhua esiintyy.¹⁴⁹

Metsästäjien ehdotus ei ollut aivan uusi, vaan noin kahta kuukautta aikaisemmin oli Joutsenossa päätetty palkata 40 markan kuukausipalkalla kaksi rankkuria kiertämään pitäjässä etsimässä ilman kuonokoppaa olevia koiria. Lainsuojattoman koiran omistajalta tuli periä yhden markan sakko, ja koska erikseen ilmoitettiin koiran hautaamisesta perittävä kolmen markan maksu, voi päätellä kyseessä olleen eräänlainen ”etsi ja tuhoa” -operaatio.¹⁵⁰ Impilahden alueella piirieläinlääkäri ehdotti rankkurin hankkimista vesikauhutapausten runsauden vuoksi.¹⁵¹ *Wiipurin* mukaan Terijoella toimi rankkurina eräs Antti Kopra,¹⁵² ja Antreasta on merkkejä rankkurin toiminnasta, koska julkisesti paheksuttiin tämän liikaa virkainnokkuutta.¹⁵³ Kun Käkisalmen jakamisesta kahteen rankkuripiiriin uutisoitiin Käkisalmen sanomissa, oli ilmoituksessa huomion kiinnittävä seikka, että irrallaan ja ilman kuonokoppaa tavattavat koirat tapetaan, mutta rotukoirat otetaan kiinni kahdeksi päiväksi, jonka aikana omistaja voi noutaa koiransa. Rankkurilta siis vaadittiin tietämystä koiraroduista.¹⁵⁴ Sekarotuisia koiria pidettiin näin ollen suurempana uhkana kuin rotukoiria, vaikka rotukoiran määritelmä saattoi poiketa tuolloin nykyään vallitsevasta. Voi olla, että taustalla oli varovaisuus sekä suurempi kunnioitus ylempiä väestöryhmiä kohtaan, joiden lemmikkinä oli usein sekarotuisen sijaan rotukoira.

Rankkurien ja eläintenomistajien välille syntyi konflikteja väistämättä. Esimerkiksi kesäkuussa 1910 Lappeenrannassa rankkuri oli ottanut irrallaan kulkeneen koiran kiinni, mistä tuohtunut koiran omistanut upseeri oli suuttunut ja lyönyt rankkuria sekä ottanut koiransa takaisin.¹⁵⁵ Ei tiedetä, saivatko upseeri tai muut rankkureita vastustaneet sanktioita käytöksestään. Englannissa rankkurin virkaa hoitaneet poliisit haastoivat lemmikkejään puolustaneita kansalaisia oikeuteen virkavallan vastustamisesta ja lemmikkien omistajat haastoivat poliiseja oikeuteen liiallisen väkivallan

¹⁴⁹ 'Suomen Metsästysyhdistys anoo tehokkaampia toimenpiteitä vesikauhun ehkäisemiseksi' *Wiipuri*, 23.2.1910; 'Suomen Metsästysyhdistys pyytää senaattia ryhtymään toimenpiteisiin vesikauhun ehkäisemiseksi', *Viipurin sanomat*, 23.2.1910; 'Suomen Metsästysyhdistys anoo tehokkaampia toimenpiteitä vesikauhun ehkäisemiseksi', *Käkisalmen sanomat*, 25.2.1910.

¹⁵⁰ 'Joutseno', *Wiipuri*, 4.1.1910.

¹⁵¹ 'Wesikauhua', *Viipurin sanomat*, 22.5.1911.

¹⁵² 'Rankkuriksi', *Wiipuri*, 12.03.1910.

¹⁵³ 'Antrea', *Wiipuri*, 20.02.1910.

¹⁵⁴ 'Ilmoitus', *Käkisalmen sanomat*, 9.5.1910.

¹⁵⁵ 'Sai sormilleen velvollisuuttaan täyttäessään', *Työ*, 28.6.1910.

käytöstä. Usein virkavalta voitti vuonna 1871 säädetyin *Dogs Act*:n turvin, joka määräsi tottelemattomat koiranomistajat maksamaan sakkoja.¹⁵⁶ Suomessa lainsäätäjien lähestymistapa oli erilainen, kun sakkojen sijaan vaadittiin koirien aiheuttamien vahinkojen ja taloudellisten kulujen korvaamista.¹⁵⁷

Rankkurien käyttäminen ei näin ollen ollut vain Suomen metsästäjäyhdistyksen toive, vaan yleinen tapa monin paikoin Viipurin lääniä. Yhdistyksen ehdotusta kuunneltiin osin ja senaatti velvoitti Viipurin ja Uudenmaan läänien kuvernöörit määräämään poliiseja kiertämään ja valvomaan koirien pitoa lääneissä.¹⁵⁸ Rankkurit olivat valvoneet koiraveron noudattamista jo ainakin 1880-luvulta.¹⁵⁹ Erästä *Viipurin sanomien* rankkurien toimintaan kriittisesti suhtautuvaa kirjoittajaa kummasuttu, että rankkurit saivat kulkea kylissä ja ampua eläimiä kaduille, pihoihin ja joskus sisällä kodeissa, vaikka tuliaseilla ampuminen oli muuten kielletty asutuksen lähellä. Lisäksi kirjoittaja piti rankkureita huonoina esimerkkeinä lapsille, jotka usein kiinnostuneina seurasivat pyssymiesten edesottamuksia. Monesti kävi, että rankkuri ei saanut eläintä ammuttua hengiltä, vaan se joutui kitumaan kuoliaaksi jossain löytämässään piilossa. Näin ollen rankkurit olivat syynä suureen määrään kärsimystä.¹⁶⁰

Rankkurien ylilyöntien ja innokkaimpien haulikiväärimiesten hillitsemiseksi antoi senaatti heinäkuussa 1912 tarkennuksia kissojen ja koirien hävittämiseen. Rankkurien tuli uuden asetuksen mukaan olla luotettavia, hyvämaineisia ja ampumataitoisia, minkä lisäksi tehtävään valittujen täytyi käydä poliisilaitoksen tai nimismiehen järjestämässä opetuksessa ennen kuin saivat aloittaa toimissaan. Eläimiä pyydystettäessä oli noudatettava suurta varovaisuutta ja tunnollisuutta. Kissojen ja koirien tappamista oli ensisijaisesti vältettävä jo siksi, että elävästä olennoista vesikauhun diagnoosi oli helpompaa. Jos eläintä ei saatu kiinni tai kiinni saatua ei lunastettu, täytyi ne ampua, mutta silloinkin mahdollisimman kivuttomasti. Rankkurien toiminta oli kunkin alueen poliisiviranomaisen vastuulla.¹⁶¹ Eläinten kohtelu oli kulkenut humanimpaan suuntaan, koska vielä ensimmäistä koiraveron säädettäessä vuonna 1877 sopivana keinona eläinten lopettamiseen pidettiin hukuttamista.¹⁶²

¹⁵⁶ Pemberton & Worboys 2007, 135–137.

¹⁵⁷ Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus veron maksamisesta koirista 13/1878, As. ko. 1878.

¹⁵⁸ 'Vesikauhusta annettujen määräysten noudattaminen', *Viipurin sanomat*, 23.5.1910.

¹⁵⁹ 'Toimenpide koirien suhteen', *Lappeenrannan uutiset*, 13.4.1886.

¹⁶⁰ 'Vesikauhun torjuminen', *Viipurin sanomat*, 21.6.1911.

¹⁶¹ Keisarillisen Suomen Senaatin päätös, sisältävä tarkempia määräyksiä terveydenhoito- ja poliisiviranomaisille sekä heidän käskyläisilleen koiria ja kissoja kiinni- ja hengiltä ottaessaan vesikauhunvaaran välttämiseksi. 11.7.1912, Suomen asetuskokoelma 1912.

¹⁶² Talousvaliokunnan mietintö N:o 7 Hänen Keisarillisen Majesteetinsa armollisen esityksen johdosta, joka koskee veron määräämistä koirista. 11.4.1877, Valtiopäiväasiakirjat 1877–1878 II, 3.

Ainakin Uudellamaalla eläinsuojeluväki antoi vaihtoehdon rankkurien ja poliisien tekemälle koirien harvennukselle. Helsingin eläinsuojeluyhdistys ja Eläinten ystävät -yhdistys antoivat Helsingissä vesikauhun takia kiinniotetuille koirille kivuttoman lopun.¹⁶³

2.3. Koiravero

Järkeenkäypä tapa ennaltaehkäistä vesikauhun puhkeamista epidemiaksi on vähentää potentiaalisia taudin levittäjiä. Koska koirat olivat kaikkein alttiimpia eläimiä vesikauhulle, oli koiravero yksi keinoista vähentää (köyhän kansanosan omistamien) koirien määrää. Ensimmäistä kertaa Suomessa koiravero asetettiin vuonna 1878. Alusta asti painavin syy koirien verottamiselle oli vesikauhun ehkäiseminen, mutta sillä haluttiin puuttua myös vapaana kulkevien koirien tekemään vahinkoon. Juuri koirien verottamista pidettiin tehokkaimpana keinona, koska uskottiin, että rabiesvirus syntyi koiraeläimissä muiden eläinlajien ollessa vain taudin välittäjiä.¹⁶⁴ Lakia laadittaessa Pasteur oli vasta tekemässä kokeita todistaakseen organismien itsestään tapahtuvan alkusynnyin mahdottomaksi,¹⁶⁵ mikä aikanaan tuli vaikuttamaan myös vesikauhun parempaan ymmärtämiseen, eikä koiria enää pidetty viruksen synnyttäjinä.

Ensimmäisestä koiraverosta alkaen koirat (ja samalla niiden omistajat) lajiteltiin huonoihin ja hyviin yksilöihin. Lain suunnitteluvaiheessa ehdotettiin jopa, että erieroisilla koirilla olisi erisuuruiset verot, mutta sen pelättiin lisäävän lakiin porsaanreikiä ja siitä luovuttiin. Tarkoituksena olisi ollut verottaa esimerkiksi metsästys- ja paimenkoiria eli hyödyllisiä koiria kevyemmin. Omistajien tarkassa valvonnassa olevia koiria ei pidetty ongelmana, koska uskottiin, että taudin iskiessä ne pystyttäisiin pitämään kiinni ja tarvittaessa surmaamaan. Todellinen ongelma, johon koiraverolla oli tarkoitus vaikuttaa, olivat ilman omistajaa olevat tai muuten vapaana kulkevat koirat. Aluksi koirien takaisinlunastaminen oli rajattu yhteen vuorokauteen, mutta sitä pidettiin liian tiukkana ja se pidentettiin kaupungeissa kahteen ja maalla neljään vuorokauteen. Koiria, joita ei käytetty apuna töissä, pidettiin ylellisyytenä ja sen myötä verottamista yhä oikeutetumpana.¹⁶⁶

¹⁶³ 'Eläinsuojelustyö kotimaassa', *Eläinsuojelus*, 10/1910.

¹⁶⁴ Talousvaliokunnan mietintö N:o 7 Hänen Keisarillisen Majesteetin armollisen esityksen johdosta, joka koskee veron määräämistä koirista. 11.4.1877, Valtiopäiväasiakirjat 1877–1878 II, 1–3; Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus veron maksamisesta koirista 13/1878, As. ko. 1878.

¹⁶⁵ Dubos 1966, 52–58.

¹⁶⁶ Talousvaliokunnan mietintö N:o 7 Hänen Keisarillisen Majesteetin armollisen esityksen johdosta, joka koskee veron määräämistä koirista. 11.4.1877, Valtiopäiväasiakirjat 1877–1878 II, 2–5.

Suomen Kennelklubin piirissä osa koiraharrastajista ihmetteli, mitä hyötyä torppareille ja mäkitupalaisille oli koirasta. Vaivaisavun piiriin kuuluvien koiranomistamista pidettiin käsittämättömänä, koska kunta joutuu elättämään ihmisten lisäksi koiria.¹⁶⁷ Sama keskustelu köyhien oikeudesta omistaa lemmikki jatkuu yhä. Yleisradion lokakuussa 2019 julkaiseman kyselytutkimuksen mukaan neljä kymmenestä vastaajasta pitää lemmikkiä köyhille kuulumattomana luksuksena. Syyt ovat suunnilleen samat kuin sata vuotta aiemmin; verorahoja ei haluta käyttää toisten lemmikkien elättämiseen.¹⁶⁸

Ennen 1910-lukua koiraveroa ehdittiin keventää koskemaan pelkästään kaupunkeja. Syynä tälle oli ollut Lounais-Suomessa tapahtuneet susien hyökkäämiset ihmisten kimppuun. Koiraveron poistamisen ajateltiin rohkaisevan useampien koirien hankkimiseen ja koirat puolestaan pitäisivät sudet poissa. Vesikauhu kuitenkin katsottiin pian susia suuremmaksi vaaraksi ja koiraveron laajennettiin koskemaan myös maaseutua.¹⁶⁹

Suomen Kennelklubi uskoi, että verottamisella oli onnistuttu vähentämään vesikauhun lisäksi penikkatautia,¹⁷⁰ vaikkakin uskottiin, ettei veroa maksettu kaikkialla tunnollisesti, minkä vuoksi koiraharrastajia pyydettiin ilmiantamaan tällaiset koiranomistajat.¹⁷¹ Myös viranomaisten toimintaa pidettiin liian lepsuna koiraveron valvonnassa.¹⁷² Yhdistyneen kuningaskunnan kennelklubi oli ollut suomalaisia tovereitaan varovaisempi vesikauhukontrollin suhteen ja kennelaktiivit olivat kohdistaneet kritiikkiä lainsäädäntöön koiranomistajien sijaan.¹⁷³ Vuonna 1916 arveltiin, että Viipurin kaupungissa elävistä 300:sta koirasta vain 100:sta oli vero maksettu, minkä johdosta sanomalehdissä yritettiin motivoida kansalaisia ilmoittamaan koiristaan tunnollisemmin.¹⁷⁴ Suomen metsästyslehden K.W. Koskimies oli myös koiraveron kannattaja, mutta hän piti sitä aivan liian matalana. Hänen mukaansa se tulisi asettaa niin korkeaksi, että sekarotuiset seurakoirat häviäisivät kokonaan. Pe-

¹⁶⁷ 'Onko keksittävässä mitään tehokasta keinoa metsäriistamme, varsinkin lintujen sukukannan säilyttämiseksi', *Suomen kennelklubin aikakauskirja*, 4/1916.

¹⁶⁸ 'Saako köyhä katsoa Netflixia tai omistaa lemmikin? Kysyimme, mitkä ovat perusasioita ja mitkä luksusta – näin te vastasitte', *Yleisradio*, 4.10.2019. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/10/04/saako-koyha-katsoa-netflixia-tai-omistaa-lemmikin-kysyimme-mitka-ovat>. Luettu 5.1.2020.

¹⁶⁹ Valtiovarainvaliokunnan mietintö N:o 6 eduskuntaesityksen johdosta, joka koskee koiraveron suorittamisesta joulukuun 14 p:nä 1894 annetun asetuksen 1 §:n muuttamista. 28.10.1909, Toiset valtiopäivät 1909 asiakirjat V.

¹⁷⁰ 'Hundimportförbudet från Finland till Sverige' *Finska kennelklubbens tidskrift*, 1.12.1896.

¹⁷¹ 'Det uppfifves att hundskatten' *Finska kennelklubbens tidskrift*, 1.3.1897.

¹⁷² 'Årsberättelse' *Finska kennelklubbens tidskrift*, 1.6.1898.

¹⁷³ Pemberton & Worboys 2007, 137.

¹⁷⁴ 'Koirien verottaminen Viipurissa' *Karjala*, 25.5.1916; 'Koirawero' *Karjalan aamulehti*, 23.5.1916.

rustelut eivät liittyneet varsinaisesti vesikauhun torjumiseen vaan riistanhoitoon ja metsästyskoirakannan vaalimiseen.¹⁷⁵ Koskimies tosin samastaa roduttoman koiran pikemminkin vapaana kulkevaan eikä sekarotuiseen koiraan. Myös eläinsuojelun saralla harjaantuneissa ihmisissä oli veron kannattajia, vaikka se tiesi lukuisten koirien joutumista tapettavaksi. Veroa perusteltiin sillä, että irrallaan juoksevat koirat tappoivat pikkulintuja, joita tahdottiin suojella.¹⁷⁶

Sanoma- ja aikakauslehtien perusteella koiraveron ei aiheuttanut merkittävää närkästymistä. Jopa Puutarhaseura kannatti korkeaa koiraveron, koska koirat pilasivat puutarhojen istutuksia.¹⁷⁷ Kuntakokouksissa keskusteltiin veron suuruudesta, mutta lehtien sivuilla ei näkynyt mielipidekirjoituksia, joissa veroa olisi pidetty turhana tai epärealistisena. Ainoat kriittiset äänet olivat ne, jotka tahtoivat veron olevan rankempi ja valvonnan tarkempaa. Koska vero jätettiin usein maksamatta, oli tyytymättömiä tai välinpitämättömiä kansalaisia olemassa, mutta nämä eivät olleet sellaisessa asemassa, jossa kirjoitettaisiin lehtiin.

Viranomaisten välinpitämättömyys koiraveron suhteen näkyi Viipurin läänissä muun muassa siten, että vuonna 1910 piirieläinlääkäri oli vesikauhua tutkiessaan huomannut, ettei Salmisissa ja Impilahdessa kerätty koiraveron laisinkaan. Lääkintöhallitus kehotti läänin kuvernööriä korjaamaan asian.¹⁷⁸ Myös Lappeenrannassa oli ongelmia veronkannon toteuttamisessa ja koirista jouduttiin maksamaan vero takautuvasti jo menneiltä vuosilta.¹⁷⁹

On hyvin kiistanalaista, oliko koiraverosta apua vesikauhun pois kitkemiseksi. Veroa oli tavalla tai toisella kerätty jo 1870-luvulta, mutta vesikauhu oli siitä huolimatta yhä läsnä. Keinon tehottomuus saattoi johtua joko siitä, ettei lakia verosta noudatettu tai se oli jo alkujaan huono tapa vesikauhun ehkäisemiseen. Rabies-virus ei tee eroa koirien välillä, mistä on esimerkkinä edellä mainittu tapaus Viipurin koiranäyttelystä, jossa palkitut rotukoirat sairastuivat. Koiranäyttelytoiminnassa mukana olleet olivat mitä varmimmin maksaneet veron tärkeinä pitämistään koirista. Koirien vesikauhuisuuden vähentämisessä lienee ratkaisevampi rooli ollut koirien rokottamisella, mikä aloitettiin vasta 1929, mistä kahden vuoden päästä taudin katsottiin kadonneen Suomesta.¹⁸⁰

¹⁷⁵ 'Koiraveron' *Suomen metsästyslehden*, 1.7.1907; 'Koirien omistajille pari sanaa' *Suomen metsästyslehti*, 1.1.1909.

¹⁷⁶ 'Mitä olisi tehtävä metsä- ja vesilintujemme suojelemiseksi' *Eläinten ystävä*, 25.3.1911.

¹⁷⁷ 'Tammerfors Trädgårdssällskap' *Finska trädgårdsodlaren*, 1/1910.

¹⁷⁸ 'Koiraveron Salmisissa' *Työ*, 22.10.1910; 'Hundskatten' *Wiborgs nyheter*, 22.10.1910.

¹⁷⁹ 'Koiraveron kantaminen' *Lappeenranta*, 18.1.1913; 'Koiraveron' *Lappeenranta*, 16.12.1915.

¹⁸⁰ Forsius, Arno, Rabies – raivotauti eli vesikauhu. 1990 (täydennetty viimeksi 2007). <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/rabies.html> luettu 21.11.2019.

Vesikauhu hävisi Suomesta, mutta koiravero säilyi. Vuonna 2018 Helsinki ja Tampere luopuivat viimeisinä koiraverosta. Myös veron pakoilu oli säilynyt sadan vuoden läpi, sillä Helsingissä vain joka neljäs maksoi koirastaan veroa 2000-luvulla.¹⁸¹

2.4. Vesikauhu ja eläinräökkäys

Edellä kuvatut keinot torjua vesikauhua ovat luonteeltaan sen kaltaisia, että kärsimyksen tuottaminen eläimille (ja osin myös ihmisille) oli välttämätön sivutuote. Vesikauhu ja eläinten puolustajat ovat ajan saatossa joutuneet törmäyskurssille, kun taudin torjuntakeinojen ja välttämättömän pahan rajoja on haettu.

Englannissa vesikauhun kontrolloimiseksi tehdyt toimenpiteet ajoivat eläinsuojelujärjestöt ja virkavallan kiihkeään yhteenottoon. Jo rabiesrokotteen kehittämiseksi tehty tutkimustyö oli herättänyt eläinkokeita vastustaneiden antivivisektionistien huomion ja Pasteurista oli tullut heille arkkivihollinen. Koe-eläinten elinolot oli iso murheen aihe, mutta pelättiin myös vesikauhun kehittyvän laboratorioissa uuteen vieläkin kamalampaan muotoon. Lehdissä laboratorioita kutsuttiin vesikauhutehtaiksi ja kerrottiin kiinteistöjen arvon niiden naapurustoissa laskevan eläinten pitämisen metelin vuoksi. Pariisilaisessa vahakabinetissa Pasteurin laboratoriota esittävä dioraama oli sijoitettuna kauhukammion viereen, mikä kertoo rokotetutkimukseen liitetystä mielikuvista.¹⁸²

Suomessa rokotteen valmistuksessa ja kehittämisessä tapahtuvaan eläinräökkäykseen ei kiinnitetty erityistä huomiota. Pilalehti *Matti Meikäläinen* ivasi jo vuonna 1886 Helsingin eläinsuojeluyhdistystä, että eikö heidän olisi jo aika nostaa kante Pasteuria vastaan satojen kaniinien räkkäämisestä.¹⁸³ Englantilainen pilalehti *Punch* pilaili vesikauhun kustannuksella pitkin 1800-luvun loppua,¹⁸⁴ joten *Matti Meikäläinen* on todennäköisesti saanut inspiraation ulkomaisista lehdistä, mutta Suomen kontekstissa pilailu kaniinien kohtelusta jäi ilman vastakaikua.

Kaniinien kurjan kohtalon tavoin eläinten tappaminen vesikauhun torjumiseksi jäi eläinsuojelun piirissä tuomitsematta. Tappamisen suoritustapaan kuitenkin puututtiin kannanotoissa ja lehtikirjoituksissa. Vuonna 1910 Suomen eläinsuojeluyhdistys vetosi kirjelmässä kuvernööreihin,

¹⁸¹ 'Koiravero katosi kartalta – kyseessä oli jääne, jota vain harva maksoi aiemminkaan', *Yleisradio*, 16.11.2017 <https://yle.fi/uutiset/3-9930695>. Luettu 5.1.2020; Laki koiraverosta (kumottu), Finlex, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumot,ut/1979/19790590>. Luettu 5.1.2020.

¹⁸² Kean 1998, 92; Pemberton & Worboys 2007, 98, 102–106; Wasik & Murphy 2012, 133.

¹⁸³ 'Wiisi ihmistä hengen waarassa', *Matti Meikäläinen*, 3.4.1886.

¹⁸⁴ Ritvo 1989, 159, 178, 191, 193, 200.

että he muiden seikkojen ohessa vaatisivat, että vesikauhun takia kiinniotetut eläimet tapettaisiin ampumalla sekä mahdollisimman vähällä tuskantuottamisella ja vaarantamatta sivullisia.¹⁸⁵ Suomesta ei ole tiedossa tapauksia, joissa vesikauhuisten eläinten jahtaaminen olisi tuottanut sivullisia ihmisuhreja, mutta ennakkotapauksia löytyi muualta. Esimerkiksi Manchesteristä tiedetään tapaus, jossa rankkuri koiraa tähdätessään ampui vahingossa poikaa jalkaan, mistä järkyttyneenä rankkurien pyssyt päätettiin korvata kirveillä, mikä vain lisäsi eläinten tappamisen raakuutta.¹⁸⁶

Helsingissä eläinsuojeluyhdistys auttoi verottomien ja kuonokopattomien koirien huomaanimmassa lopettamisessa ja sen katsottiin vuonna 1912 vähentäneen rankkurien harjoittamaa väkivaltaa. Yhdistyksen tavoitteena oli saada kaupungilta rahallista avustusta eläinten käsittelyyn, sillä kiinniottaminen, säilytys, ruokkiminen ja lopulta tappaminen vaati kustannuksia. Paremmilla resursseilla uskottiin olevan positiivinen vaikutus, koska työ saatettiin siten tehdä huolella.¹⁸⁷ Mikkelin läänissä paikallinen eläinsuojeluyhdistys onnistui vakuuttamaan lääninhallituksen siitä, että vapaana kulkevien koirien hoitelemine tuli jättää poliisiviranomaisille eikä kaikkien oikeudeksi.¹⁸⁸

Eläinsuojelulehdissä kerrottiin etenkin Ranskassa tapahtuvasta kiinniotettujen koirien brutaalista tappamisesta. Vastenmieliset kertomukset kymmenien eläinten tappamisesta rautaputkella tai muulla tehtävään sopimattomalla esineellä olivat tapa herättää lukijoissa eläinsuojeluaate. Yksityiskohtia säästämättömissä tarinoissa pyrittiin muun muassa todistamaan eläimien tuntevan kuolemanpelkoa siinä missä ihmistenkin.¹⁸⁹

Vuoden 1914 alkupuolella sattui erikoislaatuinen tapaus, kun Venäjän eläinsuojeluyhdistysten päähallitus puuttui Viipurin läänissä vallinneeseen tapaan hoidella ylimääräiset eläimet. Venäläiset eläinsuojelijat olivat havainneet, että lainsuojattomia koiria ja kissoja jahtasivat nekin, joilla ei ollut siihen laillista oikeutta. Innokkaiden saalistajien uhreiksi oli jäänyt myös terveitä eläimiä ja kerrottiin tapauksista, joissa eläimiä oli houkuteltu ulos kodeista ja sitten tapettu nahkojen myymiseksi. Ratkaisuksi epäkohtiin ehdotettiin tarkennuksia siihen, ketkä saivat pyydystää eläimiä ja asian tuomista kaikkien tietoon. Lisäksi vaadittiin säädettäväksi, ettei eläimiä saanut tappa kaduilla tai muilla julkisilla paikoilla. Näin välttyttiin turhalta raakuudelta ja eläinten omistajille jäi enemmän aika lunastaa lemmikkinsä takaisin.¹⁹⁰ *Eläinten ystävän* päätoimittaja T. K. Forstén yhtyi venäläisten

¹⁸⁵ 'Katsaus Suomen Eläinsuojeluyhdistyksen toimintaan', *Eläinten ystävä*, 1.6.1910.

¹⁸⁶ Pemberton & Worboys 2007, 43.

¹⁸⁷ 'Kodittomien koirien tuskaton tappaminen', *Eläinsuojelusu*, 6/1912.

¹⁸⁸ 'Mikkelin Eläinsuojeluyhdistyksen toimintakertomus vuodelta 1914', *Eläinten ystävä*, 8–9/1915.

¹⁸⁹ 'Tieteen uhreja', *Eläinten ystävä*, 8–9/1913; 'Tunteeko eläin kuolemanpelkoa?', *Eläinten ystävä*, 10–11/1914.

¹⁹⁰ 'Venäjän eläinsuojeluyhdistys ja vesikauhu Wiipurin läänissä', *Karjala*, 14.2.1914.

huoleen ja nuhteli lehdessä Suomen eläinsuojeluyhdistyksen Viipurin paikallisyhdistystä, joka ei ollut puuttunut asiaan. Samalla hän muistutti, että läänin kuvernöörillä on oikeus säätää, ketkä eläimiä saavat ottaa kiinni ja tappaa.¹⁹¹

Asiat eivät olleet sen paremmin Helsingissä. Eläinsuojelutoimistosta vedottiin, että kaupungin kulkukissat pyydystettäisiin tehtävään tarkoitettulla loukulla ja tapettaisiin ampumalla. Toimiston tietoon oli tullut, että kissoja tapettiin mitä julmimmilla keinoilla, mistä esimerkkinä annetaan epämääräisesti kuuman veden käyttäminen. Lisäksi kissojen ruumiita ei hävitetty oikeaoppisesti, vaan ne saatettiin jättää lojumaan viemäreihin ja vesisäiliöihin tai heittää mereen.¹⁹²

Suomalaisten eläinsuojelua käsittelevien lehtien¹⁹³ perusteella voidaan päätellä, että eläinten kivuttoman tappamistavan edistäminen oli suomalaisten eläinsuojelijoiden yksi tärkeimmistä tavoitteista. Päämäärä ei koskenut pelkästään vesikauhuisten, kuonokopattomien ja verottomien eläinten hävittämistä, vaan oli osa suurempaa kokonaisuutta, joka koski niin teurastamoita, kalastusta kuin metsästystä. Yllättäen viattomien koirien joutumista rankkurin kynsiin ei kritisoitu, vaikka väistämättä henkensä menetti eläimiä, jotka eivät olleet vesikauhun kantajia. Englannissa arvioitiin, että kaikista rankkurien ja poliisien tappamista koirista vain 1–25 prosenttia oli vesikauhuisia,¹⁹⁴ joten on todennäköistä, että vesikauhuisten eläinten seula ei Suomessakaan ollut tarkka.

Onko nykyaikainen eläinsuhteemme tehnyt meistä sadan vuoden takaisiin ihmisiin verrattuna sentimentaalisia siten, että koirien tappaminen tuntuu brutaalilta ja ylimitoitetulta? Monet seikat viittaavat siihen, että 1910-luvullakaan eläinten kärsimystä ei otettu kevyesti. Jo pelkkä eläinsuojeluaatteen olemassaolo osoittaa, että eläimillä katsottiin olevan itseisarvo. Lemmikkien arvossapidosta kertovat myös ajoittain lehdissä näkyneet etsintäkuulutukset kadonneista lemmikeistä, joissa huolestuneet omistajat olivat valmiita maksamaan jopa löytöpalkkioita. Maaliskuussa 1919 *Länsi-Savossa* oli etsintäkuulutus kadonneesta koirasta samalla sivulla peräti kahden vesikauhukuulutuksen kanssa.¹⁹⁵

Lempeä suhtautuminen eläimiin ei ole lähihistorian tuote, vaan sillä vuosisatoja pitkä kehitys takanaan. Ihmisten eläin- ja luontosuhdetta tutkineen Keith Thomasin mukaan länsimaissa eläimiä on pidetty lemmikin roolissa ainakin 1500-luvulta alkaen. Lemmikeille – joita uuden ajan ensimmäisillä vuosisadoilla olivat koirien ja kissojen lisäksi muun muassa apinat ja saukot – annettiin

¹⁹¹ 'Koirakauhusta', *Eläinten ystävä*, 4/1914.

¹⁹² 'Helsingin juoksukissat', *Eläinten ystävä*, 2/1916.

¹⁹³ Eläinsuojelus ja Eläinten ystävä.

¹⁹⁴ Ritvo 1989, 170.

¹⁹⁵ 'Kadonnut', *Länsi-Savo*, 3.3.1919.

aikaisemmin vain ihmisille varattuja erisnimiä 1700-luvulta alkaen ja viimeistään samaan aikaan lemmikkieläinten syömistä oli alettu pitää tabuna. Seuraeläinten yleistyessä myös käsitys eläimistä muuttui sekä niitä ja ihmisiä erottava kuilu alkoi kaventua. Aikaisemmin ihmislajin yksityisomaisuutena pidetyistä piirteistä kuten älystä ja tunteista tuli myös eläimellisyyteen liitettäviä asioita. Pehmeämpi suhtautuminen laajeni myös syötäväksi tai muulla tavalla hyväksi käytettäväksi ajateltuihin eläimiin. Esimerkiksi kveekarit vastustivat urheilumetsästystä jo varhain ja laajemminkin suhtautuminen kukko- ja härkätappeluiden kaltaiseen veriurheiluun muuttui koko ajan kielteisemmäksi.¹⁹⁶ Myös Hilda Kean pitää eläimiin kohdistuvaa toveruutta uudella ajalla alkaneena ilmiönä, josta yhtenä merkkinä on eläinten esiintyminen taiteessa ja julkisia paikkoja koristavissa patsaissa ja muistomerkeissä.¹⁹⁷

Irrallaan liikkuvat ja omistajattomat kulkukoirat ovat tämän päivän Suomessa harvinaisia. Vielä 1960-luvulla ilmestyneessä *Kylän koirat* huumoriromaanissa Veikko Huovinen piti irrallaan kuljeskelevia koiria kyseenalaistamattomana osana kylänraittien miljöötä.¹⁹⁸ Niin ikään 1910-luvulla oli kulkukoiria ja –kissoja eikä eläimen omistajuus ollut samalla tavalla kontrolloitua kuin kolmannella vuosituhanella. Vaikka ei otettaisi huomioon vesikauhun muodostamaan uhkaan, liittyy kulkukoirien kohtaamiseen riskejä. Ilman ihmistä kasvaneen ja mahdollisesti elämältä potkuja päähän saaneen eläimen käytös on arvaamattomampaa kuin hihnassa kulkevan ja ihmisiin kiintyneen seurakoiran. Tämä ero vuosisadan takaisen ja nykyajan kokemuksissa koirista voi olla hyvä pitää mielessä, kun arvioi vesikauhun torjumiseen käytettyjä keinoja ilman, että hyväksyy eläinräökkäystä.

¹⁹⁶ Thomas 1983, passim.

¹⁹⁷ Kean 2007, 25–46.

¹⁹⁸ Huovinen 1962.

3. Eläinlääkärit vesikauhutaistelun eturintamassa

3.1. Lääke- ja eläinlääketieteen nopea kehitys ja suomalainen terveyshuolto

Koko 1800-luku oli ollut nopean kehityksen aikaa lääketieteessä. Mikroskoopin ja muiden laitteiden keksiminen oli mahdollistanut ihmisruumiin ja tautien syvällisemmän ymmärtämisen, minkä ansiosta Hippokrateen ajoista asti vallinnut humoraalioppi, joka selitti sairauksien johtuvan ruumiin nesteiden epätasapainosta, väistyi lopullisesti sairauksien selittäjänä. Myös miasmateoriasta luovuttiin vuosisadan loppuun mennessä, kun ymmärrys taudeista lisääntyi. Miasmalla tarkoitettiin pilaantunutta tai muuten huonolaatuista, likaista ja haisevaa ilmaa, jossa taudit syntyivät. Vesikauhurokotteen keksijänä tunnettu Louis Pasteur oli tutkinut ”alkusynnyn mahdottomuutta” ja havainnut tautien johtuvan orgaanisista eliöistä ja tautien tyhjästä syntymisen olevan mahdotonta.¹⁹⁹ Vesikauhun sijoittuminen vanhoihin käsityksiin miasmasta ja ruumiin nesteistä on kuitenkin hieman ongelmallista, koska jo varhain on väistämättä huomattu taudin seuraavan sairaan eläimen puraisusta eikä huonosta ilmasta tai ruumiin nestetasapainosta.

Erityisesti bakteriologian ja serologian nopealla kehityksellä 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä oli suuri merkitys vesikauhun hoitoon ja ehkäisyyn. Tauteja aiheuttavia mikrobeja pystyttiin tutkia vaatimattomissakin oloissa ja yksinkertaisilla välineillä, mikä vauhditti uusien löytöjen tekemistä entisestään. Tässä uusien mahdollisuuksien tilanteessa Pasteur onnistui eristämään sairaan eläimen selkäytimestä vesikauhun aiheuttajan, josta hän kuivaamalla sai rokotteen sopivan annoksen. Samankaltaista tutkimusta tehtiin muun muassa kolerasta Robert Kochin johdolla. Suomessa bakteriologista tutkimusta tehtiin ainakin Patologian laitoksessa, jonka esimiehellä E.A. Homénilla oli iso rooli tutkimusalan juurruttamisessa Suomeen.²⁰⁰

Vuosina 1878–1991 Suomen korkein terveyden liittyvä virasto oli Lääkintöhallitus. Lääkintöhallituksen²⁰¹ tehtäviin kuului muun muassa maan terveysolosuhteiden parantaminen sekä apteekkien ja lääkäreiden toiminnan valvominen. Myös eläinlääkintöasiat kuuluivat sen alaisuuteen. 1900-luvun alussa Lääkintöhallitus vastasi myös serumlaitoksen perustamisesta.²⁰²

Historiantutkimuksen kannalta huomattava seikka on jo Ruotsin ajalta periytynyt piirilääkärijärjestelmä, joka oli toiminnassa vuoteen 1943 asti. Piirilääkärit olivat valtion virkailijoita, jotka toimensa ohella harjoittivat lääkärin työtä kukin mahdollisuuksiensa mukaan. Heidän tehtä-

¹⁹⁹ Vuorinen 2006, 32–33, 35, 50, 56, 62.

²⁰⁰ Härö & Raunio 1990, 12–13, 15.

²⁰¹ Nykyään Lääkintöhallituksen seuraajana toimii Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL).

²⁰² Pesonen 1980, 321–325, 502.

viinsä kuului oman lääkäripiirinsä terveysolojen selvittäminen ja parantaminen. Piirilääkärien Lääkintöhallitukselle laatimat vuosiraportit sisältävät kirjoittajan aktiivisuudesta riippuen tietoja muun muassa piirin kotoperäisistä taudeista ja kultutaudeista, rokotuksista, virkamatkoista, ruumiinavauksista ynnä muista toimenpiteistä. Lisäksi raporteihin voi kuulua kuvauksia säästä, kulttuurista ja yhteiskunnallisista oloista, mikäli piirilääkäri koki niillä olevan selvä vaikutus terveyteen. Köyhimpien potilaiden hoidon piirilääkärin tuli tarjota ilmaiseksi, mutta maksukykyisiltä tuli periä palkkio.²⁰³

1900-luvun koittaessa Suomi oli jaettu 53 lääkäripiiriin, jotka olivat kuitenkin liian laajoja ja harvaan asuttuja yhden lääkärin hoidettavaksi, mikä näkyi selvimmin Pohjois-Suomessa. Piirien keskuspaikoilla saattoi siitä huolimatta syntyä pitempiäkin hoitosuhteita olosuhteiden niin sallissa. Koko maassa oli 401 laillistettua lääkäriä eli yksi 6500 suomalaista kohden. Yli puolet lääkäreistä toimi kaupungeissa, joten maaseudulla suhde oli yksi lääkäri 11400 suomalaista kohden.²⁰⁴ Lääkärien todellista määrää hämärtää se, että tilastoitaessa laskuun otettiin mukaan myös ne lääkärit, jotka eivät toimineet virassa.²⁰⁵

Byrokratian työllistämien piirilääkärien rinnalle oli 1800-luvun lopulla tullut kunnanlääkäreitä, jotka saivat keskittyä täysin lääkärin työhön. Kunnanlääkärien suhdetta kuntalaisiin on verrattu pappien asemaan seurakuntalaisten keskuudessa. Lääkäri oli julkinen henkilö, jonka kaikki tunsivat ja, jonka kaikki onnistumiset ja epäonnistumiset tulivat yleiseen tietoon. Vastaanottona toiminut lääkärin koti oli pappilan tavoin puolijulkinen tila, eikä lääkäriellä ollut erillisiä työaikoja. Usein kunnanlääkärin ainut työtoveri oli oma puoliso, joka toimi vastaanottovirkailijana tai sairaanhoitajana.²⁰⁶ Vuonna 1910 Viipurin läänissä oli kunnanlääkäri 35 kunnassa ja 24 kuntaa oli ilman omaa lääkäriä.²⁰⁷

Helsingissä sijaitsi Suomen suurin sairaala, jossa oli 559 sairassijaa, mutta sen rankenukset olivat huonokuntoisia ja vanhentuneita. Muualla Suomessa oli kaupunkisairaaloita, seitsemän lääninsairaala sekä kymmenen pienempää yleistä sairaalaa, minkä lisäksi pienillä paikkakunnilla oli alle 20 paikkaisia sairastupia. Tilanteen vaatiessa saatettiin myös perustaa väliaikaisia erikoissairaaloita esimerkiksi kupan tai koleraan torjumiseksi.²⁰⁸ Viipurin lääninsairaalassa hoidettiin 1910-luvun alussa noin 2800 potilasta vuodessa ja Sortavalassa sijainneessa sairastuvassa noin 600 potilasta.

²⁰³ Hakosalo 13/2010, 1544–1546; Vuorinen, 2006, 18–19.

²⁰⁴ Hakosalo 13/2010, 1546; Pesonen 1980, 447; Nyström 2010, 160.

²⁰⁵ Hietala 1982b, 227.

²⁰⁶ Hakosalo 13/2010, 1546–1547; Pesonen 1980, 447.

²⁰⁷ SVT XI:27, 190.

²⁰⁸ Pesonen 1989, 445–446.

Psykykkisiä sairauksia varten oli Käkisalmen turvalaitos, jossa oli vuodessa noin 200 potilasta.²⁰⁹ Taudeista kuppa vaati eniten potilaspaikkoja – yleisissä sairaaloissa yli puolet paikoista oli varattu kuppapotilaille.²¹⁰ Vesikauhupotilaille sairaaloista ei ollut suurta lohtua, koska ennen Suomen Pasteurlaitoksen perustamista vuonna 1916 hoito oli haettava ulkomailta ja vuoteen 1922 asti Suomen laitoksessa hoidettavat joutuivat itse järjestämään majoituksen.²¹¹

Ainakin Viipurin läänissä oli tarjolla myös vaihtoehtolääketieteellistä hoitoa, jonka piirilääkärit yrittivät kitkeä pois. Kirvun kunnassa toimiva rouva Bergström oli lääkäreiden hyvin tuntema rokotevastaista Kuhnen-oppia noudattanut parantaja, jota vastaan he nostivat syytteitä puoskaroinnista. Oikeus piti Bergströmiä syyttömänä ja näin ollen hänen ja lääkäreiden välinen kiista jatkui.²¹²

Puoskaroinnin lisäksi Viipurin läänin lääkärit pitivät karjalaisten liikkuvuutta ja seurustelunhalua ongelmana kulkutautien torjunnassa. Monet sairaut eivät malttaneet pysyä kotonaan, vaan lähtivät levittämään tauteja muualle. Lisäksi sairastuneet herättivät mielenkiintoa niin, että uteliaimmat tahtoivat tulla tartuntavaarasta huolimatta katsomaan potilaita. Tilanne oli niin paha, että Käkisalmen piirilääkäri joutui palkkaamaan vartijoita pitämään sairaut erillään terveistä.²¹³ Myös taikauskaiset näkemykset turhauttivat lääketieteen ammattilaisia,²¹⁴ mikä lienee ollut todellinen ongelma, koska se mainitaan niin usein piirilääkäreiden raporteissa. Kaikissa tapauksissa ei ole täysin selvää, mitä piirilääkäri tarkoitti taikauskoisuudella. On mahdollista, että siihen luettu asioita kansanuskon parannustaioista rokotevastustukseen. Lääkäreiden ja lääketieteen vastustus on helppo nimetä taikauskoksi, vaikka taustalla olisi ollut epäluulo vieraita ja usein vierasta kieltä puhuvia viranomaisia kohtaan.

3.2. Eläinlääkärit ja piirieläinlääkärit

Vuosisadan vaihteen tienoilla Suomessa oli ollut vain 43 eläinlääkäreitä, mutta 1910-luvun alkuun tultaessa lukumäärä oli kasvanut 108 eläinlääkäriin, joista 20 työskenteli Viipurin läänissä. Maassa ei ollut tarjolla eläinlääkäriksi valmistavaa koulutusta ennen vuotta 1945, joten osaaminen ja ammattitaito täytyi hakea ulkomailta. Karjatalouden kasvaminen 1800-luvun lopulla lisäsi tarvetta eläinlääkäreille, mutta jo 1820-luvulla alkanut yritys kotimaisen eläinlääketieteellisen koulutusmahdollisuuden saamiseksi törmäsi kiistaan korkeakoulun sijainnista sekä yliopiston maanviljelystaloudellisen

²⁰⁹ SVT XI:27, 245–250, 383–384.

²¹⁰ Pesonen 1989, 445–446.

²¹¹ Forsius Rabies – raivotauti eli vesikauhu.

²¹² SVT XI:27, 52–53, 57, 204–205, 223, 226; SVT XI: 28, 34–36, 40.

²¹³ SVT XI:27, 54–55.

²¹⁴ SVT XI:27, 56–57; SVT XI:28, 40.

osaston ja lääketieteellisen tiedekunnan vastustukseen, joka johtui näiden haluttomuudesta jakaa resursseja uuden oppialan kanssa. Tilannetta ei helpottanut Tukholman yliopiston ajoittainen kieltäytyminen ulkomaisten opiskelijoiden ottamisesta. Eläinlääkärripulaa pyrittiin helpottamaan tarjoamalla apurahoja ulkomailla opiskeleville suomalaisille.²¹⁵ Paradoksaalisesti 1900-alussa valtion palveluksessa oli enemmän piirieläinlääkäreitä kuin piirilääkäreitä. Eläinlääkärien suuremman määrän taustalla oli kansantaloudelle tärkeän karjanhoidon turvaaminen.²¹⁶

Puutetta paikkasi myös eläinlääkäri Oskar von Hellensin aloitteesta 1906 perustettu Eläinlääkintölaboratorio, joka toimi Lääkintöhallituksen alaisuudessa ja tarjosi Suomen Eläinlääkäriliiton järjestämää jatkokoulutusta ja ajantasaiset tutkimustilat. Opetuksen päätarkoitus oli tukea eläinlääkärien käytännön työtä.²¹⁷ Laboratorion vuosikertomus vuodelta 1916 kertoo kursseja järjestetyn maitohygieniasta, lihanvalvonnasta, bakteriologiasta ja asiakirjojen laatimisesta. Seuraavilta vuosilta ei kuitenkaan ole yhtään merkintää pidetyistä kursseista.²¹⁸ Katri Helmisen mukaan kursseja järjestettiin vain vuosina 1909–1917.²¹⁹

Lääkintöhallituksessa eläinlääkintöasioita hoiti lääkintöneuvos, jolla oli asiantuntijapuna eläinlääkäri, koska saman neuvoksen vastuualueena olivat myös oikeuslääkeoppi, yleinen terveydenhoito ja kulkutaudit. Asiantuntijana toimivan eläinlääkäriin yksi tehtävä oli avustaa Lääkintöhallitusta uusien eläinlääkärien laillistamisessa. Piirilääkärien tavoin viraston alaisuudessa toimi piirieläinlääkäreitä,²²⁰ jotka myös laativat vuosiraportteja Lääkintöhallitukselle. Vuosiraportteja on tutkimuksen aikajänteeltä piirieläinlääkärien arkistoissa harmillisen vähän. Poikkeuksina tähän ovat esimerkiksi Hartolan piirieläinlääkäriin vuosikertomukset, jotka alkavat vuodesta 1911 sekä Oulun piirieläinlääkäriin vuosikertomukset vuodesta 1914,²²¹ joten on täytynyt tyytyä *Suomen viralliseen tilastoon* sisällytettyihin otteisiin raporteista.

Sekä piirilääkäreillä että piirieläinlääkäreillä oli rooli vesikauhun torjunnassa, koska se kosketti molempien toimintakenttää. Piirieläinlääkärit pitivät silmällä piirinsä vesikauhutilannetta ja valistivat ja ohjeistivat kansalaisia toimimaan asian suhteen oikein. Esimerkiksi alkuvuodesta 1917 piirieläinlääkäri varoitti Uudenkirjon asukkaita vesikauhusta kahdesti *Viipurin sanomissa* ja ohjeisti

²¹⁵ SVT XI:27, 480; Helminen 2017, 7, 98; Pesonen 1980, 448, 546–549.

²¹⁶ Harjula 2015, 73.

²¹⁷ Helminen 2017, 18, 26.

²¹⁸ KA, Lääkintöhallituksen I kanslian arkisto, Ebf:1 Lääkintöhallituksen kanslian arkisto / Eläinlääketieteellisten laitosten vuosikertomukset, Ebf1:2 Eläinlääketieteellisen laboratorion vuosikertomukset (1916–1929), 1916, 1917, 1918, 1918–1919, 1920.

²¹⁹ Helminen 2017, 26–27.

²²⁰ Forsius Lääkintöhallitus 1878–1991 sekä sosiaali- ja terveyshallitus 1991–1992. 2002.

²²¹ Mikkelin maakunta-arkisto, Hartolan piirieläinlääkäriin arkisto, D Toisteet, Dc Vuosikertomukset; Oulun maakunta-arkisto, Oulun piirieläinlääkäriin arkisto, D Toisteet, Dc Vuosikertomukset.

koiranomistajia pitämään koirat kiinni ja käyttämään niillä kuonokoppaa.²²² Nimimerkki E.B kehotti *Suomen metsästyslehdessä* toimittamaan vesikauhuseksi epäillyt eläimet elävänä alueensa piirieläinlääkärille tutkittavaksi.²²³ On myös tapauksia, joissa eläimen on tutkinut piirilääkäri,²²⁴ joten lääkärien ja eläinlääkäreiden tehtävissä oli myös päällekkäisyyttä. Eläinlääkäreillä oli yleensä lääkäreitä paremmat tiedot vesikauhusta, koska tauti oli harvinainen ihmisillä ja vain harva lääkäri oli itse nähnyt vesikauhuoireista kärsivää potilasta.²²⁵

1900-luvun alkupuolella piirieläinlääkäripiirejä oli Suomessa 24, ja niitä lisättiin ja muokattiin vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä jonkin verran.²²⁶ Viipurin lääni oli koko 1910-luvun ajan jaettuna yhdeksään piirieläinlääkäripiiriin lukuun ottamatta vuotta 1917, jolloin Rautu oli oma piirinsä.²²⁷ *Suomen virallisen tilaston* mukaan Viipurin läänissä työskenteli 1910-luvulla 19–26 eläinlääkäreitä, mikä oli eniten heti Uudenmaan jälkeen.²²⁸ Koska Viipurin lääni oli jaettu yhdeksään eläinlääkäripiiriin, voidaan päätellä piirieläinlääkäreitä olleen saman verran. Loput 10–17 olivat joko kunnaneläinlääkäreitä tai yksityisesti ammattia harjoittavia.

Piirieläinlääkärin tehtävät ja velvollisuudet oli tarkasti määritetty laissa. Aloittaessaan virassa uuden piirieläinlääkärin tuli vannon virkavala läänin kuvernöörille. Eläinlääkärin osoite oli saatettava koko piirin tietoon ja hänen kunkin hetkinen sijainti oli oltava koko ajan tiedossa. Piirieläinlääkärillä ollut työaika, vaan hänen tuli olla koko ajan piirinsä palveluksessa. Omalla vastuulla olevasta piiristä sai poistua vain kahdeksi päiväksi kerrallaan ja vain silloin, jos eläintauteja ei ollut liikkeellä erityisen paljon. Lisäksi kahden päivän poistumisia sai vuodessa tehdä vain kolme kertaa ja niistä oli aina raportoitava Lääkintöhallitukseen ja kuvernöörille.²²⁹

Piirieläinlääkäri piti silmällä piirinsä kotieläinten yleistä terveydentilaa ja yritti ennakoida uhkaavia kulkutauteja. Tavallaan hän oli läänin kuvernöörin ja muiden virkamiesten neuvonantajana eläinlääkintöasioissa. Hän raportoi uhkaavista taudeista kuvernöörille, mutta kuvernööri teki viimekädessä päätöksen toimenpiteisiin ryhtymisestä.²³⁰ Ei ollut lainkaan itsestäänselvyys, että yle-

²²² ‘Vesikauhua Uudellakirkolla’, *Viipurin sanomat*, 5.1.1917 & *Viipurin sanomat*, 8.1.1917.

²²³ ‘Jokunen sana vesikauhusta’, *Suomen metsästyslehti*, 1/1910, 7–10.

²²⁴ ‘Vesikauhua Lemiltä’, *Päivälehti*, 6.1.1903.

²²⁵ Ritvo 1989, 170.

²²⁶ Arkistojen portti – Piirieläinlääkärit.

<http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Piirieläinlääkärit>. Luettu 4.1.2020.

²²⁷ SVT 1910; SVT XI:34, 172; SVT 1919.

²²⁸ SVT XI:27, 480; SVT XI:28, 402; SVT XI:29, 435; SVT XI:30, 506; SVT XI:31, 418; SVT XI:32, 327; SVT XI:33, 280; SVT XI:34, 135; SVT XI:35, 108; SVT XI:36, 104.

²²⁹ Keisarillisen Suomen Senaatin päätös, sisältävä piirieläinlääkäreiden johtosäännön ja taksan. 14.5.1912, As. ko. 1912.

²³⁰ Keisarillisen Suomen Senaatin päätös, sisältävä piirieläinlääkäreiden johtosäännön ja taksan. 14.5.1912, As. ko. 1912.

mät tahot noudattivat piirieläinlääkärien ohjeistuksia, mistä yhtenä esimerkkinä on aikaisemmin kuvaamani tapaus, jossa koiranäyttelyä ei varoituksista huolimatta siirretty. Auktoriteetti ei liioin ollut kiistämätön, jos piirieläinlääkäriin ehdotusta voitiin kommentoida sanomalehdessä outona ja lapsellisena.

Hallinnon ja virkamiesten neuvomisen lisäksi piirieläinlääkäriin velvollisuuksiin kuului ruohonjuuritason neuvonta. Kun eläintautia ilmeni piirissä, eläinten omistajia tuli neuvoa miten menetellä muun muassa sairaiden ja terveiden eläinten eristämisen, sairaan eläimen lihan ja nahkojen käytön ja paikkojen desinfiomisen suhteen. Jos muilta tehtäviltä jäi aikaa, täytyi piirieläinlääkäriin pitää kotonaan eläinklinikkaa.²³¹

3.2. Eläinlääkärien virkamatkat

Yksittäisen piirieläinlääkäriin vastuualue oli Viipurin läänissä iso, vaikkakin huomattavasti pienempi kuin koko Lapin kattaneessa Oulun läänissä, jossa pinta-alastaan huolimatta oli vain kahdeksan piiriä.²³² Kattaakseen koko piirinsä piirieläinlääkärit joutuivat tekemään virkamatkoja, joiden lukumäärät on ilmoitettu Suomen virallisen tilaston julkaisuissa.

Eläinlääkärit saattoivat tehdä virkamatkoja monista eri syistä. Useimmissa tapauksissa lienee kyse ollut tautiepäilyyn tarkistamisesta kuten esimerkiksi tammikuussa 1910, kun piirieläinlääkäriin oli tarkistettava Uudellakirkolla olevan huvilanomistajan kaksi koira, joiden epäiltiin sairastuneen.²³³ Usein ei ole selvää onko tapauksessa eläinlääkäri tullut itse tarkastamaan eläimen vai onko eläin tuotu lääkäriin vastaanotolle. Helmikuussa 1917 sanomalehdissä välitetty lääkintöhallituksen tiedota kehottaa pitämään vesikauhuisiksi epäillyt eläimet hengissä, jotta niiden diagnosointi olisi helpompaa.²³⁴ Eläimen, jolla mahdollisesti on vesikauhu, kuljetukseen pitkän matkan päähän eläinlääkäriin vastaanotolle liittyy riskejä, kun vaarana on, että se muuttuu yllättäen aggressiiviseksi. Silloin on turvallisinta ollut eläinlääkäriin tulla paikan päälle katsomaan. Kuolleen tai tapetun eläimen kohdalla sen on saanut helpommin eläinlääkäriin ulottuville, mutta tällöin diagnoosin tekeminen on vaikeutunut, mistä lääkintöhallitus oli julkisesti varoittanut.²³⁵

²³¹ Keisarillisen Suomen Senaatin päätös, sisältävä piirieläinlääkäriin johtosäännön ja taksan. 14.5.1912, As. ko. 1912.

²³² SVT XI:36, 115–116.

²³³ 'Uusia tapauksia Uudellakirkolla' *Helsingin sanomat*, 19.1.1910.

²³⁴ 'Lääkintöhallituksen kiertokirje' *Käkisalmen sanomat*, 14.2.1917.

²³⁵ Ibid.

Asetuksessa piirieläinlääkärien johtosäännöstä ja taksasta vuodelta 1912 säädetään piirieläinlääkärien virkamatkoista. Lain 6. pykälän mukaan virkamatoilla täytyy ottaa ”selkoa koti-eläinten hoidon yleisestä tilasta piirissä ja sitä varten tyystin tarkkaamaan niitä seikkoja, jotka siihen hoitoon vaikuttavat haitallisesti tahi voivat koitua sille eduksi”. Lisäksi virkamatoilla oli kiinnitettävä huomiota luonnonoloihin ja omituisiin tapoihin ja tottumuksiin eläinten hoidossa. Annettuja säännöksiä ja käskyjä kuten koirien kuonokopan pitämistä tuli valvoa, ja ilmoittaa tarvittaessa asiasta yleiselle syyttäjälle tai muulle viranomaiselle. Vesikauhun tai muun vakavan eläintaudin ilmaantumisessa piiriin oli piirieläinlääkäri velvoitettu matkustamaan alueelle ja tekemään voitavansa vahingon minimoimiseksi.²³⁶

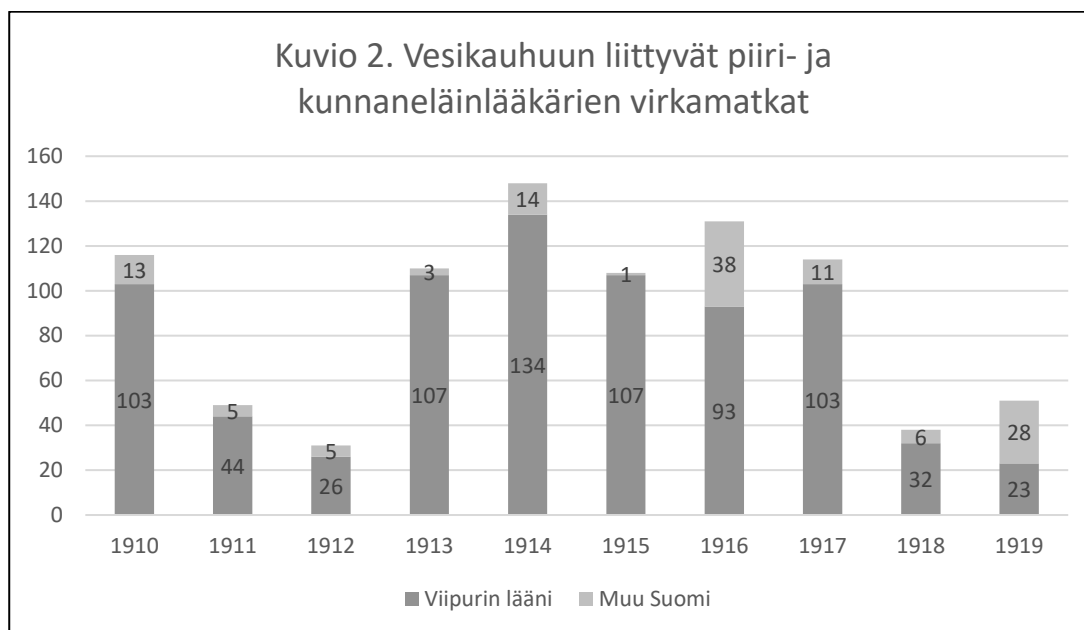
Matkat on luokiteltu tautien mukaan, mutta tilastoista ei selviä, miten matkat, jotka ovat koskeneet kahta tai useampaa tautia, on merkitty. Oheisesta kuvioista (Kuvio 1.) näkee vesikauhuun liittyvät virkamato Viipurin läänissä ja niiden suhteen koko maassa samasta syystä tehtyihin virkamatoihin. Mukaan on luettu sekä piirieläinlääkärien että kunnaneläinlääkärien tekemät virkamato.

Monena vuonna vesikauhun takia tehtiin enemmän virkamatoja kuin sairastuneita eläimiä oli.²³⁷ Kaikki virkamato eivät voineet olla tarkastusmatoja vesikauhun toteamiseksi varsinkin, kun otetaan huomioon, että yhdellä kertaa tapaukseen on voinut olla osallisina useampi tartunnan saanut eläin. Vääriä hälytyksiä on voinut tapahtua, jolloin piirieläinlääkäri virkamatoillaan on todennut eläimen terveeksi, mutta tällaisista tapauksista ei ole tilastointia.

²³⁶ Keisarillisen Suomen Senaatin päätös, sisältävä piirieläinlääkärien johtosäännön ja taksan. 14.5.1912, As. ko. 1912.

²³⁷ Katso Kuvio 5. sivu 62.

Kuvio 2. Vesikauhuun liittyvät piiri- ja kunnaneläinlääkärien virkamatkat

Lähde: SVT XI:27, 520–521; SVT XI:28, 445–446; SVT XI:29, 479–480; SVT XI:30, 543–544; SVT XI:31, 490–491; SVT XI:32, 368–369; SVT XI:33, 324–325; SVT XI:34, 174–176; SVT XI:35, 117–118; SVT XI:36, 115–116.

Läpi vuosikymmenen ylivoimaisesti suurin osa vesikauhuun liittyvistä virkamatkoista tehtiin Viipurin läänissä. Viipurin läänin lisäksi vesikauhun perässä matkattiin eniten Uudellamaalla, Hämeessä sekä Mikkelin ja Kuopion lääneissä, vaikkakin huomattavasti vähemmän. Lännempänä ja pohjoisessa matkoja ei tehty yhtä ahkerasti. Turun ja Porin, Vaasan ja Oulun lääneissä tehtiin kussakin yksi tai kaksi matkaa.

Virkamatkat eivät jakaantuneet lääniin kuuluvien piirien kesken tasaisesti. Esimerkiksi vuonna 1914, kun Viipurin läänissä tehtiin kaikkein eniten virkamatkoja vesikauhun takia, tehtiin Viipurin ja Uudenkirkon piireissä yli 40 virkamatkaa, mutta Pitkärannan piirissä ei yhtään. Useimmissa Viipurin läänin eläinlääkäripiireissä vesikauhu oli virkamatkojen yleisin syy, mutta muualla Suomessa eläinlääkärit matkustivat enemmän tuberkuloosin takia, jonka takia matkoja saatettiin tehdä piirissä jopa 200.²³⁸

Virkamatkat seuraavat osin tautitapausten määriä (Kuvio 5. sivu 62) siten, että vuosikymmenen alussa sekä tehtyjen matkojen että sairastuneiden eläinten määrä laski tasaisesti, kunnes ne nousivat jyrkästi vuonna 1913 ja laskivat taas vuosikymmenen kahtena viimeisenä vuotena. Matkat ja tautitapaukset eivät kuitenkaan kulje täysin käsi kädessä. Esimerkiksi 1918 alle puolet sairas-

²³⁸ SVT XI:31, 490–491.

tuneista eläimistä oli Viipurin läänistä, mutta silti suurin osa virkamatkoista tehtiin siellä. Eläinlääkärien aktiivisuus ei siis tarkoittanut, että tautia esiintyi paljon, vaan saattoi myös olla merkki hyvästä ennaltaehkäisystä.

Vesikauhun ja tuberkuloosin lisäksi eläinlääkärit tekivät matkoja muun muassa päntäudin ja pernaruton takia sekä joissain tapauksissa syyksi on merkitty laveasti tarkastus tai tarkemmin määrittelemätön tauti. Valtakunnallisesti yleisin tauti virkamatkan syynä oli tuberkuloosi, johon liittyen tehtiin korkeimmillaan lähes 3000 vuosittaista virkamatkaa Suomessa. Vesikauhu ei ollut yleensä edes kymmenen yleisimmän syyn mukana. Vuonna 1917 se oli huipussaan viidenneksi yleisimpänä virkamatkasyynä, kun vuoden aikana koko Suomessa tehdyistä 1180 virkamatkasta 114 matkaa koski vesikauhua. Viipurin läänissä vesikauhu ohitti ajoittain jopa tuberkuloosin yleisimpänä syynä kuten kävi esimerkiksi vuonna 1918.²³⁹

²³⁹ SVT XI:27, 520–521; SVT XI:28, 445–446; SVT XI:29, 479–480; SVT XI:30, 543–544; SVT XI:31, 490–491; SVT XI:32, 368–369; SVT XI:33, 324–325; SVT XI:34, 174–176; SVT XI:35, 117–118; SVT XI:36, 115–116.

4. Suomen Pasteur-laitos

4.1. Uuden laitoksen perustaminen

Kun Louis Pasteur vuonna 1885 rokotti kahdeksanvuotiaan Joseph Meisterin uudella rokotteellaan ja esti häntä sairastumasta vesikauhuun, aukeni vesikauhun historiassa uusi luku. Aikaisempien epä-määräisten konstien ja uskomusten rinnalle tuli sensaation saattamana todistetusti toimiva ennalta-ehkäisykeino. Pasteur tarjosi hoidon ilmaiseksi kaikille kansalaisuuteen katsomatta, mikä houkutti potilaita kaikkialta maailmasta. Kaukaa tulleet vieraat muodostivat vastaanoton odotushuoneessa joka päivä eksoottisen vieraita kieliä puhuvan ihmisjoukon, jota eräs aikalainen kuvaili kuin hetkeksi Baabelin tornin tuhon jälkeen. Erityisesti 22:n karkean ja pitkätukkaisen venäläisen talonpojan ryhmä kiinnosti laajalti ranskalaisia. Kotimaahan palanneista rokotetuista tuli joskus paikallisia julkkiksia, joilta haluttiin kuulla uudesta ihmeellisestä hoidosta.²⁴⁰ Suomessakin ihmeteltiin Pasteurin keksinnön mukana tuomia ilmiöitä. Esimerkiksi *Tampereen sanomat* uutisoi helmikuussa 1886, että New Yorkissa Pasteurin entiset hoidokit ansaitsivat 25 dollaria päivässä pelkästään olemalla ihmisten ihmeteltävinä.²⁴¹

Suosioista huolimatta Pasteurin hoitokeinolla oli epäilijänsä. Kriitikot kiinnittivät huomiota muun muassa siihen, ettei parantuneiksi katsottujen potilaiden voida tietää varmuudella saaneen tartuntaa alun perinkään. Rokotteen uskottavuudelle oli iso takaisku, kun osa suurta julkisuutta saaneista venäläisistä potilaista kuoli. Epäonnistumiset Pasteur selitti johtuvaksi haavojen vakavuudesta. Esimerkiksi venäläiset potilaat olivat saaneet tartunnan suden käytyä heidän kimppuunsa, mikä oli jättänyt pahemmat haavat kuin koiran tai kissan puremat. Ratkaisuksi rokotteen vahvuutta lisättiin, mutta kriitikot pelkäsivät sen johtavan uusiin kuolemiin. Usein ennen rokottamista potilaat olivat kokeilleet muita hoitokeinoja kuten haavan polttamista, minkä vuoksi epäilijät eivät uskoneet juuri rokotteen olleen ratkaiseva keino.²⁴² Rokote osoittautui pian niin vaarattomaksi, että vuoteen 1916 mennessä tiedettiin kaikista 110000 hoidetuista potilaista vain 40:n saaneen komplikaatioita ja niistäkin 38:n vain väliaikaisesti.²⁴³

Pasteurin klinikalla päivä alkoi sillä, että avustajana toiminut Eugène Viala valmisteli rokotteet päivän potilaita varten kuivatusta kanin selkäytimestä. Aamupäivällä ovet avattiin potilaille, joilta kerättiin heti alkuun tiedot pureman laadusta ja ajankohdasta, ja katsottiin eläinlääkärin tekemä

²⁴⁰ Pemberton & Worboys 2007, 102, 112, 114; Wasik & Murphy 2012, 137–140.

²⁴¹ 'Amerikkalaista toimeliaisuutta' *Tampereen uutiset*, 20.2.1886.

²⁴² Pemberton & Worboys 2007, 110, 115–117.

²⁴³ Murto 9/1916, 435.

lähete. Potilaan kirjaamisen jälkeen lääkäri suoritti rokottamisen Pasteurin seurattessa vierestä. Rokotteen luoja ei voinut itse antaa rokotetta, koska oli koulutukseltaan kemisti eikä lääkäri, eikä näin ollen omannut toimenpiteeseen vaadittua lääkärlupaa. Menestysten ja mittavan varainkeruukampanjan myötä pienestä klinikasta kasvoi instituutti, jossa oli potilastilojen lisäksi otolliset puitteet lääketieteellisen tutkimuksen tekemiseen.²⁴⁴ Instituutin avaamista seurattiin Suomessa asti ja *Duodecim* raportoi Pasteurin olleen instituuttinsa avajaisissa niin liikuttunut, ettei pystynyt itse pitämään puhettaan.²⁴⁵

Myös suomalaisia kävi Ranskassa saamassa rokotteet vuonna 1886. Lääkäriin saattamat kuusi suomalaista selvisivät kaikki hengissä rokotteen ansiosta.²⁴⁶ *Suomalainen wirallinen lehti* kirjoitti Ranskaan lähdöstä seuraavasti:

Nuo onnettomat, jotka owat saaneet wesikauhuisen koiran myrkkyä wereensä ja niin muodoin owat waarassa joutua tuon kamalan taudin uhriksi, lähetetään tänäpäpä iltajunassa Pariisiin, jossa kuuluisa franskalainen tiedemies Pasteur on ainoa, joka tähän asti on osoittanut woiwansa parantaa tätä tautia. Lääketieteen lisen-siaatti A. W. Nordblad lähtee sairaiden mukana.²⁴⁷

Ilmeisesti matka Ranskaan tehtiin Venäjän kautta maitse, koska uutinen puhuu junasta eikä laivasta. Potilassuoja ei 1800-luvun lopulla ollut sama kuin 2000-luvulla, mistä kertoo se, että uutisessa luetellaan kaikkien asianosaisten nimet. Potilaisin kuului professorin viisi vuotias poika, saman professorin kaksi palvelijapiikaa, ravintolanemännän palvelija, pääkonsulin palvelija ja sanomalehdenjakaaja. Valtio kustansi potilaiden matkakulut Pariisiin.²⁴⁸ Toisena päivänä huhtikuuta matkaan lähteneet suomalaiset saapuivat Pasteurin klinikalle kuudentena päivänä ja kertoivat vastaanoton olleen ystävällinen. Rokotushoito aloitettiin heti ja 20. huhtikuuta he olivat jo takaisin kotona.²⁴⁹ Toista kertaa Ranskaan ei tarvinnut enää lähteä, sillä Pietari sai oman Pasteur-laitoksen jo samana vuonna, minkä johdosta suomalaisten vesikauhun uhrien matka hoitoon lyheni huomattavasti.²⁵⁰

Suomen Pasteur-laitoksen juuret ovat vuonna 1911 väliaikaiseksi perustetussa serologisessa laboratoriossa, josta myöhemmin muodostui Valtion serumlaboratorio. Alkukipinä kotimai-

²⁴⁴ Wasik & Murphy 2012, 138, 140–141, 144–145.

²⁴⁵ A. H–m 11/1888, 218.

²⁴⁶ Forsius 2001, 154.

²⁴⁷ 'Wesikauhua Helsingissä' *Suomalainen wirallinen lehti*, 2.4.1886.

²⁴⁸ 'Wesikauhu Helsingissä' *Hämäläinen*, 3.4.1886.

²⁴⁹ 'Wesikauhuiset koiran haavoittamat henkilöt' *Aamulehti*, 8.4.1886; 'Kotimaahan palautuneita' *Wiipurin sanomat*, 20.4.1886.

²⁵⁰ Forsius 2001, 154.

sen laboratorion perustamiseksi tuli vuonna 1906 Lääkäriseura Duodecimin 25-vuotisjuhlassa. Serologian²⁵¹ kehitys oli 1900-luvun alussa nopeaa, minkä vuoksi oli tärkeä pysyä edistyksen mukana ja ilman omaa laboratoriota kaikki rokotusaineet piti tuoda Suomeen ulkomailta.²⁵² Ensimmäisen kerran senaatti käsitteli serumlaitoksen perustamista elokuussa 1908, jolloin terveydellisten seikkojen lisäksi esiin nousi oman laboratorion taloudellinen vaikutus; itse tuotettu lääkeaine tuli edullisemmaksi kuin ulkomailta tuotu. Yllättäen lääkeopillisen tiedekunnan edustajat olivat enemmistöltään serumlaitoksen perustamista vastaan.²⁵³ Taustalla lienee ollut pelko omien määrärahojen menettämisestä uudelle tulokkaalle. Asiaa ei kuitenkaan ehditty käsitellä loppuun ja se siirtyi seuraavaan vuoteen. Vuoden 1909 lokakuussa serumlaitoksen perustaminen hyväksyttiin keskustelutta Talousvaliokunnan mietinnön perusteella.²⁵⁴ Vesikauhun osalta perustamista perusteltiin sillä, että potilaiden lähettämisestä Pietarin Pasteur-laitokseen tuli ylimääräisiä kuluja²⁵⁵

Marraskuussa 1910 senaatti asetti komitean pohtimaan serumlaboration perustamista maahan. Komiteaan kuului lääketieteen asiantuntijoiden lisäksi yksi eläinlääketieteen asiantuntija: piirieläinlääkäri ja eläinlääkintölaboratorion johtaja Elis Richard Hindersson. Hän ja muut komitean jäsenet tutustuivat serumlaitoksiin muualla Euroopassa muun muassa Ranskassa. Asiantuntijat tulivat siihen tulokseen, että jo olemassa ollutta väliaikaista serologista laboratoriota tulisi laajentaa kattamaan sekä lääketieteen että eläinlääketieteen. Yksi tärkeimmistä väliaikaiseen laboratorioon tehtävistä uudistuksista olisi puitteet seerumien valmistamiselle. Komitea toi esiin jo usein ilmi tulleen seikan siitä, että vesikauhu oli etenkin Itä-Suomessa ongelma. Lääkintöhallitus oli vuonna 1909 pohjennut Pasteur-laitoksen perustamista, mutta todennut vesikauhutapausten olevan niin vähäisiä, ettei tarvetta ollut. Vaihtoehdoksi ehdotettiin vähävaraisille tarjottavaa valtion kustantamaa meno-paluu-junamatkaa Pietariin ja majoitusta hoidon ajaksi. Komitea piti kuitenkin järkevänä Pasteur-laitoksen perustamista serumlaitoksen yhteyteen, koska silloin kustannukset olisivat huomattavasti pienemmät kuin erilleen rakennettuna, minkä lisäksi matka- ja majoituskuluissa voitaisiin säästää vuodessa noin 3000 markkaa, mikä vastasi konttoristin vuoden palkkaa. Todistusaineistoksi oli koottu listaksi vuo-

²⁵¹ ”Seerumoppi. Menetelmät joihin kuuluvat mm. infektioiden diagnosointi seerumin vasta-aineita tutkimalla ja mikro-bien tyypittäminen vasta-aineiden avulla.” Nienstadt & Rautiainen & Pernaa & Salmi & Pirttimaa 2002, 601.

²⁵² Nuorteva & Jacobsson & Ovaska & Walta & Vuorinen 2005, 175.

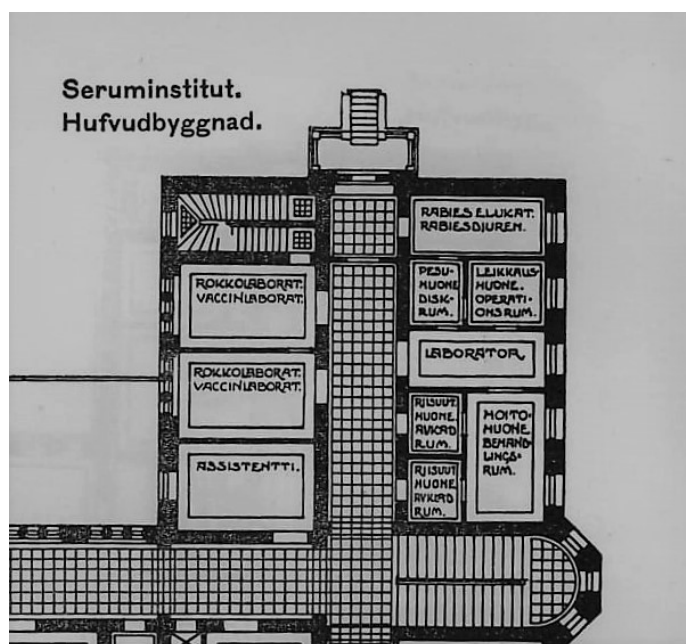
²⁵³ Talousvaliokunnan mietintö N:o 1 Eduskunnassa tehdyn anomusehdotuksen johdosta, joka koskee serumtutkimus- ja -valmistuslaitoksen perustamista maahan. 24.9.1909, Toiset valtiopäivät 1909 asiakirjat V.

²⁵⁴ 3) Serumtutkimus- ja -valmistuslaitoksen perustamista maahan 1.10.1909, Toiset valtiopäivät 1909 pöytäkirjat I, 321, 329.

²⁵⁵ Talousvaliokunnan mietintö N:o 1 Eduskunnassa tehdyn anomusehdotuksen johdosta, joka koskee serumtutkimus- ja -valmistuslaitoksen perustamista maahan. 24.9.1909, Toiset valtiopäivät 1909 asiakirjat V.

sien 1901–1909 aikana eläimissä ilmenneet vesikauhutapaukset ja Pietarin Pasteur-laitokseen lähetetyt ihmispotilaat, joilla komitea todisti Lääkintöhallituksen väittämää vastaan taudin olevan Suomessa todellinen uhka. Laitoksen perustamiskustannuksiksi komitea laski tulevan 936 000 markkaa.²⁵⁶

Serum- ja Pasteur-laitoksen rakennuksia varten komitea esitti Onni Tarjanteen laatimat huppeat piirustukset, jotka koostuivat päärakennuksesta, kahdesta tallista, ruttolaboratoriosta, koe-eläinten siitostalosta ja pannuhuoneesta. Päärakennuksen ensimmäisen kerroksen pohjakaavassa näkyy ”rabieselukoille” osoitettu huone.²⁵⁷ Suunnitelmasta jää kuitenkin huoneen tarkoitus epäselväksi, mutta mahdollisuuksia on ainakin kaksi: ”rabieselukoilla” tarkoitetaan joko rabiestartunnan saaneita eläimiä, joiden diagnosoinnilla voidaan helpottaa ihmispotilaiden hoitoa tai kaniineja, joiden selkäytimestä rokote valmistetaan. Keskeisen sijainnin hoituhuoneen läheisyydessä voidaan päätellä tarkoitettavan jotain käytännöllistä tarkoitusta eikä vain varastotilaa.

Kuva 1. Osa Serumlaitoksen ensimmäisen kerroksen suunnitelmasta, jossa näkyy huone ”rabieselukoille”.²⁵⁷

Mietintö oli valmis senaatille jätettäväksi tammikuussa 1912, mutta komitean vielä valmistellessa serum- ja Pasteur-laitoksen perustamista perustettiin Lääkintöhallituksen esityksestä väliaikainen serologinen laboratorio tyydyttämään välttämättömimmät serologisen tutkimuksen tarpeet ennen varsinaisen laitoksen valmistumista. Tässä laboratoriossa ei ollut vielä tarkoitus valmistaa omia rokoteaineita, vaan tutustuttaa suomalaista lääkärikuntaa serologiseen tutkimukseen, jotta varsinaisen

²⁵⁶ Kom. miet. 1912:1, 2–3, 19–24, 30, 66, liitteet; SVT XI:27 1910, 240.

²⁵⁷ Kom. miet. 1912:1, liitteet.

laitoksen valmistuttua oltaisiin valmiina hyödyntämään sen potentiaali. Vesikauhu ei ollut heti asialistalla, vaan sen sijaan laboratorion tuli pääasiassa tukea koleran ja tyyfuksen hoitoa.²⁵⁸ Väliaikainen serologinen laboratorio aloitti toiminnan marraskuussa 1911 ja sen johtajaksi tuli professori Oswald Streng²⁵⁹.²⁶⁰ Edeltäneenä vuosikymmenenä Streng oli ollut Brysselin Pasteur-instituutin Jules Bordet'n opastuksessa ja hän oli yhtenä serumlaboratorion perustamista pohtivan komitean jäsenenä tutustumassa vastaaviin laboratorioihin Ranskassa, Hollannissa ja Sveitsissä.²⁶¹

Väliaikaiselle laboratoriolle annettiin tilat toisesta kerroksesta osoitteessa Konstantininkatu²⁶² 3. Se koostui kahdeksasta huoneesta, joihin kuuluivat muun muassa kirjasto ja opetushuone, joiden lisäksi muista erillään sijaitsi tilat koe-eläimille ja kaksi tallia ulkona. Työntekijöitä oli neljä. Väliaikainen laitos ei vielä hoitanut vesikauhupotilaita tai tehnyt siihen liittyvää tutkimusta.²⁶³ Samassa rakennuksessa oli jo aikaisemmin aloittanut Lääkintöhallituksen eläinlääkintölaboratorio, joten lääketieteen eri alojen oli helppo tehdä yhteistyötä. Komitean – osin jopa mahtipontinen – suunnitelma serumlaitoksesta jäi toteutumatta eikä mietintöä edes käsitelty kunnolla. Serumlaitoksen oli tyydyttävä vanhoihin tiloihin ja toiminnan vakiintumisen merkiksi laitoksen nimestä otettiin sana *väliaikainen* pois.²⁶⁴

Duodecim-seuran tuodessa ilmi toiveensa serumlaitoksen perustamisesta oli rabiesvasta-aineen valmistus jo mukana ehdotuksessa, vaikkakin tärkeysjärjestyksessä yleisempiin tauteihin käyvien lääkkeiden alla. Seuraavana vuonna senaatissa käsitellyssä anomusehdotuksessa vesikauhuisten hoitaminen oli jo olennainen osa serumlaitoksen toivottua toimintaa.²⁶⁵ Siitä huolimatta kotimaisen vesikauhuhoidon alkamiseen kesti vielä muutama vuosi serumlaitoksen aloitettua jo toiminnan. Vuonna 1915 alkoi suomalaisia vesikauhun saastuttamia potilaita matkustaa Pietarin Pasteur-laitokseen jo siinä määrin, että kaikkien majoittamisesta tuli hankalaa.²⁶⁶ Vesikauhutapausten määrä kasvoi jyrkästi vuosikymmenen alun jälkeen ja niitä ilmeni yhä enemmän Viipurin läänin ulkopuolella.²⁶⁷ Lääkintöhallituksen ehdotuksesta senaatti vihdoinkin teki päätöksen Pasteur-laitoksen perustamisesta Suomeen.²⁶⁸

²⁵⁸ SVT XI:27 1910, 237–240; Kom. miet. 1912:1, 67.

²⁵⁹ Vuodesta 1940 Oswald Renkonen.

²⁶⁰ SVT XI:28 1911, 187.

²⁶¹ Autio 2001, luettu 17.11.2019.

²⁶² Vuodesta 1928 alkaen Meritullinkatu.

²⁶³ SVT XI:29 1912, 351–356; SVT XI:30 1913, 433–436; SVT XI:31 1914, 341–342; SVT XI:32 1915, 254–255.

²⁶⁴ Härö & Raunio 1990, 39–41.

²⁶⁵ 'Pöytäkirjoja Duodecim-seuran kokouksista', Duodecim 5/1907, 197–199; IV, 20 – Anom. ehd. N:o 165, 18.8.1908. Toiset valtiopäivät 1908, liitteet I–X, 63–64.

²⁶⁶ 'Pasteur-laitos' *Karjalan sanomat*, 20.7.1916.

²⁶⁷ Kuvio 5, sivu 62.

²⁶⁸ Härö & Raunio 1990, 48; SVT XI:33 1916, 64.

Serumlaitoksen yhteydestä otettiin neljä huonetta vesikauhuhoitoa varten. Tilat olivat olleet jo vuodesta 1912 Strengin käytössä. Kesällä 1916 laitoksen assistenttina toiminut J.A. Murto lähti 400:n markan stipendin turvin Pietariin tutustumaan sikäläisen Pasteur-laitoksen toimintaan ja hankki sieltä viruskannan tulevien rokotusten tarpeisiin. Virusta pidettiin kaneissa ja se oli alun perin tuotu Venäjälle Pasteurin alkuperäisestä laitoksesta Pariisista.²⁶⁹ Loppukesästä Streng erosi johtajan virasta vedoten poliittisiin syihin, joiden tarkempi luonne jää epäselväksi, ja assistentti Murrosta tuli Valtion serumlaitoksen ja sen myötä myös uuden Pasteur-laitoksen uusi johtaja. Murto oli aluksi nimellisesti sekä johtaja että assistentti, mutta Lääkintöhallitus määräsi vielä saman vuoden syyskuussa assistentiksi tohtori B. Grönroosin.²⁷⁰

4.2. Laitoksen toiminta

Suomen Pasteur-laitos aloitti toimintansa 20. heinäkuuta 1916 Helsingin Kruununhaassa osoitteessa Konstantininkatu 3 ja heti hoidettavaksi tuli kolme potilasta.²⁷¹ Hoitoon tulleiden potilaiden lukumäärät kuukausittain on esitettyä liitteessä 1. Samana päivänä Suomessa uutisoitiin laajasti Pariisin Pasteur-laitoksen varajohtajan Ilja Metšnikovin kuolemasta.²⁷² Vähävaraisille potilaille valtio kustansi hoidon, junamatkan kolmannessa luokassa ja vaatimattoman majoituksen hoidon ajaksi.²⁷³ Kovan kaukaa ei ensimmäisenä toimintavuotena tarvinnut junalla tulla, sillä kaikki potilaat olivat Uudenmaan, Hämeen ja Viipurin lääneistä. Yli puolet (56%) hoitoon tulleista oli Viipurin läänistä.²⁷⁴

Potilaat jaettiin hoidon alussa kolmeen luokkaan tapausten vakavuuden perusteella. Tilannetta arvioitaessa huomiota kiinnitettiin haavan laatuun. Mitä isompi ja syvempi haava, sitä vakavampi tapaus. Haavaa arvioitaessa otettiin huomioon myös, oliko eläin purrut paljaalle iholle, missä päin ruumista haava oli ja oliko se puhdistettu. Potilaan nuori ikä ja puremasta kulunut aika vaikuttivat myös luokitukseen siten, että nuoremmat potilaat ja ne, joilla puremasta oli kulunut pidempi aika, olivat kriittisempiä tapauksia. I luokka oli varattu kaikista vaikeimmille tapauksille ja luokat II ja III niistä lievemmillä. Ensimmäisenä toimintavuonna reilusti eniten oli vakavimpaan I luokkaan kuuluvia potilaita (I 61, II 17, III 20). Kahdessa tapauksessa potilasta oli purtu päähän, mikä tiesi taudin lyhyttä itämisaikaa. Suurin osa oli kuitenkin saanut haavoja käsiinsä. Koira oli ylivoimaisesti yleisin

²⁶⁹ Härö & Raunio 1990, 48; SVT XI:33 1916, 64.

²⁷⁰ SVT XI:33 1916, 64.

²⁷¹ SVT XI:33 1916, 64; 'Pasteur-laitos avattu' *Haminan lehti*, 22.7.1916.

²⁷² 'Professori Metshnikow kuollut' *Länsi-Suomi*, 20.7.1916; 'Elias Metshnikow' *Uudenkaupungin sanomat*, 20.7.1916; 'Metshnikovin ruumis poltettu' *Uusi Aura*, 20.7.1916.

²⁷³ 'Pasteur-laitos' *Helsingin sanomat*, 22.7.1916; 'Vesikauhutartunnan saaneiden hoito' *Wiipuri*, 22.7.1916.

²⁷⁴ SVT XI:33 1916, 65.

tartunnan aiheuttanut eläin, mutta joukossa oli harvinaisempiakin tapauksia. Esimerkiksi yksi potilas oli tullut hoidettavaksi saatuaan vesikauhuisen lampaan sylkeä käsiinsä.²⁷⁵

Lapset olivat yliedustettuina Pasteur-laitoksen hoidokeissa. Ensimmäisen vuoden 98 potilaasta 39 oli 15-vuotiaita tai nuorempia. Muista ikäryhmistä potilaita oli tasaisemmin aina yli 60-vuotiaiden ryhmään asti. Pelko vesikauhun sattumisesta omalle kohdalle on vaikuttanut siihen, että hoitoon on tultu ajoissa. Puolet ensimmäisen vuoden potilaista kirjautui hoitoon jo ensimmäisellä viikolla tartuntaepäilyn jälkeen ja melkein kaikki loput toisella tai kolmannella viikolla. Kukaan ei odottanut yli kuukautta. Nopea hoidon aloitus oli tärkein ennusteeseen vaikuttanut yksittäinen asia. Vakavistakin tapauksista huolimatta kenellekään hoidetuista ei kehittynyt vesikauhua, joten suomalaisen vesikauhuhoidon alkutaival oli vähintäänkin onnistunut.²⁷⁶

Pasteur-laitosta kohtasi kuitenkin sen alkuaikoina kaniiniongelma. Konstantininkatu 3 tiloihin ei oltu saatu tehtyä omaa kaniinitarhaa ja siksi koe-eläimet oli täytynyt hankkia muualta. Kanit olivat keskenään eri rotuisia ja navetoissa ja talleissa eläneet eläimet olivat jo huonolla tuurilla valmiiksi jonkun viruksen tartuttamia. Laboratorion ahtaat säilytystilat johtivat siihen, että terveetkin yksilöt sairastuivat, joten marraskuussa lähes kaikki laitoksen kanit olivat kuolleet. Uusien koe-eläinten lisäksi oli haettava Pietarista uusi viruskanta toiminnan jatkamiseksi. Kanien sekalaisesta joukosta oli siksikin haittaa, että virus käyttäytyi eritavoin eri kaniroduissa ja monet olivat liian isoja tai liian pieniä täyttämään roolinsa rokotteen valmistuksessa.²⁷⁷

Pasteur-laitoksen alkutaipaleella Murto laati *Duodecim*-lehdessä julkaistun artikkelin, jossa hän esitteli Suomen lääketieteelle uuden hoidon yksityiskohtia. Artikkelissa esitetään taudin kulku koirilla kansainväliseen tutkimukseen viitaten. Otto Bollingerin mukaan 90 prosenttia ihmisten saamista vesikauhutartunnoista oli peräisin koiralta, joten oli perusteltua perehtyä koiran oireisiin. Ihmisen vesikauhua käsitellessään Murto muun muassa kertoo itämisaikaan vaikuttavia seikkoja, jotka ovat olennaisia ennustetta laadittaessa.²⁷⁸

Kaniiongelmasta huolimatta Murto assistentteineen pystyi jatkamaan potilaiden rokotamista. Toiminnan vakiintuessa myös potilaiden määrä kasvoi. Vuonna 1917 hoidettiin 293 potilasta, joista 214 oli Viipurin läänistä. Aikaisempien läänien lisäksi oli muutamia potilaita Kuopion ja Oulun lääneistä ja kaksi Venäjältä. Hoidokit jakaantuivat edellistä vuotta tasaisemmin eri vakavuusluokkiin (I 69, II 144, III 80). Lapset olivat yhä monilukuisempia kuin vanhemmat suurimman ryhmän ollessa

²⁷⁵ SVT XI:33 1916, 66–67; SVT XI:34 1917, 53.

²⁷⁶ SVT XI:33 1916, 66–68; Murto 9/1916, 436.

²⁷⁷ SVT XI:33 1916, 68.

²⁷⁸ Murto 9/1916.

6–10 vuotiaat, joita oli peräti 61. Vesikauhun uhrit aikailivat yhä vähemmän hoitoon hakeutumista, mikä osittain selittää II ja III luokkiin kuuluneiden kasvanutta osuutta.²⁷⁹

Toisena toimintavuotena sattui laitoksen ensimmäinen ja vuosikymmenen ainut kuolemantapaus. Armas T. oli 9-vuotias vaihdemiehen poika Antrean kunnasta Viipurin läänistä. Heinäkuun 8. päivä koira oli purrut häntä kasvoihin useasti niin, että nenävarressa oli ollut 16 millia pitkä luuhun asti ulottuva haava ja kaksi pienempää haavaa otsassa. Pään alueelle tulleet puremat olivat kaikista vaarallisimpia ja lyhimmissä ajassa itäviä. Koira todettiin vesikauhuiseksi ja sen uhri pääsi Pasteur-laitokseen kahden päivän kuluttua puremasta ja hoito saatiin aloitettua saman tien. Saman kuukauden 28. päivä huomattiin pojan katseen olevan outo ja jäykkä, mikä oli ensimmäinen hälyttävä merkki. Seuraavana päivänä alkoivat unettomuus ja kuumeisuus, joiden jatkoksi tulivat pään ja käsien rajut liikkeet. Kolmen päivän kuluttua ensimmäisistä oireista poika ei enää syönyt tai juonut ja hengittäminen kävi vaikeaksi ja vanhat oireet tulivat rajummiksi. Elokuun ensimmäisenä päivänä alkoi kaksi tuntia kestänyt kova kipu ja tuska, minkä jälkeen potilas kuoli iltapäivällä. Haavan vakavuudesta päätellen osattiin odottaa lyhyttä itämisaikaa, eikä rokote ehtinyt vaikuttaa nopeasta hoitotulosta huolimatta.²⁸⁰

Loppuvuodesta 1917 Pasteur-laitos alkoi kärsiä monenlaisista puutteista, kun maailmalla käytiin sotaa ja Venäjä oli sekaisin vallankumouksesta. Koe-eläimiä oli yhä hankala hankkia. Puutetta oli peruselintarpeista ja laboratoriotarvikkeet alkoivat loppua sekä työkalut olla uusimisen tarpeessa.²⁸¹

Vuoden 1918 Pasteur-laitos joutui toimimaan säästöliekillä, kun puutteet jatkuivat ja maassa käyty sisällissota vaikeutti normaalia toimintaa. Koe-eläimiä ei vielääkään riittänyt kunnolla ja niiden ruokkiminenkin kävi vaikeaksi. Isompia koe-eläimiä ei tuona aikana ollut lainkaan, minkä ansiosta pienemmille eläimille riitti enemmän ruokaa. Potilaita oli aikaisempiin vuosiin nähden vähemmän, kun rintamalinjat katkaisivat pääsyn Helsinkiin. Kaupungissa käytyjen taisteluiden aikana laitos vahingoittui lievästi. Kaikista hankaluuksista huolimatta Pasteur-laitos tai serumlaitos eivät joutuneet keskeyttämään toimintaansa tai karsimaan tehtäviään hetkeksikään.²⁸²

Sotatilasta huolimatta Helsingissä hoidettiin 49 Viipurin läänistä tullutta vesikauhupotilasta. Kaikkiaan hoidettuja oli 118, jotka olivat Viipurin läänin lisäksi pääasiassa Uudenmaan ja Hämeen lääneistä lukuun ottamatta muutamia potilaita Turun ja Porin, Mikkelin ja Kuopion lääneistä.

²⁷⁹ SVT XI:34 1917, 51–55.

²⁸⁰ SVT XI:34 1917, 54–56; Murto 9/1916, 430.

²⁸¹ SVT XI:34 1917, 6, 56.

²⁸² SVT XI:35 1918, 4, 8.

Potilaiden ikäjakauma oli nyt tasaisempi siten, että kaikista ikäryhmistä oli suunnilleen saman verran hoidettavia kaikista vanhimpia lukuun ottamatta. Jako luokkiin I, II ja III pysyi saman suuntaisena kuin edellisenä vuonna. Laitos alkoi 1918 vuonna tilastoimaan haavojen esipuhdistuksia, mikä paljastaa, että alle puolet (44/118) tulijoista oli puhdistanut haavan ennen Pasteur-laitokseen tuloa.²⁸³ Puhdistaminen ei ollut turhaa, sillä Murto uskoi, että tapauksissa, joissa potilas oli täysi-ikäinen, haava oli kaukana päästä ja haava oli puhdistettu hyvin, saattoi potilas odottaa, että eläinlääkäri saa tutkittua haavan tehneen eläimen ja tuloksen ollessa negatiivinen välttyä turhalta hoidolta.²⁸⁴

Arno Forsius kertoo, että Suomen sisällissodan aiheuttaman poikkeustilan vuoksi Viipurin läänistä jouduttiin viemään viisi suomalaista vesikauhupotilasta hoidettavaksi Berliinin Pasteur-laitokseen Edvard Horellin opastuksella.²⁸⁵ Murto ei kuitenkaan mainitse tällaista tapausta Pasteur-laitoksen raportissa samalta vuodelta – sitä vastoin, melkein kehuu, että sodasta huolimatta toiminta jatkui olosuhteisiin nähden hyvin.²⁸⁶ Sanoma- ja aikakauslehdistö ei myöskään raportoinut tällaisesta retkestä, mutta maan ollessa sisällissodassa asioita jää lehdistöltäkin huomaamatta.

Serumlaitoksen ja Pasteur-laitoksen raportissa vuodelta 1919 johtaja Murto kertoo toiminnan jatkuneen samanlaisena kuin edellisenä vuonna, mikä kuulostaa oudolta arviolta, kun ottaa huomioon, että edellisenä vuonna oli sodittu ja laitos oli saanut osuman räjähteestä. Vuosikymmenen lopussa Viipurin läänistä tulleiden osuus alkoi olla pienempi. Vuonna 1919 Pasteur-laitoksessa hoidetuista suomalaisista vain 19 oli Viipurin läänistä. Enemmän sairastuneita oli Uudeltamaalta (114) ja Hämeestä (30), joten ensimmäistä kertaa Viipurin läänillä ei ollut suurin edustus laitoksen asiakkaissa. Potilaiden ikäjakauma pysyi samankaltaisena siten, että nuorempia oli vesikauhu kohdannut herkemmin kuin iäkkäämpiä. Potilaat jakautuivat vakavuusluokkiin siten, että vakavimmassa I luokassa oli 97, II luokassa 132 ja III luokassa 82 henkeä.²⁸⁷

Ihmisiä purreiden eläinten kirjo oli monipuolisempi kuin aikaisemmin: koirien ja kissojen lisäksi vesikauhuun syypäitä olivat olleet hevoset, lehmä, sika ja susi. Suden puremat olivat tavallisesti hankalia tapauksia, koska ne tekivät hyökätessään pahaan jälkeä, mutta uhrin onneksi tällä kertaa susi ei ollut purrut päähän. Käteenkin saatu suden purema oli silti vaarallisimmasta päästä,

²⁸³ SVT XI:35 1918, 4–8.

²⁸⁴ Murto 9/1916, 432.

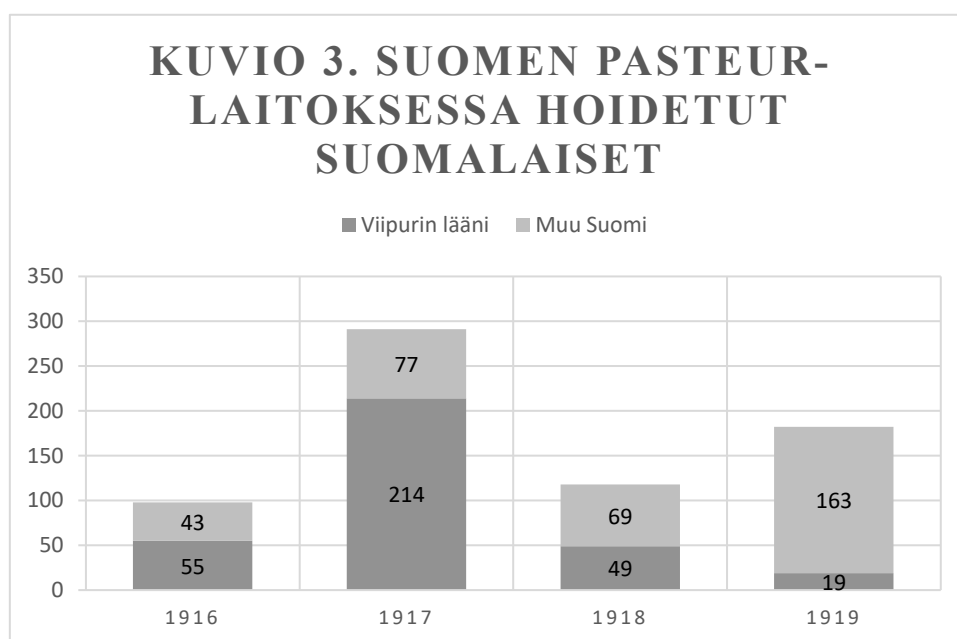
²⁸⁵ Forsius, Arno, Rabies – raivotauti eli vesikauhu. 1990 (täydennetty viimeksi 2007). <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/rabies.html> luettu 21.11.2019.

²⁸⁶ SVT XI:35 1918, 4–8.

²⁸⁷ SVT XI:36 1919, 4–7.

joten todennäköisesti potilas on asetettu luokkaan I.²⁸⁸ Susitapaus oli kokonaisuudessaan poikkeuksellinen. Eläinlääkintölaboratorion vuosikertomus tietää kertoa, että susi oli ollut kesy ja sitä oli pidetty ikään kuin lemmikkinä eräällä maatilalla Helsingin läheisyydessä. Lemmikkisusi oli saanut vesikauhun irrallaan kulkeneelta koiralta ja ennen kuolemaansa se oli ottanut yhteen vielä toisen vesikauhaisen koiran kanssa.²⁸⁹ Hoitoon hakeuduttiin edellistä vuotta suuremmalla viiveellä, mutta suurin osa oli kolmannella viikolla hoidettavana.²⁹⁰

Suomen Pasteur-laitoksen vuoden 1919 toiminnassa erikoisuutena oli, että siellä hoidettiin 121 Virosta ja Liivinmaalta tullutta potilasta ja 8 venäläistä potilasta. Naapurimaista tulleiden syitä ei erikseen kerrota,²⁹¹ mutta Viron sodalla ja Venäjän sisällissodalla saattaa olla tekemistä asian kanssa. Viro kävi koko vuoden 1919 sotaa Neuvosto-Venäjää vastaan, joten pääsy Pietarin Pasteur-laitokseen oli estetty. Kesällä myös pääsy länteen oli poikki, kun virolaisten ja saksalaisten vapaajoukkojen välillä sodittiin etelässä.²⁹² Härö ja Raunio puhuvat muutamista virolaisista,²⁹³ mutta virolaiset eivät jääneet määrässä kauas suomalaisista potilaista, joita oli 182.

Lähde: SVT XI:33 1916, 65; SVT XI:34 1917, 51–55; SVT XI:35 1918, 4–8; SVT XI:36 1919, 4–7.

²⁸⁸ SVT XI:36 1919, 6; Murto 9/1916, 430.

²⁸⁹ SVT XI:36 1919, 132.

²⁹⁰ SVT XI:36 1919, 6.

²⁹¹ SVT XI:36 1919, 5.

²⁹² Zetterberg 2017, 212–215.

²⁹³ Härö & Raunio 1990, 49.

Vuonna 1922 Pasteur-laitoksen potilaiden majoittuminen helpottui, kun se sai oman potilaskodin, eikä hoitoon tulleiden tarvinnut enää etsiä itse majapaikkaa.²⁹⁴ Vuonna 1925 Pasteur-laitoksen itsenäinen toiminta loppui ja se sulautettiin Valtion serumlaboratorioon. Vuonna 1934 toiminta siirtyi alusta asti vesikauhurokottamisen tukikohtana olleesta Konstantininkatu 3:sta Helsingin yleisen sairaalan vanhaan varastoon ja pesulaan Liisankadun ja Snellmaninkadun kulmaan. Vuoteen 1935 mennessä rokotteen saaneista ihmisistä oli kuollut vain neljä. Koirien rokottaminen vesikauhun varalta aloitettiin Suomessa 1929.²⁹⁵

Maailmalla jonkin asteiseksi ongelmaksi muodostuivat niin sanotusta valevesikauhusta kärsivät ihmiset. Niinä aikoina, kun vesikauhu oli mediassa esillä tiheään, jotkut alkoivat pelätä sairastumista niin paljon, että heille kehittyi vesikauhua muistuttavia psykosomaattisia oireita. Osalla valevesikauhuun sairastuneista ei ollut mitään rationaalista syytä olettaa olevansa sairastunut. He eivät esimerkiksi olleet välttämättä kohdanneet vesikauhuista eläintä tai mikään muukaan eläin ei ollut vahingoittanut heitä.²⁹⁶ Suomen Pasteur-laitoksen raporteissa tai muussakaan aineistossa ei näy viitteitä vastaavista tapauksista. Syy siihen voi olla siinä, että suomalainen lehdistö ei lietsonut pelkoa samalla tavalla kuin brittien. Rokotettavaksi tulleista potilaista ei koskaan voinut olla täysin varma siitä, olivatko he saaneet vesikauhutartunnan, joten on mahdollista, että Pasteur-laitoksessa hoidettiin myös valevesikauhuisia, mutta nämä jäivät huomaamatta.

Rokotevastaisuus oli 1910-luvulla noussut kansanliikkeeksi, jonka vaikutus näkyi jo rokotettujen määrissä.²⁹⁷ Vesikauhuun annettavan rokotehoidon yhteydessä ei näy viitteitä rokotevastaisuudesta. Syynä siihen on todennäköisimmin se, että rokottamatta jääminen olisi mitä todennäköisimmin tarkoittanut tuskallista kuolemaa. Vesikauhupotilailla oli yleensä konkreettinen syy epäillä tartuntaa, mikä poikkesi muun muassa isorokkorokotuksesta, joka annettiin täysin terveille ihmisille.

Suomeen jäivät tulematta valevesikauhusta kärsivien lisäksi monet maailmalla tapahtuneet lieveilmiöt. Sanomalehtien ja asiakirjojen perusteella 1910-luvulla vesikauhu ei muodostunut paniikin aiheeksi eikä siihen liitetty mystisiä elementtejä. Kuun ja planeettojen liikkeillä ei ollut yhteyttä rabiekseen suomalaisten ajattelussa eikä koirantähti Siriuksella ollut nimestään huolimatta te-

²⁹⁴ Forsius, Arno, Rabies – raivotauti eli vesikauhu. 1990 (täydennetty viimeksi 2007). <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/rabies.html> luettu 21.11.2019.

²⁹⁵ Härö & Raunio 1990, 49–50.

²⁹⁶ Ritvo 1989, 172–173.

²⁹⁷ Harjula 2015, 61.

kemistä taudin kanssa. Suomalaiset tuskin välttivät paniikinomaisia reaktioita pelkästään rationaalisuutensa vuoksi. Monissa Euroopan maissa pahimmat vuodet vesikauhun suhteen olivat olleet kymmeniä vuosia Suomea aikaisemmin. Esimerkiksi Britanniassa suurin piikki vesikauhuun kuolleissa sijoittui 1880-luvulle, minkä jälkeen tapaukset tulivat koko ajan harvinaisemmiksi.²⁹⁸ Kun Suomessa vuosina 1917 ja 1918 koettiin vesikauhussa viimeiset korkean esiintyvyyden vuodet, oli maailmalla koetuista rabiesepeidemiaista jo otettu opiksi, eikä kaikkia taikauskaisia väitteitä enää tarvinnut uskoa lääketieteellisen tiedon lisääntyä.

Susan Sontagin mukaan sairaudesta paranemiselle on usein käytetty metaforana matkaa. Nykymuodossa matka on enemmän henkinen kuin konkreettinen matka, mutta esimerkiksi tuberkuloosin hoidossa matka oli aina konkreettinen pako syrjäiseen parantolaan tai vuorille hengittämään terveellistä ilmaa.²⁹⁹ Pasteur-laitoksen kohdalla matka oli useille potilaille konkretiaa. Kuuden suomalaisen matkan Pariisiin Pasteur-laitokseen on täytynyt olla kokonaisvaltainen matka tuntemattomaan. Uusi paikka kaukana kotoa, uusi ennenkuulumaton hoitomuoto ja mediajulkisuus olivat osa niin hengessä kuin kilometreissä tehtyä matkaa. Pietarin Pasteur-laitokseen tehdyt matkat olivat jo rutiininomaisempia kokemuksia, mutta yhä matkoja vieraaseen ympäristöön. Samaa voi sanoa Helsingin Pasteur-laitoksesta. Matka oli jo kutistunut merkittävästi, mutta henkinen matka oli yhä osa kokemusta.

Pasteur-laitoksen tarjoamaa hoitoa on mahdollista tarkastella terveystieteellisen käsitteen kautta. Terveystieteellisyudella tarkoitetaan kansalaisen oikeutta ja mahdollisuutta saada terveyspalveluja ja apua sairauden aiheuttamien kulujen kattamiseksi sekä kansalaisen velvollisuuksia, jotka hänen on täytettävä ollakseen osa järjestelmää.³⁰⁰ Vesikauhun suhteen valtio mahdollisti kansalaisen mahdollisuuden hoitoon pääsyyn kahdella tavalla. Perustamalla Pasteur-laitoksen ja pitämällä sen toimintaa yllä Suomen suuruutinaskunta ja myöhemmin Suomen tasavalta mahdollisti hoitopääsyn kotimaassa, vaikka hoitopaikkoja oli ulkomaillakin. Ennen kotimaisen Pasteur-laitoksen valmistumista kansalaisten hoitopääsy mahdollistettiin matkakulujen kattamisella aluksi Pariisiin ja sen jälkeen Pietariin ja myöhemmin vähävaraisten matkakulujen kattamisella Helsinkiin. Kaikkien kansalaisten perusvelvollisuuksien, kuten verojen maksamisen, lisäksi vesikauhun kyseessä ollessa velvollisuuksiksi voidaan lukea lemmikkien kiinnipitämisen lain vaatimalla tavalla ja velvollisuus ilmoittaa havaituista tautitapauksista. Koiraveron maksamisen voidaan katsoa myös olevan osa valtion ja kansalaisen välisestä sopimuksesta.

²⁹⁸ Pemberton & Worboys 2007, 103.

²⁹⁹ Sontag 1987, 39–40.

³⁰⁰ Harjula 2015, 15, 20–21.

4.3. Eläinlääkintölaboratorio

Eläinkääkintölaboratoriolla oli tärkeä rooli vesikauhutapausten diagnosoimisessa. Se toimi samassa rakennuksessa Pasteur-laitoksen ja serumlaitoksen kanssa, mutta oli oma itsenäinen yksikkönsä. Muiden lääketieteellisten laitosten tavoin laboratorioon oli haettu mallia muualta Euroopasta ja se oli saanut aloittaa toimintansa jo 1908. Toiminnalle tuotti ongelmia se, että asumistarkoitukseen tehty huoneisto Helsingin keskustassa ei sopinut aivan mutkitta eläinten käsittelyyn.³⁰¹ Alkuaikoina laboratorion puitteet olivat serumlaitoksen tapaan vaatimattomat. Se koostui laboratoriotilasta, toimituksista, kahdeksalle hevoselle sopivasta tallista ja koe-eläinhuoneesta. Sopivampaan kiinteistöön laboratorio pääsi muuttamaan vasta 1937.³⁰²

Vesikauhuisiksi epäillyt eläimet lähetettiin eläinlääkintölaboratorioon tutkittaviksi, jos ne oli jo ehditty tappaa. Elävästä eläimestä eläinlääkäri pystyi tekemään diagnoosin seuraamalla sen käyttäytymistä. Yleensä kuolleelle eläimelle tehtiin alustava ruumiinavaus jo paikan päällä, mutta varma tulos saatiin vasta laboratoriosta.³⁰³ Laboratoriossa tutkimukseen tarvittiin eläimen pää ja kaula, koska tartunta saatiin selville aivoista ja selkäytimestä, jotka asetettiin glyseroliin. Saatu näyte ruiskutettiin sitten koekaniiniin, josta mikroskooppisella tutkimuksella saatiin diagnoosi.³⁰⁴

1910-luvulla eläinlääkintölaboratoriossa tehtiin 1352 rabiestutkimusta, joista 641 oli positiivisia. Lopuissa tulos oli negatiivinen tai epäselvä. Kuviossa 4. on esitettyä kaikki vuosikymmenen aikana tehdyt rabiestutkimukset vuosittain. Kolmena ensimmäisenä vuotena tutkimuksia tehtiin tasaisen vähän ja sen mukaan myös positiivisia tuloksia oli vähän. Muiden kuvioiden tapaan vuosi 1913 merkitsi jyrkkää kasvua vesikauhutapauksissa. Samalla, kun tehtyjen tutkimusten määrä kasvoi, kasvoi myös positiivisten tulosten suhde kaikkiin tuloksiin. Vuonna 1914 tehtyjen tutkimusten määrä yli kaksinkertaistui edelliseen vuoteen nähden, mutta positiiviset tapaukset eivät lisääntyneet samassa suhteessa. Vuonna 1915 tapahtui väliaikainen lasku tutkimuksissa ja paluu suunnilleen vuoden 1913 tasolle. Kun verrataan eri kuvioita keskenään, huomataan, että myös sairastuneiden eläinten määrä laski samansuuntaisesti. Myös eläinlääkärit tekivät virkamatkoja vähemmän, mutta muutos oli pienempi.³⁰⁵

³⁰¹ Härö & Raunio 1990, 35–36, 39, 42.

³⁰² Helminen 1917, 26–27.

³⁰³ 'Vesikauhu', *Wiipuri*, 14.11.1913.

³⁰⁴ SVT XI:27, 486.

³⁰⁵ SVT XI:27, 486; SVT XI:28, 409; SVT XI:29, 442; SVT XI:30, 513; SVT XI:31, 454–459; SVT XI:32, 360–364; SVT XI:33, 317–320; SVT XI:34, 156–160; SVT XI:35, 134–135; SVT XI:36, 130–132.

Vuosi 1916 oli eläinlääkintölaboratorion kiireisin vuosi 1910-luvulla, jos katsotaan pelkästään rabiestutkimuksia. Tutkimuksia tehtiin 344 kappaletta, joista 133 oli positiivisia. Tutkimuksien määrä johtuu osin vasta perustetusta Pasteur-laitoksesta; ihmisten rokottaminen helpottui, jos tiedettiin, oliko eläin ollut vesikauhun kantaja, jolloin turhilta rokotuksilta voitiin välttyä. Uusi laitos herätti myös lääketieteellistä kiinnostusta, minkä vuoksi eläinlääkintölaboratorionkin puolella kiinnitettiin tautiin suurempaa huomiota, mistä johtuu muun muassa negatiivisten tutkimustulosten merkittävä osuus. Pasteur-laitoksen olemassaolon toisena vuotena tehtyjen tutkimusten määrä laski huomattavasti, vaikka positiiviset tulokset pysyivät miltei samana. Tutkittavat eläimet on todennäköisesti opittu kokemuksen myötä seulomaan paremmin jo ennen tutkimusta ja rokotehoidon alkuinnostus oli laantunut. Tehtyihin tutkimuksiin ovat myös vaikuttaneet vesikauhusta riippumattomat seikat kuten se, että laboratorio tutki monia eri tauteja, jotka on voitu asettaa tärkeysjärjestyksessä vesikauhun edelle. Vuonna 1917 esimerkiksi naudoille tehtiin 4295 tutkimusta tiineyden keskeytymisestä, mikä oli ylivoimaisesti suurin tutkimusten ryhmä.³⁰⁶

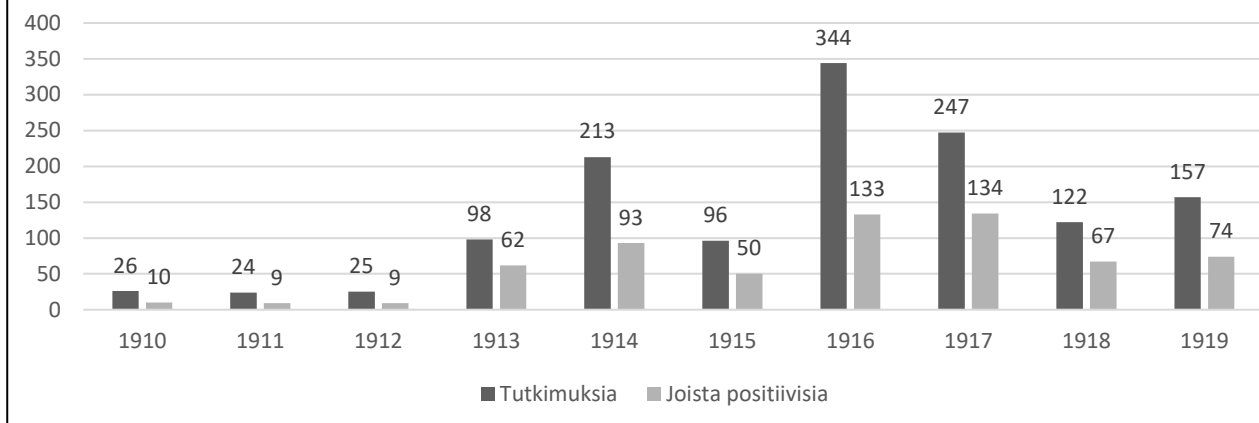
Vuoden 1917 jälkeen sekä tehdyt tutkimukset että positiiviset tulokset alkoivat laskea muiden vesikauhun määrästä kertovien mittarien kuten tehtyjen virkamatkojen tapaan kuitenkin siten, että vuonna 1919 vesikauhu oli edellistä vuotta hieman yleisempi. Eläinlääkintölaboratorion johtajan R. Hinderssonin laatiman raportin mukaan Suomen sisällissota koetteli laboratorion toimintaa merkittävästi. Sodan loputtua tarvittiin niin paljon uudelleenjärjestelyä, että laboratorion työntekijöiden lomat peruttiin. Yhteydet suureen osaan maata olivat poikki, joten normaalioloissa tutkimusten määrä olisi todennäköisesti suurempi.³⁰⁷

Kun eläinlääkintölaboratorion tekemiä rabiestutkimuksia kuvaavaa kuviota 4. vertaa kuvioon 5. sivulla 62, huomaa, ettei läheskään kaikki vesikauhutapaukset olleet laboratorion käsittelemiä. Vuosikymmenen alussa piirieläinlääkärien kirjaamista vesikauhutapauksista vain 12 prosenttia oli varmennettu eläinlääkintölaboratoriossa, mutta näiden osuus kasvoi nopeasti siten, että Pasteur-laitoksen perustamisvuonna 1916 tapauksista peräti 74 prosenttia oli todennettu laboratoriossa. Vuosikymmenen lopussa osuus vakiintui niin, että vähän yli puolet tapauksista diagnosoitiin laboratoriossa.

³⁰⁶ SVT XI:33, 317–320; SVT XI:34, 156–161.

³⁰⁷ SVT XI:35, 133–135; SVT XI:36, 130–132.

Kuvio 4. Eläinlääkintölaboratoriossa tehdyt vesikauhututkimukset

Lähde: SVT XI:27, 486; SVT XI:28, 409; SVT XI:29, 442; SVT XI:30, 513; SVT XI:31, 454–459; SVT XI:32, 360–364; SVT XI:33, 317–320; SVT XI:34, 156–160; SVT XI:35, 134–135; SVT XI:36, 130–132.

5. Vesikauhuinen Suomi

5.1. Vesikauhun esiintyminen Suomessa

Kaiken edellä käsitellyn taustalla on kysymys: kuinka moni vesikauhuun sairastui ja kuinka moni heistä kuoli? Suomen virallisen tilaston väestömuutosta kuvaavien tilastojen mukaan Suomessa kuoli 1910–1919 vesikauhuun kolme ihmistä. Nämä tapaukset tapahtuivat huhtikuussa 1916, elokuussa 1917 ja kesäkuussa 1919. Yllättäen vesikauhu on tilastoissa luokiteltu tapaturmaisten ja väkivaltaisten kuolemantapausten joukkoon murhien, hukkumisten ja paleltumisten kaltaisten kohtaloiden mukaan.³⁰⁸ 1910-luvun kuolemansyytilastoihin tulee kuitenkin suhtautua pienellä varauksella. Tilastot alkoivat vasta 1930-luvulla kuvaamaan todellisia kuolemansyitä tarkemmin, kun tilastoinnin pohjaksi otettiin lääkärin lausunnot.³⁰⁹ Vesikauhukuolemien määrä oli kuitenkin niin pieni, että voidaan olettaa, ettei mahdollisesti tapahtunut virhekään ole voinut olla suuri. On mahdollista, että vesikauhuun kuoli kymmenessä vuodessa enemmän kuin kolme ihmistä, mutta olisi epätodennäköistä kuolleita olisi kymmeniä tai satoja.

Ensimmäinen kolmesta surmansa saaneesta oli työmies Fridolf Edvard Uskelander. Hän oli kuulunut viiden hengen joukkoon, joiden kimppuun vesikauhuinen vinttikoiria oli käynyt Helsingissä helmikuun 13. päivä vuonna 1916. Jo edellisenä päivänä oli koira nähty Heikinkadulla³¹⁰ riehumaan ja puremassa kaikkia eteen osuvia. Se ehti purra erästä poikaa päähän ja onnistui välttämään kiinnioton. Seuraavana aamuna sama koira nähtiin Toisella linjalla, josta se saatiin kiinni ja vietiin eläinsairaalaan. Koiran omistaja tiedettiin olevan farmaseutti A. A. Angervo, joka oli vasta äskettäin hankkinut lemmikkinsä Lahdesta. Vinttikoiria kuoli vangittuna ollessaan ja eläinlääkintölaboratorio totesi sen olleen vesikauhuinen. Suomen omaa Pasteur-laitosta oltiin tuolloin vasta suunnittelemassa, joten Uskelander ja muut koiran tielle osuneet lähetettiin Pietariin rokotettavaksi 17. päivä samaa kuuta.³¹¹

³⁰⁸ SVT VI:43, tauluja 206–207; SVT VI:46, tauluja 102–103, 206–207; SVT VI:49, tauluja 102–103, 206–207; SVT VI:52, tauluja 82–83, 166–167; SVT VI:53, tauluja 90–91, 188–189; SVT VI:59, tauluja 64–65.

³⁰⁹ Hietala 1982b, 221.

³¹⁰ Nykyään Mannerheimintie.

³¹¹ 'Epäiltävä vesikauhutapaus Helsingissä', *Uusi Suometar*, 14.2.1916; 'Vesikauhu', *Uusi Suometar*, 17.2.1916; 'Vesikauhu Helsingissä', *Wiipuri*, 14.4.1916.

Pietarista kotiin palattuaan oli Uskelanderilla alkanut esiintyä vesikauhun ensimmäisiä oireita. Huhtikuun 8. päivä hänet vietiin Fredriksbergin kulkutautisairaalaan³¹², jossa hän oli käyttäytynyt niin levottomasti, että joutui yhä siirrettäväksi Kivelän sairaalaan, jossa lopulta menehtyi aamupäivällä 12.4.1916.³¹³

Toinen kuolemaan johtaneista tapauksista oli edellä Suomen Pasteur-laitoksen yhteydessä käsitelty antrealaispojan kuolema. Kolmas kuollut kesäkuulta 1919 on mystisempi tapaus. 11.6.1919 uutisoitiin vesikauhuisen koiran purren 15-vuotiasta poikaa Helsingissä Helsinginkadulla. Poika vietiin välittömästi kulkutautisairaalaan, jossa hän kuoli alle viikossa.³¹⁴ Kahden viikon kuluttua siitä ilmoitettiin lehdissä vesikahuun kuolleen 15-vuotiaan porvoalaisen pojan.³¹⁵ Helsingin ja Porvoon tapauksissa voidaan olettaa olevan yksi ja sama tapaus. Harvinaisen taudin kohdalla olisi epätodennäköistä, että kuukauden sisällä kaksi saman ikäistä poikaa saa tartunnan. Ja, jos sanomalehdissä tiedettiin tapauksista, olisi tieto varmasti tullut piirilääkäreidenkin tietoon. Suurempi kysymys on, miksi poikaa ei viety Pasteur-laitokseen? Helsingistä tai Porvoosta matka Konstantininkatu 3:een olisi ollut lyhyt, kun vertaa siihen, että vesikauhurokotteen alkuaikoina hoidon perässä kuljettiin jopa Atlantin yli. Todennäköisintä on, että jossain on tehty virhe, kun potilaalle on valittu hoitopaikka. Koska vesikahu oli harvinainen tauti, ei kaikille välttämättä ollut selvää, miten sellaisissa tapauksissa tulee menetellä.

Jos englantilaisen oli 1800-luvun lopulla yli kymmenen kertaa todennäköisempää tulla murhatuksi kuin kuolla vesikahuun,³¹⁶ voidaan samanlaisia karkeita vertailuja tehdä myös 1910-luvun suomalaisten osalta. Niinä vuosina, kun Suomessa joku huono-onninen sattui kuolemaan vesikahuun, oli toisen ihmisen tappamaksi tuleminen huomattavasti yleisempää. Vuosina 1916, 1917 ja 1919 kun vesikahu tappoi yhteensä kolme ihmistä, tappoivat ihmiset toisiaan 821:n hengen verran. Hieman yksinkertaistaen voidaan myös todeta, että suomalaisella oli yli kymmenen kertaa todennäköisempää kuolla salamaniskuun kuin vesikahuun. Tilastojen mukaan salamaniskut tappoivat vuosittain 10–30 suomalaista.³¹⁷

³¹² Auroran sairaala.

³¹³ 'Wesikahu Helsingissä', *Wiipuri*, 14.4.1916.

³¹⁴ 'Wesikahu', *Uuden Suomen iltalehti*, 11.6.1919; 'Wesikahuun kuollut poika', *Uusi Suomi*, 11.6.1919; 'Wesikahu', *Helsingin sanomat*, 11.6.1919.

³¹⁵ 'Wesikahu Uudenmaan läänissä', *Helsingin sanomat*, 25.6.1919; 'Weikahu', *Suomen sosialidemokraatti*, 25.6.1919.

³¹⁶ Ritvo 1989, 169–170.

³¹⁷ SVT VI:52, 166–167; SVT VI:53, 90–91; SVT VI:59, 64–65.

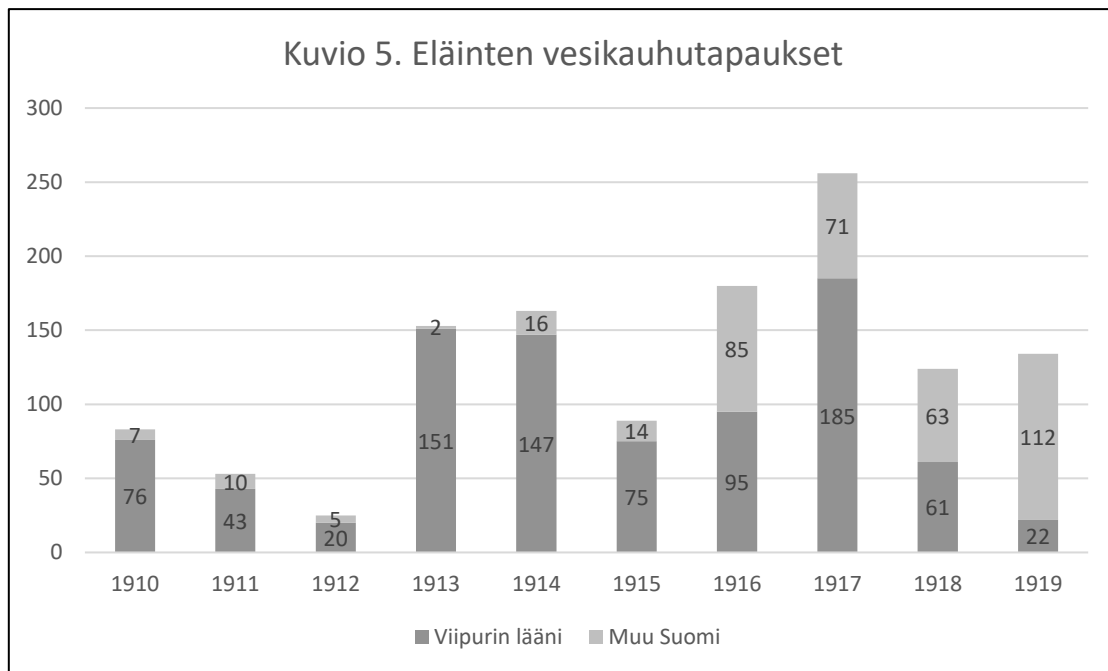
Ihmishenkiä suurempi uhka vesikauhu oli eläimille. Rakkaan lemmikin menettäminen oli sata vuotta sitten todennäköisesti yhtä raskasta kuin nykyään, mutta hevosen tai lehmän menettäminen oli myös taloudellinen menetys. Taloudellisten tappioiden kompensoimiseksi vuonna 1904 annetussa asetuksessa eläintautien ehkäisemisestä säädettiin, että eläimestä, joka vesikauhun vuoksi on jouduttu tappamaan, voitiin omistajalle antaa korvaus yleisistä varoista. Korvaus ei kuitenkaan koskenut kissoja ja koiria, vaikka koulutetun työkoiran menettäminen saattoi olla myös taloudellinen menetys. Korvauksen saamisen ehtona oli, että taudin vuoksi asetettuja varotoimenpiteitä oli noudatettu.³¹⁸

Korvauksen saaminen menetetyistä eläimistä ei ollut aina varma, minkä osoittaa tapaus Lappeelta. Wilhelm Hirwisaari anoi kunnalta 1500 markkaa korvaukseksi vesikauhuun kuolleesta hevosesta. Hevonen oli saanut vesikauhun koiralta ja Hirwisaari perusteli vaatimustaan sillä, että kun koirista kerätään veroa, niin olisi sopivaa korvata niiden tekemä vahinko. Kuntakokous hylkäsi korvausvaatimuksen ja tyytymätön Hirwisaari valitti asiasta läänin kuvernöörille. Myös kuvernööri hylkäsi korvausvaatimuksen, koska katsoi, ettei koiraveroa kerätty korvausten maksamista varten.³¹⁹

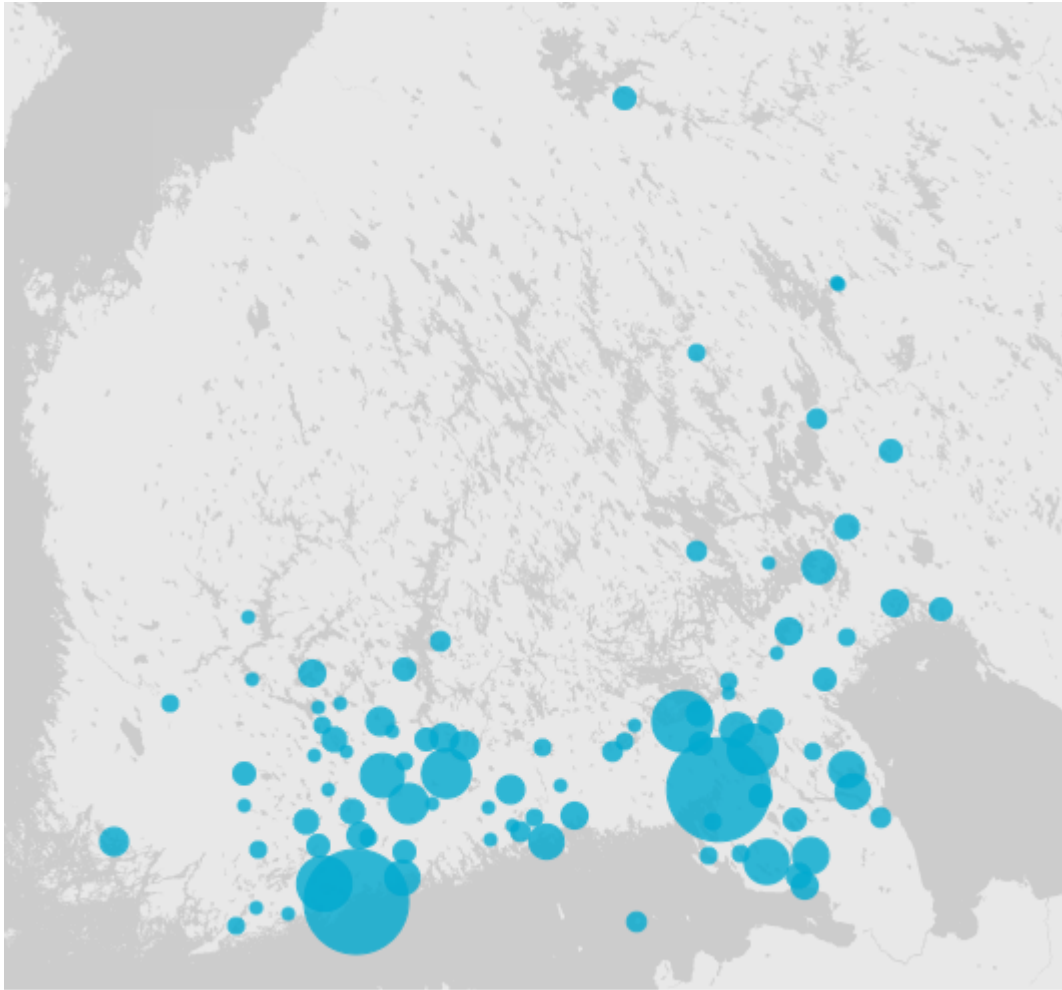
Kartallistamalla tilastoaineistoa saadaan numeroita selvempi kuva vesikauhun maantieteellisestä esiintymisestä. Seuraavissa kartoissa Suomen virallisen tilaston julkaisuissa annettu tieto on Palladio-työkalun avulla muunnettuna sitten, että isompi ympyrä tarkoittaa suurempaa määrää. Kaikissa kartoissa olen rajannut Ahvenanmaan ja Pohjois-Suomen pois, koska näillä alueilla ei tutkittuna ajanjaksona ilmennyt yhtään vesikauhutapausta ihmisissä tai eläimissä.

³¹⁸ Armollinen asetus tarttuvien kotieläintautien ehkäisemisestä Suomessa 16/1904, As. ko. 1904.

³¹⁹ 'Wesikauhuisen koiran aiheuttamat wahingot', *Työ*, 13.9.1917.

Lähde: SVT XI:27, 510–511; SVT XI:28, 435; SVT XI:29, 468–469; SVT XI:30, 541; SVT XI:31, 488–489; SVT XI:32, 374–375; SVT XI:33, 330–331; SVT XI:34, 171–172; SVT XI:35, 115; SVT XI:36, 113.

Kartta 1. Suomen Pasteur-laitoksessa hoidetut kotikunnittain 1916–1919

Lähde: SVT XI:33 1916, 65; SVT XI:34 1917, 51–55; SVT XI:35 1918, 4–8; SVT XI:36 1919, 4–7.

Kartassa 1.³²⁰ on kuvattuna Suomen Pasteur-laitoksessa hoidetut suomalaiset kotipaikkojen perusteella. Pienin ympyrä merkitsee yhtä potilasta ja isoin 108 potilasta. On kuitenkin huomioitava, että tartunta ei ole välttämättä tapahtunut kotikunnassa. Kartassa painottuu Etelä- ja Kaakkois-Suomi. Hajanaisten paikkojen lisäksi erottuu muutamia ryppäitä, joista hoidettavia oli tiheämmin. Näitä olivat pääkaupunkiseutu, Etelä-Häme, Uudenmaan ja Viipurin läänin raja-alue, Viipurin seutu ja Karjalan kannas. Helsingin ja Viipurin näkyvä edustus johtuu osittain niiden asukasmäärästä: isoissa kaupungeissa oli enemmän potentiaalisia uhreja vesikauhulle. Kartan perusteella näkee, että vesikauhuun ei sairastuttu pelkästään Itä-Suomessa Venäjän rajan läheisyydessä, vaan potilaita Pasteur-laitokseen saatiin Kajaania ja Turkua myöten. Pasteur-laitoksessa hoidettujen määrä oli kuitenkin niin vähäinen, että se ei piirrä koko kuvaa taudin esiintymisestä. Eläimiä kuoli huomattavasti enemmän ja eläinten kautta pystytään hahmottamaan tilanne koko vuosikymmenen osalta. Eläinten ihmisiin verrattuna merkittävämpää kuolleisuutta selittää, ettei eläimiä vielä rokotettu vesikauhua

Kartta 2. Vesikauhuun sairastuneet eläimet eläinlääkäripiireittäin 1910

Lähde: SVT XI:27, 510–11.

³²⁰ SVT XI:33, 65; SVT XI:34, 51–53; SVT XI:35, 5; SVT XI:36, 5.

vastaan. Eläimiä kuvaavissa kartoissa on huomattava, että vesikauhaiset eläimet tilastoitiin eläinlääkäripiirin eikä kunnan mukaan.

Vuoden 1910 aikana Suomen piirieläinlääkärit havaitsivat yhteensä 83 vesikauhutausta eläimistä,³²¹ jotka jakautuivat maantieteellisesti kartan 2. mukaan. Suurin osa vuoden aikana sattuneista sairastumisista sijoittui Kaakkois-Suomeen Viipurin lääniin ja Uudenmaan itäosiin. Kiinnostavana poikkeuksena oli Kokkola, koska Länsi-Suomea ei yleensä pidetty vesikauhun riivaamana alueena. Kyseessä ei kuitenkaan ollut mikään länsirannikon tilastojen laatijoiden virhe, vaan seudulla käytiin kaikki samat toimenpiteet kuin Viipurin alueella. Kokkolan piiriin kuuluvassa Kannuksessa oli koirissa ja kissoissa havaittu vesikauhua ja ainakin yhden tapauksista eläinlääkäri totesi paikkaa pitäväksi. Seutu julistettiin vesikauhun saastuttamaksi ja voimaan astui kaikki siihen kuuluvat varokeinot. Pienenä erona itäsuomalaisiin kuvernöörin julistuksiin verrattuna Länsi-Suomessa julistus laadittiin minä-muotoon, mikä viittaa siihen, ettei julistustekstejä laadittaessa käytetty ennalta määrättyä pohjaa.³²² Viipurin läänin tapaan myös Vaasan läänissä moitittiin sanomalehdissä vastuuttomia eläinten omistajia, jotka eivät pitäneet lemmikkejään kiinni.³²³

Kartta 3. Vesikauhuun sairastuneet eläimet eläinlääkäripiireittäin 1911

Lähde: SVT XI:28, 435.

Kartta 4. Vesikauhuun sairastuneet eläimet eläinlääkäripiireittäin 1912

Lähde: SVT XI:29, 468–469.

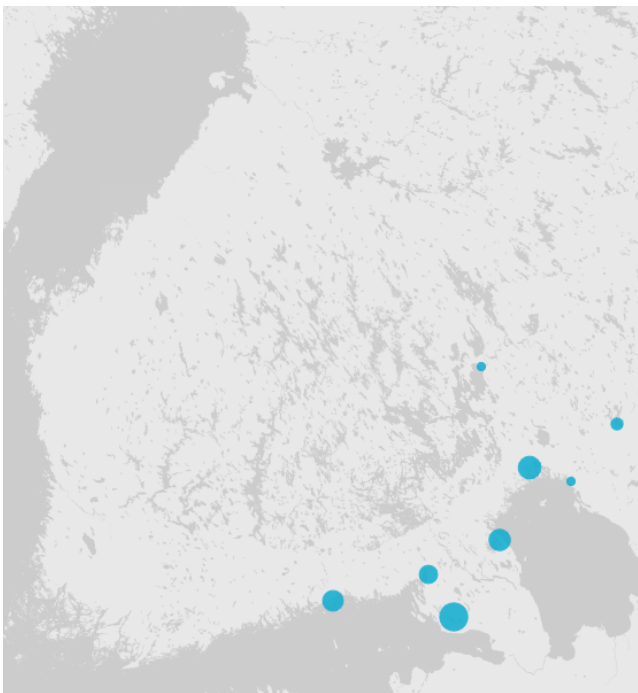
³²¹ SVT XI:27, 510–511.

³²² 'Kuulutus', *Kokkola*, 31.3.1910.

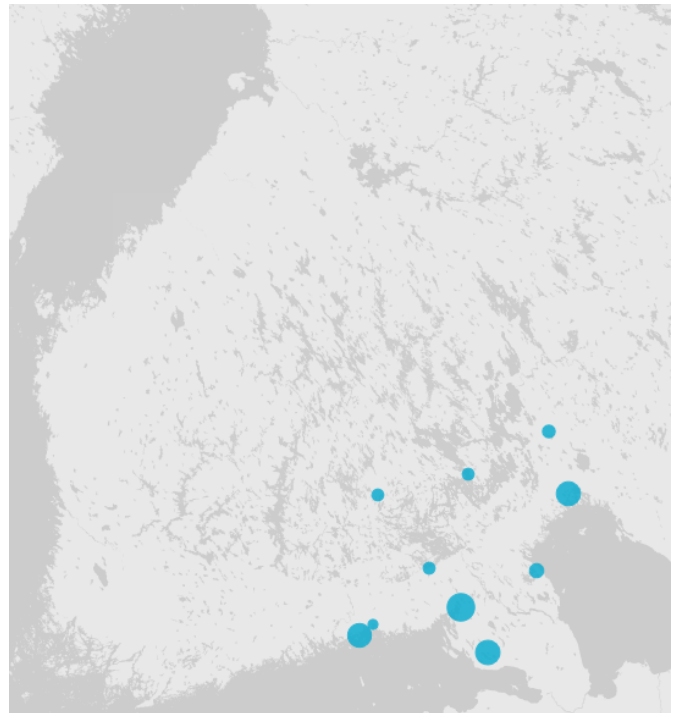
³²³ 'Kummia kuuluu Siewistä', *Kokkola*, 31.3.1910; 'Kannus', *Kokkola*, 5.4.1910.

Seuraavana vuonna tapausten määrä väheni 53:en ja tauti pysytteli Itä-Suomessa (Kartta 3.).³²⁴ Viipurin läänin ulkopuolella tapahtuneet sairastumisen olivat Joensuun ja Pieksämäen eläinlääkäripiireistä. Lääkintöhallituksen tilastojen mukaan koko vuonna ei Uudellamaalla ollut vesikauhua, mutta sanomalehdistä paljastuu toisenlainen kertomus. Tammikuussa Porvoo ja lähialueet julistettiin vesikauhun saastuttamaksi, koska taudin kerrotaan ilmaantuneen alueelle.³²⁵ Lähteiden riskitiriidan syynä voi olla, että aluksi havaitut vesikauhutapaukset ovat osoittautuneet myöhemmin eläinlääkärin tutkinnassa vääriksi. Tilastot julkaistiin aina muutaman vuoden viiveellä, joten painoon mennessä niihin oli ehditty tehdä tarpeelliset korjaukset.

Eläinten sairastumisen väheneminen jatkui yhä ja saavutti vuosikymmenen pohjalukeman vuonna 1912, jolloin koko maassa tuli tietoon vain 25 tapausta. Mitään selvää syytä taudin hillittämiseksi ei ole nähtävissä. Yksi mahdollinen selitys voi löytyä taudin luonteesta. Vesikauhu ilmestyy jaksottaisesti muodostuen eri kokoisiksi epidemioiksi epäsäännöllisin aikavälein.³²⁶ Esimerkiksi

Kartta 5. Vesikauhuun sairastuneet eläimet eläinlääkäripiireittäin 1913
Lähde: SVT XI:30, 541.

Kartta 6. Vesikauhuun sairastuneet eläimet eläinlääkäripiireittäin 1914
Lähde: SVT XI:31, 488–489.

³²⁴ SVT XI:28, 435.

³²⁵ 'Kuulutus', *Uusimaa*, 16.1.1911.

³²⁶ Patterson 1994, 962.

Englannissa vesikauhuun kuolleiden ihmisten määrä laski 1800-luvulla kuudessa vuodessa yli kolmestakymmenestä noltaan ja nousi taas jyrkästi muutaman vesikauhuttoman vuoden jälkeen.³²⁷

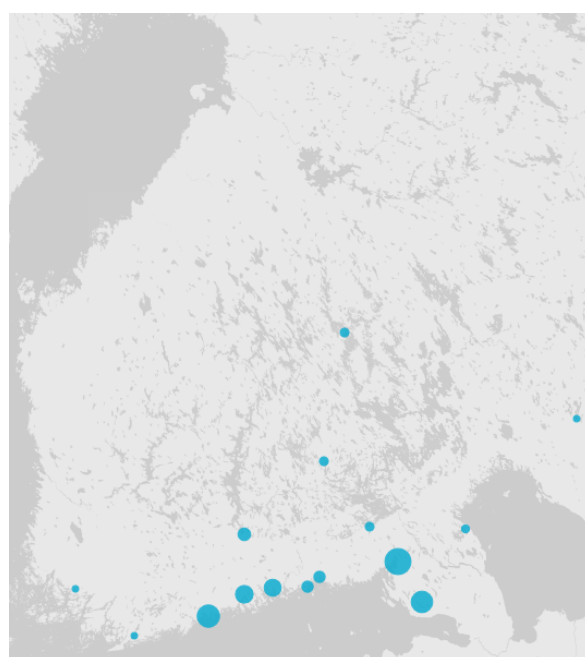
Vuonna 1913 vesikauhutapausten määrä alkoi kasvaa jyrkästi, mutta tauti pysyi vielä kahta tapausta lukuun ottamatta Viipurin läänissä. 153:sta sairastuneesta eläimestä kaksi oli Joensuun eläinlääkäripiiristä ja loput Viipurin läänistä. Etelässä tauti alkoi levitä rannikkoa pitkin länteen, jossa Kotkan piiri oli pahasti vesikauhun saastuttama. Pahin tilanne oli Uudellakirkolla Karjalannokkalla, jossa määrä oli 49.

Seuraavana vuonna vesikauhu väheni hieman Viipurin läänissä, mutta lisääntyi pohjoisempaan Savossa ja Pohjois-Karjalassa. Pahiten saastuneita alueita olivat Viipuri, Uusikirkko, Kotka ja Sortavala, jotka Uuttakirkkoa lukuun ottamatta olivat kaupunkeja. Kaupunkien edustukseen kartalla on muitakin syitä kuin pelkkä väkiluku, varsinkin kun kyseessä olevat kaupungit Viipuria lukuun ottamatta olivat varsin pieniä. (Vuosisikymmenen alussa Sortavalassa asui vain noin 3000 henkeä ja Kotkassakin vain noin 10000.³²⁸) On yleisesti tunnettua, että kulkutaudit viihtyvät ja leviävät tiheässä asutuksessa. On otettava huomioon, että kaupungeissa oli myös eläinlääkäreitä tiheämmässä, joten kaupungeissa sattuneet vesikauhutartunnat tulivat helpommin viranomaisten tietoon.

Kartta 7. Vesikauhuun sairastuneet eläimet eläinlääkäripiireittäin 1915

Lähde: SVT XI:32, 374–375.

Kartta 8. Vesikauhuun sairastuneet eläimet eläinlääkäripiireittäin 1916

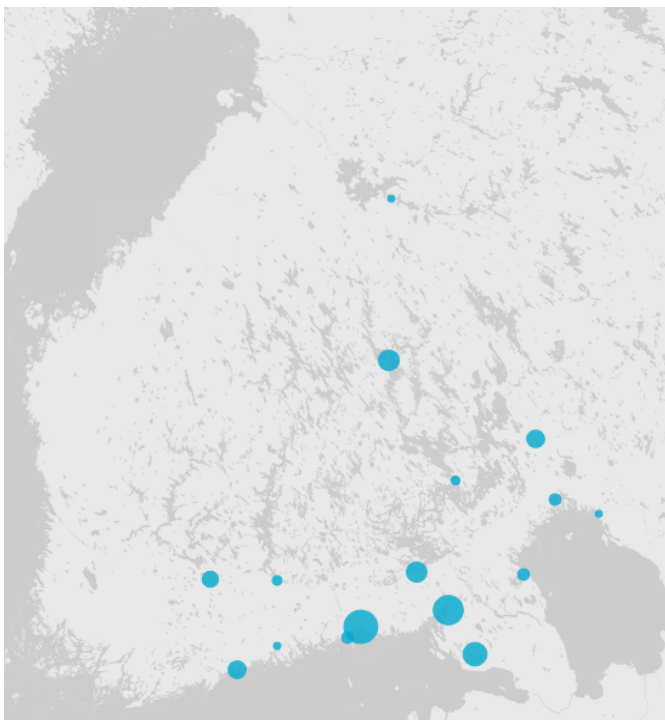
Lähde: SVT XI:33, 330–331.

³²⁷ Pemberton & Worboys 2007, 43.

³²⁸ Tilastollisia tiedonantoja 14, 17.

Vuosikymmenen puolivälin taittuessa vesikauhun pääpaino siirtyi selvästi lännemmäksi (Kartta 7.), mutta määrällisesti tauti väheni kahteen edellisvuoteen nähden. Uudenmaan länsiosassa vesikauhua esiintyi Loviisan eläinlääkäripiirissä ja pohjoisempaan Hämeessä vesikauhua ilmaantui Lahden seudulle. Laatokan ympärillä puolestaan vesikauhua ei ollut ollenkaan.

Suomen Pasteur-laitoksen avaaminen osui sopivaan kohtaan, sillä vuonna 1916 vesikauhu lähti ainakin eläinten osalta kovaan nousuun. Silloin vesikauhua ilmeni Suojärveltä Laatokan Karjalasta Turkuun asti. Pohjoisessa se ulottui Mikkelin kautta Kuopioon. Uudenmaan eteläosissa vesikauhu alkoi olla kovin yleinen. Viipurin läänissä taudin leviäminen ei ollut niin suurta, vaan melkein kaikki kasvu tapahtui muualla, etenkin Uudellamaalla. Vuosi 1917 oli vuosikymmenen pahin vuosi. Vesikauhu todettiin yli 200 eläimessä ja se oli levinnyt aina Kajaania myöten.

Kartta 9. Vesikauhuun sairastuneet eläimet eläinlääkäripiireittäin 1917

Lähde: SVT XI:34, 171–172.

Kartta 10. Vesikauhuun sairastuneet eläimet eläinlääkäripiireittäin 1918

Lähde: SVT XI:35, 115.

Vuoteen 1919 tultaessa kartta (Kartta 11.) näyttää hyvin erilaiselta verrattuna vuoden 1910 karttaan (Kartta 2.). Viipurin läänissä ja muualla Itä-Suomessa vesikauhua esiintyi huomattavasti vähemmän, mutta Uudellamaalla ja Hämeen eteläosissa eläimet sairastuivat sitäkin enemmän. Viipurin läänissä Uudenkirkon, Viipurin ja Lappeenrannan eläinlääkäripiireissä vesikauhu vielä sinnitteli, mutta monet aikaisemmin vesikauhun saastuttamat piirit olivat taudista vapaita. Helsingissä tilanne oli pahempi kuin koskaan vuosikymmenen aikana.

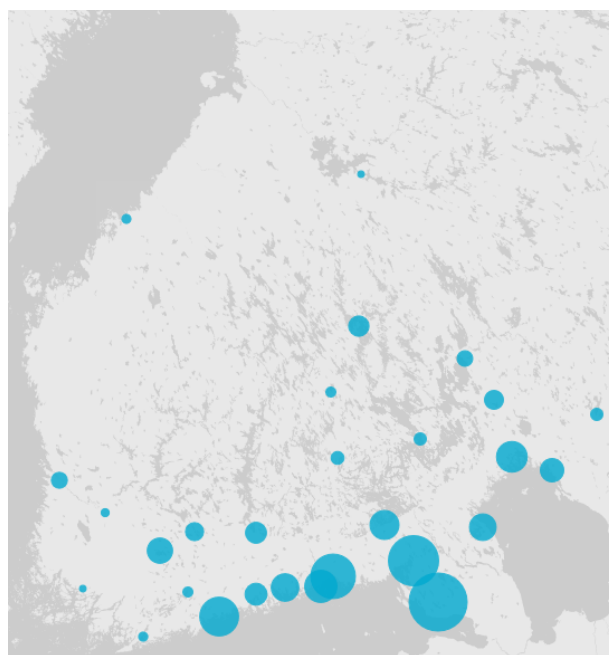
Kartta 12. on yhteenveto koko vuosikymmenen aikana sairastuneista eläimistä eläinlääkäripiireittäin. Jo nopealla vilkaisulla huomaa, ettei vesikauhu ollut vain Viipurin läänin tai Itä-Suomen ongelma. Näin ollen muun muassa von Bonsdorffin esittämä väite, että vesikauhua esiintyi aina Venäjän rajan läheisyydessä³²⁹ on väärä tai ainakin karkea yksinkertaistus. Pelkkä Venäjän raja ei selitä Viipurin läänin korkeaa vesikauhumäärää, sillä raja jatkui kauas pohjoiseen ja vesikauhu keskityi rajan eteläosiin Karjalan kannakselle ja osin Laatokan pohjoisreunaan. Todennäköisempi selitys vesikauhun yleisyydelle löytyy muualta. Viipurin lääni ja Uusimaa olivat Suomen väkirikkkaimmat alueet ja suuri määrä ihmisiä tarkoitti myös suurta määrää koiria ja suurta ihmisten ja eläinten liikkuvuutta. Jää kuitenkin epäselväksi, miksi Tampereesta ja Turusta ei tullut Viipurin ja Helsingin kaltaisia tautikeskittymiä, vaikka tartunnat ulottuivat molempiin kaupunkeihin.

³²⁹ von Bonsdorff 1975, 94.

Kartta 11. Vesikauhuun sairastuneet eläimet eläinlääkäripiireittäin. 1919

Lähde: SVT XI:36, 113.

Kartta 12. Vesikauhuun sairastuneet eläimet eläinlääkäripiireittäin 1910–1919

Lähde: SVT XI:27, 510–511; SVT XI:28, 435; SVT XI:29, 468–469; SVT XI:30, 541; SVT XI:31, 488–489; SVT XI:32, 374–375; SVT XI:33, 330–331; SVT XI:34, 171–172; SVT XI:35, 115; SVT XI:36, 113.

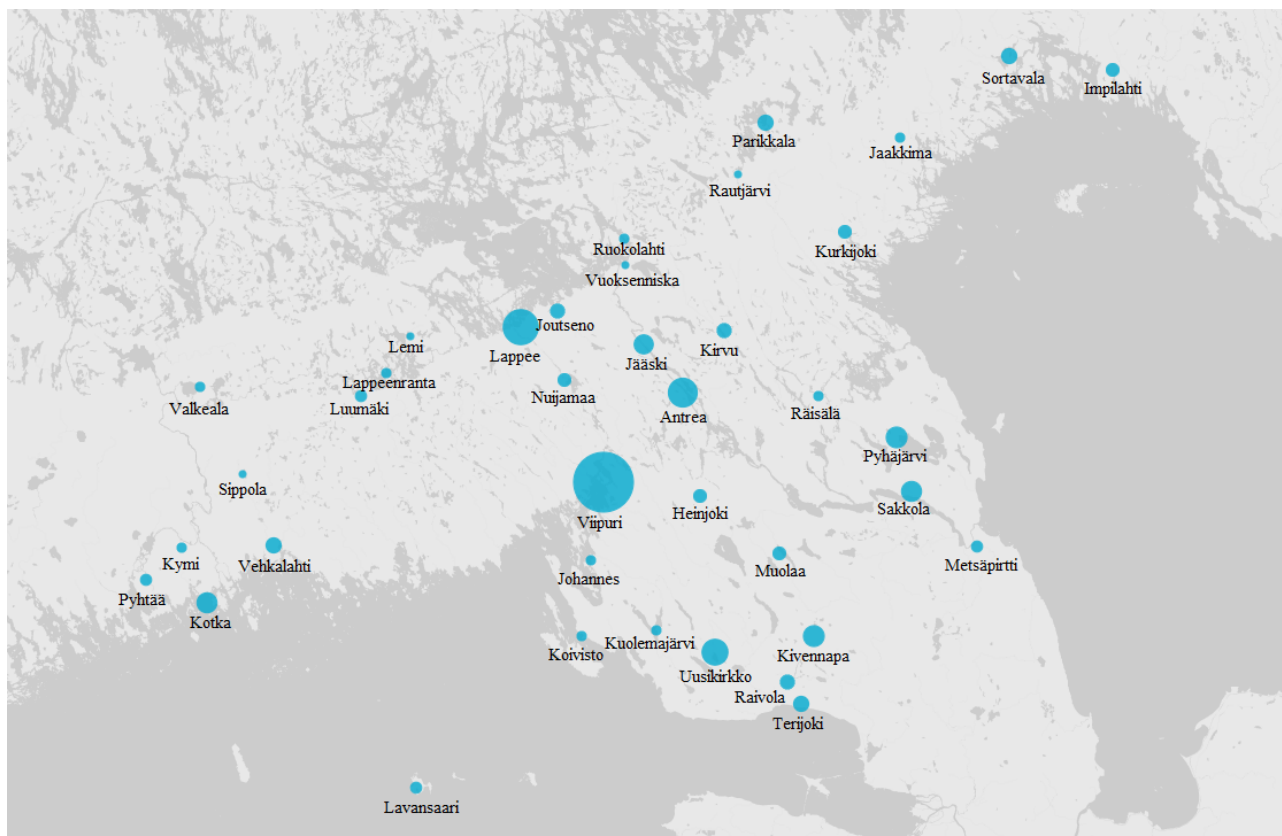
5.2. Vesikauhun esiintyminen Viipurin läänissä

Niin kuin koko maassa, myös Viipurin läänin sisällä vesikauhu koetteli alueita epätasa-arvoisesti. Kartassa 13. on esitetty Viipurin läänistä tulleet Suomen Pasteur-laitoksen potilaat kotikunnittain.³³⁰ Sama on esitetty taulukkona liitteessä 2. Muista huomattavasti suurimpana erottuu Viipuri. Seuraavaksi suurimpana erottuvat Lappee ja Antrea ja lopuissa erot potilaiden määrissä ovat pieniä. Karjalan kannaksen kunnista potilaita tuli jonkin verran enemmän kuin Viipurin läänin länsiosasta tai Laatokan luoteis- ja pohjoispuolelta. Vesikauhu oli löytänyt tiensä jopa Lavansaaren Suomenlahdessa. Lavansaarelaisten ei täytynyt lähteä mantereelle altistuakseen vesikauhuvaaralle, vaan *Uusi Suometar* tiesi kertoa, että saarelta oli lähetetty koira Eläinlääkintölaboratorioon tutkittavaksi.³³¹ Sellaisina alueina

³³⁰ Kartoissa 13. ja 14. Lappeenranta näkyy lännempänä, kuin kuuluisi, mutta muuten se olisi jäänyt Lappeeta kuvaavan ympyrän alle.

³³¹ 'Vesikauhu', *Uusi Suometar*, 7.6.1916.

puolestaan, josta potilaita ei tullut yhtään erottuvat, Viipurin ja Haminan välinen alue ja läänin pohjoisnurkka Suojärvellä, joka on rajattu kartasta pois. Suojärven vesikauhuttomuus selittyy osin sen syrjäisyydellä, sillä se oli kaukana vilkkaimmista ja väkirikkaimmista seuduista. Viipurin länsipuolen vesikauhuttomuus on selitettävästi hakalammin. Yksi mahdollisuus on, että tilastoinnin vielä ollessa kehittymässä säkkijärveläiset ja ylämaalaiset on merkitty viipurilaisiksi.

Kartta 13. Viipurin läänistä tulleet Suomen Pasteur-laitoksen potilaat kotikunnittain 1916–1919

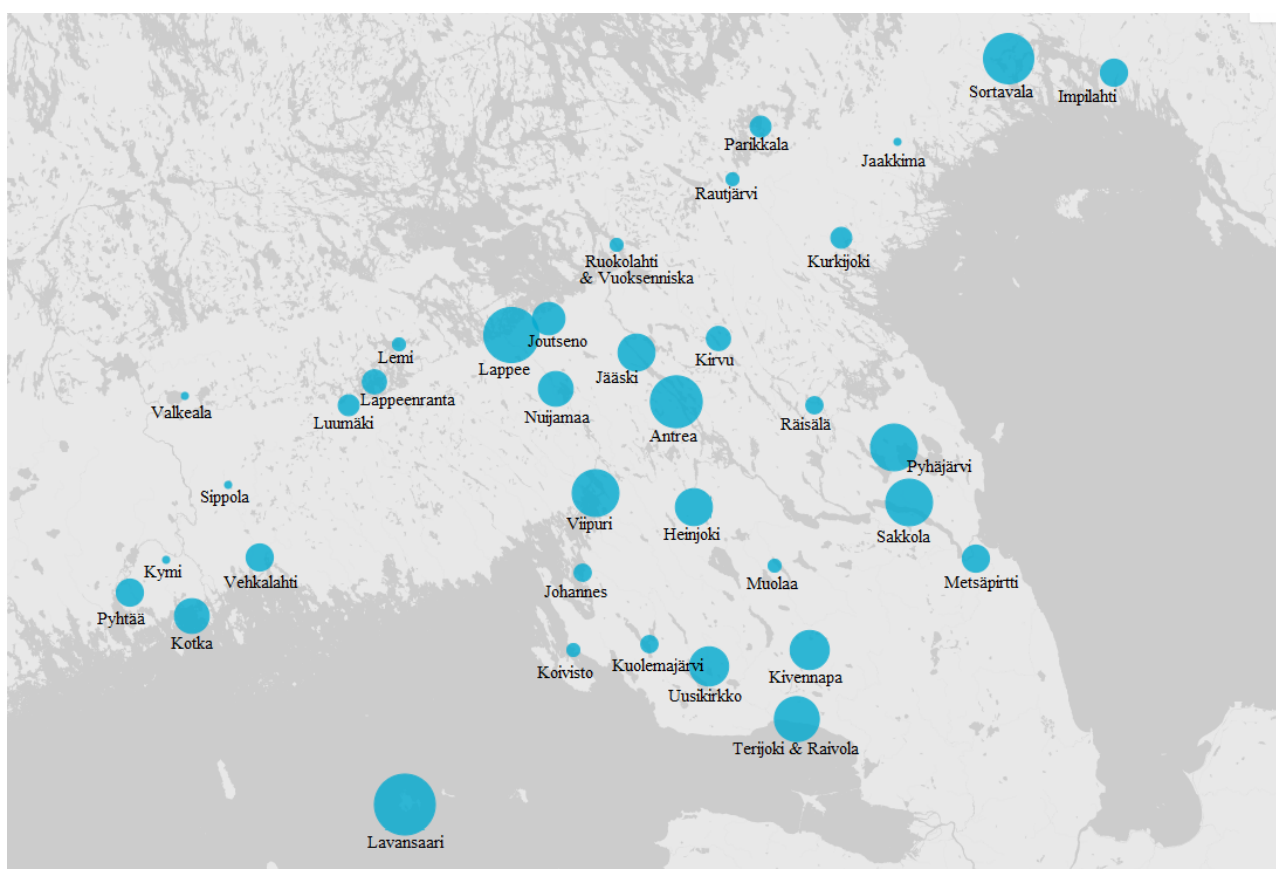
Lähde: SVT XI:33 1916, 65; SVT XI:34 1917, 51–55; SVT XI:35 1918, 4–8; SVT XI:36 1919, 4–7.

Viipurista oli suuri joukko potilaita, mutta kaupunki erottui pitäjineen muusta läänistä myös väkilukunsa suhteen. Siksi on syytä tarkastella eri kuntien vesikauhuisuutta suhteutettuna väkilukuun. Kartassa 14. vesikauhupotilaiden määrä on suhteutettu kunkin kunnan vuoden 1916 väkilukuun³³². Yllättäen suhteellisesti vesikauhun pahiten kiusaama kunta läänissä oli Lavansaari, jonka alle tuhannessa asukkaassa jo kolme potilasta oli merkittävä määrä. Taudin saaneiden osuus oli suuri myös Lappeella, Antreassa, Uudellakirkolla, Sortavalassa, Pyhäjärvellä, Sakkolassa, Kivennavalla,

³³² Tilastollisia tiedonantoja 25. Väestösuhteet Suomessa vuonna 1916, 17.

Terijoella ja Raivolassa. Viipuri ei väkilukuun suhteutettuna ollut läänin pahiten saastunut paikka, mutta se kuului silti saastuneimpien joukkoon.

Vesikauhupotilaita kuvaavista kartoista ei löydy mitään yhtenäistä kaavaa, miten vesikauhua on ilmennyt. Vesikauhun pahasti saastuttamien kuntien vieressä oli kuntia, joista ei koko tarkasteluajana tullut yhtään vesikauhupotilasta. Esimerkiksi Säkkijärvi pahasti vesikauhuisten Viipurin ja Lappeen naapurissa säästyivät täysin ilman potilaita. Samoin säästyivät Rautu ja Valkjärvi kannaksella rajan tuntumassa, mikä on osoitus siitä, että Venäjän rajan yli ei kulkenut vesikauhuisia eläimiä siinä määrin kuin jotkin lehtikirjoittajat³³³ väittivät.

Kartta 14. Viipurin läänistä tulleet Suomen Pasteur-laitoksen potilaat kotikunnittain 1916–1919 suhteutettuna vuoden 1916 väkilukuun

Lähde: SVT XI:33 1916, 65; SVT XI:34 1917, 51–55; SVT XI:35 1918, 4–8; SVT XI:36 1919, 4–7.

Vesikauhun tarttumisessa on paljon kiinni sattumasta. Irrallaan olevat eläimet voivat kulkea pitkiä matkoja ja Viipurissa saatu tartunta voi puhjeta taudiksi vasta Kotkassa. Sillä on myös

³³³ 'Wesikauhun torjuminen', Viipurin sanomat, 21.6.1911.

iso merkitys, milloin tauti puhkeaa. Huonossa tapauksessa kulkukoira sairastui keskellä kaupunkia kiireisimpään aikaan ja onnistui puremaan monia ihmisiä. Hyvässä tilanteessa eläin oli kiinni eikä saanut tartutettua ketään. Vesikauhun päivistä kuukausiin kestävä itämisaika lisää taudin sattumanvaraisuutta entisestään.

Mielenkiintoista olisi verrata Viipurin läänin vesikauhulevinneisyyttä rajan toisella puolella Venäjällä vallinneeseen tilanteeseen. Nähtiinkö raja tai rajat yleensä ongelmallisina taudin leviämisen suhteen tai katsottiinko vesikauhun olevan tuontitavaraa muista maista? Monesti taudit on haluttu nähdä ulkomailta tulevana ongelmina. Britanniassa 1900-luvulla käytyä vesikauhukeskustelua vallitsi ajatus vesikauhusta mantereelta tulevana uhkana, jota vastaan, kerran jo taudista vapaaksi päässeän, Britannian oli asetettava tiukat rajat.³³⁴

³³⁴ Pemberton & worboys 2007, 164.

6. Johtopäätökset

Vesikauhu on pelottava tauti. Kun tartunnan saaneen oireet alkavat, on seurauksena lähes varmasti tuskallinen kuolema muutaman päivän kuluessa. Siksi ennaltaehkäisykeinot ja ennen taudin puhkeamista annettava rokote ovat olleet ainoat mahdolliset keinot päihittää vesikauhu. Taudin kamaluutta on vähentänyt se, että se on varsinkin ihmisillä hyvin harvinainen, ja pahimpinakin vuosina on vaa-dittu aivan erityisen huonoa onnea, että taudin on saanut.

Suomessa vesikauhun leviämistä on pyritty ennaltaehkäisemään lainsäädännöllä. Lain toteutumisen kannalta merkittävässä asemassa olivat piirieläinlääkärit, jotka valvoivat vesikauhun ja muiden eläintautien esiintymistä omissa piireissään. Eläintaudeista annettu asetus vaati, että vesikauhua ilmaantuessa piirieläinlääkäriin oli ilmoitettava läänin kuvernöörille, joka puolestaan julisti tarvittavan kokoisen alueen vesikauhun saastuttamaksi. Saastuneeksi julistetulla alueella eläinten kuljettamista rajoitettiin ja koirilla täytyi pitää kuonokoppaa tai ne oli pidettävä kytkettyinä, minkä lisäksi kissoja ei saanut päästää ulos. Vapaana ilman kuonokoppaa liikkuneen eläimen sai rankkuri ottaa kiinni tai tappaa. Näitä keinoja ei kuitenkaan pidetty kovin tehokkaina ja niitä noudatettiin huonosti. Rankkurien toiminta aiheutti myös eripuraa ja yhteenottoja.

Koiraverolla yritettiin rajoittaa koirien eli vesikauhun todennäköisimpien kantajien määrää. Vero oli korkeampi kaupungeissa ja rankkurit keräsivät talteen veromerkittömät koirat, jotka tapettiin, mikäli omistaja ei muutaman päivän kuluessa lunastanut koiraansa. Monet tahot, kuten koiraharrastajat ja metsästäjät, pitivät veroa hyvänä asiana, vaikka liian matalana. Veroon suhtauduttiin myös kielteisesti, mistä kertoo, että suuri osa koiran omistajista jätti veron maksamatta.

Vesikauhun torjumisessa moni syytön eläin menetti henkensä, mutta siitä ei muodostunut samanlaista eläinsuojelukysymystä kuin Englannissa aikaisemmin oli tapahtunut. Toki rankkurien toimintaan haluttiin humanimpaa otetta ja asiasta säädettiin laki vuonna 1912, jossa määritettiin oikeat toimintatavat ei-toivottujen eläinten tappamiseen. Missään vaiheessa asian ympärille ei syntynyt kansanliikettä ja jopa eläinsuojelun piirissä suhtauduttiin koiraveroon myönteisesti. Ulkomailta oli kiinnitetty huomiota rabiesrokotteen valmistuksessa käytettäviin koe-eläimiin – etenkin niiden kokemaan kärsimykseen – mutta Suomessa tällaista keskustelua ei käyty.

Louis Pasteur keksi rokotteen vesikauhua vastaan vuonna 1885, minkä jälkeen ennaltaehkäisyn rinnalle tuli mahdollisuus hoitaa tartunnan saaneita. Rokotteen antamisessa ei saanut aikailla sillä, jos oireet ehtivät alkaa, oli rokote tehoton vesikauhua vastaan. Pariisissa maailman ensimmäisessä Pasteur-laitoksessa kävi rokotettavana yksi ryhmä suomalaisia, mutta sen jälkeen suomalaiset potilaat hoidettiin Pietarissa. Vuonna 1916 Helsinkiin perustettiin Suomen oma Pasteur-laitos, eikä

rokotettavien tarvinnut enää matkustaa ulkomaille. Suurista suunnitelmista huolimatta laitos jäi toivottua pienemmäksi ja se sijoitettiin osaksi serumlaitosta.

1910-luvun loppuun mennessä Suomen Pasteur-laitoksessa oli käynyt 689 potilasta, joista 337 oli Viipurin läänistä. Hoidetuista vain yksi menehtyi. Suomen sisällissota hankaloitti laitoksen ja sen kanssa samassa rakennuksessa sijainneen Eläinlääkintölaboratorion toimintaa, kun yhteydet eri puolille maata olivat poikki. Myös tarvikkeista oli pulaa pitkin vuosikymmenen loppua. Pasteur-laitoksen alkutaipaleen toimintaa hankaloitti rokotteen valmistuksessa ja kokeiden tekemisessä tarvittavien kaniinien hankkiminen, mikä ei kuitenkaan estänyt toimintaa kokonaan. Suomalaisien potilaiden lisäksi laitoksessa hoidettiin muutamia venäläisiä ja iso joukko virolaisia. Suomalaiset potilaat olivat pääasiassa Viipurin, Uudenmaan ja Hämeen lääneistä, mutta satunnaisia potilaita oli laajemmalta aina Kajaania ja Turkuu myöten. Viipurin läänissä eniten potilaita oli Viipurin kaupungista ja sitä ympäröineestä Viipurin pitäjästä, mutta väkilukuun suhteutettuna Viipuria vesikauhuisempia paikkoja olivat Lavansaari, Lappee ja Antrea.

1910-luvulla Eläinlääkintölaboratoriossa tehtiin 1352 rabiestutkimusta, joista 641 oli positiivisia. Eläimille tehtävillä tutkimuksilla pystyttiin välttämään turhat ihmisille annetut rokotukset, kun pureman aiheuttaneen eläimen vesikauhuisuudesta saatiin varmuus.

Koko vuosikymmenen aikana vesikauhuun kuoli kolme suomalaista ihmistä. Edellä mainitun Suomen Pasteur-laitoksessa kuolleen uhrin lisäksi toinen kuolleista oli saanut hoitoa Pietarin Pasteur-laitoksessa ja kolmas oli tuntemattomasta syystä jäänyt ilman oikeaa hoitoa. Muihin kuolemansyihin verrattuna vesikauhuun kuoleminen oli erittäin harvinaista, vaikka huomioon otetaan mahdolliset kuolinsyytilastojen virheet.

Eläimiä kuoli vesikauhuun paljon enemmän kuin ihmisiä, mihin vaikutti osin, ettei eläimiä rokotettu vielä vesikauhun varalle. Eläimillä vesikauhutapauksia havaittiin vuodessa 25–256. Eniten eläimiä sairastui Viipurin ja Uudenmaan lääneissä, mutta tautia esiintyi enemmän tai vähemmän koko Suomessa Ahvenanmaata ja Lappia lukuun ottamatta. Eniten eläinuhreja vesikauhu vaati Viipurissa ja Helsingissä, mikä selittyy kaupunkien korkealla väkiluvulla ja liikenteellä. Muita vesikauhun vakavasti saastuttamia alueita olivat etelärannikko Helsingin ja Viipurin välillä sekä Karjalan kannas.

Aikaisempi tutkimus on väittänyt, että vesikauhu oli lähinnä Itä-Suomen ongelma, mikä osoittautui paikkansapitämättömäksi. von Bonsdorff esimerkiksi esitti vuonna 1975 teoksessaan *The History of Medicine in Finland 1828 – 1918*, että vesikauhua ilmaantui yksinomaan Venäjän rajan läheisyydessä. Yksittäisillä tulkinnoilla on merkittävä vaikutus, kun aiheen tutkimus on vähäistä ja

vuosikymmenien ajan viitataan samoihin tutkimuksiin. Jos tarkastelee yksittäistä vuotta, saattaa Viipurin lääni näyttää olleen vastuussa yksin kaikista Suomen vesikauhutapauksista. Esimerkiksi vuonna 1913 kaikki eläinten vesikauhutapaukset kahta lukuun ottamatta olivat Viipurin läänistä ja samansuuntainen tilanne jatkui aina vuoteen 1915 asti, jonka jälkeen läänin osuus tilastoissa laski merkittävästi. Kun tarkastelussa on vuosikymmenen mittainen ajanjakso, paljastuu, että vesikauhu oli iso ongelma myös Uudellamaalla ja se kosketti jollain tavoin lähes koko Suomea.

Vuosi 1917 oli monilla mittareilla katsottuna vesikauhun eniten leimaama vuosi 1910-luvulla. Sekä ihmisillä (Kuvio 3. sivu 54) että eläimillä (Kuvio 5. sivu 62) todettiin silloin eniten vesikauhutartuntoja. Sanoma- ja aikakauslehdissä (Kuvio 1. sivu 15) vesikauhu puhutti vuonna 1917 vähän verrattuna sairastuneiden määrään. Eniten vesikauhusta kirjoitettiin vuonna 1914 ja lähes yhtä paljon vuonna 1916. Suomen Pasteur-laitoksen avaaminen selittää osin vuoden 1916 ahkeraa lehtikirjoittelua, mutta vuoden 1914 suurelle edustukselle lehtien sivuilla ei ole mitään eroteltavaa syytä. Vaikka eläinlääkintölaboratoriossa saatiin vuonna 1917 eniten positiivisia tuloksia rabiestesteissä, tehtiin testejä yhteensä eniten sitä edeltäneenä vuonna, mikä johtuu myös osin uuden Pasteur-laitoksen perustamisesta. Eläinlääkärien virkamatkat (Kuvio 2. sivu 43) jakaantuivat tasaisemmin eri vuosille, mutta niidenkin valossa vuodet 1916 ja 1917 olivat vahvasti vesikauhun värittämiä. Kaikilla mittareilla tarkasteltuna vuosikymmenen aikana vesikauhulta pysyttiin turvassa parhaiten vuonna 1912, vaikka ei ole tiedossa, kuinka paljon suomalaisia potilaita lähetettiin ulkomaisiin Pasteur-laitoksiin ennen kotimaisen hoitopaikan perustamista. Muutoinkin vuosikymmenen alussa vesikauhu oli paremmin kurissa kuin seuraavina vuosina.

Vesikauhu länsimaalaisia vaivaamana tautina on jäänyt suurin osin menneisyyteen. Siitä kertoo myös se, että vesikauhu on monille nykyään tutumpi Stephen Kingin ja muiden kauhukirjailijoiden teoksista kuin sanomalehdistä. Vielä 1910-luvulla aihe oli niin konkreettisesti läsnä, ettei samanlainen fiktiivinen käsittely olisi ollut sopivaa. Sata vuotta pahimpien vesikauhun vuosien jälkeen Suomessa voidaan elää pelkäämättä vesikauhuisten koirien hyökkäyksiä, mutta lopullista voittoa taudista ei ole saatu, mistä merkinä on lemmikkien rokotuskorteissa yhä olevat merkinnät rabiesrokotteesta.

Käytetyt lyhenteet

As. ko.	Suomen asetuskokoelma
KA	Kansallisarkisto
Kom. miet.	Komiteamietintö
SVT	Suomen virallinen tilasto

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Lähteet

Arkistolähteet

KA, Helsinki

Lääkintöhallituksen I kanslian arkisto

Eag:3 Eläinlääkärien kirjeet (1915–1919)

Ebf:1 Lääkintöhallituksen kanslian arkisto / Eläinlääketieteellisten laitosten vuosikertomukset

Painetut lähteet

Asetukset ja lait

Suomen asetuskokoelma 1878.

Suomen asetuskokoelma 1904.

Suomen asetuskokoelma 1909.

Suomen asetuskokoelma 1910.

Suomen asetuskokoelma 1911.

Suomen asetuskokoelma 1912.

Suomen asetuskokoelma 1913.

Suomen asetuskokoelma 1914.

Suomen asetuskokoelma 1915.

Suomen asetuskokoelma 1916.

Suomen asetuskokoelma 1917.

Suomen asetuskokoelma 1918, I & II.

Suomen asetuskokoelma 1919.

Suomen asetuskokoelma 1922.

Valtiopäiväasiakirjat

Toiset valtiopäivät 1908, liitteet I–X.

Toiset valtiopäivät 1909, asiakirjat V.

Valtiopäiväasiakirjat 1877–78 II.

Komiteamietinnöt

Komiteamietintö 1912:1 Keisarilliselle Majesteetille komitealta, joka on asetettu valmistamaan kysymystä serumlaitoksen perustamisesta maahan.

Komiteamietintö 1908:8 Keisarilliselle Majesteetille komitealta, joka on asetettu laatimaan ehdotusta tarttuvien kotieläintautien ehkäisemisestä voimassa olevain asetusten muuttamiseksi.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Aamulehti.

Eläinten ystävä.

Finska kennelklubbens tidskrift.

Finska trädgårdsodlaren.

Helsingin sanomat.

Hämäläinen.

Karjala.

Karjalan aamulehti.

Käkisalmen sanomat.

Lappeenranta.

Lappeenrannan sanomat.

Päivälehti.

Raja-Karjala.

Suomalainen virallinen lehti.

Suomen metsästyslehti.

Tampereen uutiset.

Työ.

Työmies.

Wiborgs nyheter.

Wiipuri

Viipurin sanomat.

Östra Finland.

Tilastot

SVT VI:43. Väestötilastoa. Väestömuutokset Suomessa vuosina 1909 ja 1910.

SVT VI:46. Väestötilastoa. Väestömuutokset Suomessa vuosina 1911 ja 1912.

SVT VI:49. Väestötilastoa. Väestömuutokset Suomessa vuosina 1913 ja 1914.

SVT VI:52. Väestötilastoa. Väestömuutokset Suomessa vuosina 1915 ja 1916.

SVT VI:53. Väestötilastoa. Väestömuutokset Suomessa vuosina 1917 ja 1918.

SVT VI:59. Väestötilastoa. Väestömuutokset Suomessa vuosina 1919 ja 1920.

SVT XI:27. Lääkintölaitos. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1910.

SVT XI:28. Lääkintölaitos. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1911.

SVT XI:31. Lääkintölaitos. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1912.

SVT XI:32. Lääkintölaitos. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1913.

SVT XI:33. Lääkintölaitos. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1914.

SVT XI:32. Lääkintölaitos. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1915.

SVT XI:33. Lääkintölaitos. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1916.

SVT XI:34. Lääkintölaitos. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1917.

SVT XI:35. Lääkintölaitos. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1918.

SVT XI:36. Lääkintölaitos. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1919.

Tilastollisia tiedonantoja 14. Väestösuhteet Suomessa vuonna 1910.

Tilastollisia tiedonantoja 25. Väestösuhteet Suomessa vuonna 1916.

Muut

A. H-m, 'L'Institut Pasteur'in vihkeminen', *Duodecim* 11/1888, 216–218.

Bärlund, A., 'Rabiesepizootin i Finland åren 1892–93', *Finsk veterinär tidskrift* 6/1893, 85–91.

Murto, J. A., 'Rabieksen profylaksiasta', *Duodecim* 9/1916, 425–436.

'Pöytäkirjoja Duodecim-seuran kokouksista', *Duodecim* 5/1907, 188–201.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti, *Laadullinen tutkimus 2.0*. Vastapaino: Tampere, 2011.

Benmaamar, Rim & Wagner, Renaud & Pereira, Carlos A. 'Rabies Prevention: Current Trends in Anti-Rabies Vaccines'. Teoksessa Williamson, John G. (toim.), *Rabies: Symptoms, Treatment and Prevention*. Nova Science Publishers, Inc.: New York, 2010, 1–32.

von Bonsdorff, Bertel, *The History of Medicine in Finland 1828 – 1918*. The History of Learning and Science in Finland 1828 – 1918 3. Societas Scientiarum Fennica: Helsinki, 1975.

Brummer-Korvenkontio, Markus, *Virusten ja prionien luonnonhistoriaa*. Yliopistopaino kustannus: 2007.

Colpitts, George, 'Howl: The 1952–56 Rabies Crisis and the Creation of the Urban Wild at Banff'. Teoksessa Dean, Joanna & Ingram, Darcy & Sethna, Christabelle (toim.), *Animal Metropolis: Histories of Human-Animal Relations in Urban Canada*. University of Calgary Press: Calgary, Alberta, 2017.

Deckwirth, Vivi, 'Rabieksen historiasta – Varhaiset lähteet, esiintyminen Euroopassa 1900-luvulle sekä hoito- ja vastustustoimenpiteet', *Hippokrates. Suomen lääketieteen historian seuran vuosikirja 2015*, 2016 15–39.

Dobson, Mary, *Murderous Contagion. A Human History of Disease*. Quercus: London, 2015.

Dubos, Renè, *Pasteur ja uudenaikainen tiede*. WSOY: Helsinki, 1966.

Forsius, Arno, *Ihmisiä lääketieteen historiassa*. Suomen lääkäriliitto: Helsinki, 2001.

- Geison, Gerald L., *The Private Science of Louis Pasteur*. Princeton University Press: Princeton, New Jersey, 1995.
- Haapala, Pertti, *Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen*. SHS: Helsinki, 1989.
- Hakosalo, Heini. 'Katsaus lääkäriprofession kehitykseen Suomessa: Lääkäri, yhteiskunta ja yhteisö', *Duodecim* 13/2010, 1544–51.
- Halmesvirta, Anssi, *Vaivojensa vangit. Kansa kysyi, lääkärit vastasivat – historiallinen vuoropuhelu 1889–1916*. Atena kustannus Oy: Jyväskylä, 1998.
- Hansen, Bert, 'America's First Medical Breakthrough: How Popular Excitement about a French Rabies Cure in 1885 Raised New Expectations for Medical Progress', *The American Historical Review*, 4/1998, 373–418.
- Harding, Anne S., *Milestones in Health and Medicine*. Onyx Press: Phoenix, Arizona, 2000.
- Harjula, Minna, *Terveiden jäljillä. Suomalainen terveyspolitiikka 1900-luvulla*. Tampere university press: Tampere, 2007.
- Harjula, Minna, *Hoitoonpääsyn hierarkiat. Terveyskansalaisuus ja terveyspalvelut Suomessa 1900-luvulla*. Tampere university press: Tampere, 2015.
- Heikkonen, Heli, 'Raivotaudin epidemiologia ja vastustus Suomessa – kirjallisuuskatsaus', *Suomen Eläinlääkärilehti* 5/2009, 281–285.
- Helminen, Katri, *Eläinlääkärinä kolmella vuosisadalla. Suomen eläinlääkäriliitto 1892–2017*. Fennovet: Helsinki, 2017.
- Hietala, Marjatta, 'Katsaus tilaston ja tilastoinnin historiaan'. Teoksessa Hietala, Marjatta & Myllyly, Kari (toim.), *Tutkijan tilastolliset tiedonlähteet*. Gaudeamus: Helsinki, 1982a.
- Hietala, Marjatta, 'Palveluja koskevat tilastot, esimerkkeinä kulttuuritilastot, terveydenhuollon ja köyhäinhoidon tilastot'. Teoksessa Hietala, Marjatta & Myllyly, Kari (toim.), *Tutkijan tilastolliset tiedonlähteet*. Gaudeamus: Helsinki, 1982b.
- Huovinen, Veikko, *Kylän koirat*. WSOY: Porvoo, 1962.
- Hämynen, Tapio, 'Viipurin läänin väestökehitys autonomian ajalla'. Teoksessa Kaukiainen, Yrjö & Marjomaa, Risto & Nurmiainen, Jouko (toim.), *Viipurin läänin historia V. Autonomisen Suomen rajamaa*. Karjalan kirjapaino Oy: Joensuu, 2014, 144–185.
- Härö, A. Sakari & Raunio, Veijo, *Seerumit aseina – vastustajina mikrobit. Kansanterveyslaitoksen ja sen edeltäjien historia*. Valtion painatuskeskus: Helsinki, 1990.
- Kaukiainen, Yrjö, 'Kurja vai vauras Karjala – taloudellinen kasvu ja elintason nousu Viipurin läänissä', Teoksessa Kaukiainen, Yrjö & Marjomaa, Risto & Nurmiainen, Jouko (toim.), *Viipurin läänin historia V. Autonomisen Suomen rajamaa*. Karjalan kirjapaino Oy: Joensuu, 2014, 292–298.
- Kaukiainen, Yrjö & Marjomaa, Risto & Nurmiainen, Jouko (toim.), *Viipurin läänin historia V. Autonomisen Suomen rajamaa*. Karjalan kirjapaino Oy: Joensuu, 2014.
- Kean, Hilda, *Animal Rights. Political and Social Change in Britain since 1800*. Reaktion Books: London, 1998.

- Kean, Hilda, 'The Moment of Greyfriars Bobby', Teoksessa Kalof, Linda & Resl, Brigitte & Malamud, Randy (toim.), *A Cultural History of Animals. Vol. 6, A Cultural History of Animals in the Modern Age*. Berg Publishers: Oxford, 2007.
- Kete, Kathleen, *The Beast in the Boudoir: Petkeeping in Nineteenth-Century Paris*. University of California Press: Berkeley and Los Angeles, 1994.
- King, Stephen, *Cujo*. Suom. Kalvas, Reijo. Book Studio Oy: Hyvinkää, 1992.
- Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija, 'Kuolleisuus'. Teoksessa Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija & Notkola, Irma-Leena & Notkola, Veijo & Pitkänen, Kari (toim.), *Suomen väestö*. Gaudeamus: Helsinki, 1994.
- McGrew, Roderick E., *Encyclopedia of Medical History*. MacMillan Press: London, 1985.
- Myllys, Kari, 'Tilastotoimen kehitys eri maissa'. Teoksessa Hietala, Marjatta & Myllys, Kari (toim.), *Tutkijan tilastolliset tiedonlähteet*. Gaudeamus: Helsinki, 1982a.
- Myllys, Kari, 'Yleiset tiedonlähteet – tiivistettyä tietoa. Teoksessa Hietala, Marjatta & Myllys, Kari (toim.), *Tutkijan tilastolliset tiedonlähteet*. Gaudeamus: Helsinki, 1982b.
- Mäkelä, Pentti, *Vuosien 1917–1919 kulkutaudit, espanjantauti ja vankileirikatastrofi. Historiallisepidemiologinen näkökulma Suomen väestön korkeaan tautikuolleisuuteen*. Valtioneuvoston kanslia: Helsinki, 2007.
- Nienstedt, Walter & Rautiainen, Eija & Pernaa, Minna & Salmi, Ulla & Pirttimaa, Hannele (toim.), *Lääketieteen termit*. Duodecim: Helsinki, 2002.
- Nuorteva, Jussi & Jacobsson, Henry & Ovaska, Veli-Matti & Walta, Matti & Vuorinen, Pertti (toim.), *Pääjohtajakunta. Valtion virastojen ja laitosten johto muuttuvassa valtionhallinnossa 1955–2005. Pääjohtajamatrikkeli 1917–2005*. SKS: Helsinki, 2005.
- Nygård, Toivo, 'Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä'. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Kustannuskiila: Kuopio, 1987.
- Nyström, Samu, 'Lääkärit ja terveyden politiikka'. Teoksessa Nyström, Samu (toim.), *Vapaus, terveys, toveruus: Lääkärit Suomessa 1910–2010*. Fennomed Oy: Helsinki, 2010.
- Parish, James Robert, *Stephen King: Author*. Ferguson: New York, 2005.
- Patterson, K. David, 'Rabies'. Teoksessa Kiple, Kenneth F. (toim.), *The Cambridge World History of Human Disease*. Cambridge University Press: Cambridge, 1994.
- Pemberton, Neil and Michael Worboys. *Mad Dogs and Englishmen: Rabies in Britain, 1830-2000*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2007.
- Pesonen, Niilo, *Terveyden puolesta - sairautta vastaan. Terveyden- ja sairaanhoito Suomessa 1800- ja 1900-luvulla*. WSOY: Helsinki, 1980.
- Pietiläinen, Petri, *Koirien maailmanhistoria*. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki, 2013.
- Pietiläinen, Petri, *Koirien Suomi. Kansanperinnettä ja historiaa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki, 2014.

- Pulkkinen, Risto & Lindfors, Stina, *Suomalaisen kansanuskon sanakirja*. Gaudeamus: Helsinki, 1916.
- Raevaara, Tiina, *Koiraksi ihmiselle*. Kustannusosakeyhtiö Teos: Helsinki, 2011.
- Ritvo, Harriet, *The Animal Estate. The English and Other Creatures in the Victorian Age*. Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts, 1989.
- Selin, Rauno, 'Autonomian ja itsenäisyyden ajan keskushallinnon asiakirjat'. Teoksessa Orrman Eljas & Pispala, Elisa (toim.), *Suomen historian asiakirjalähteet*. WSOY: Helsinki, 1994.
- van Sittert, Lance, 'Class and Canicide in Little Bess: The 1893 Port Elizabeth Rabies Epidemic', *South African Historical Journal*, 5/2003, 207–234.
- Sontag, Susan, *Illness a Metaphor*. Penguin Books: Harmondsworth, England, 1987.
- Théodoridès, Jean, *Histoire de la Rage. Cave Canem*. Masson: Paris, 1986.
- Thomas, Keith, *Man and the Natural World. Changing Attitudes in England 1500–1800*. Penguin Books: London, 1983.
- Tiitta, Allan, *Collegium medicum. Lääkintöhallitus 1878-1991*. Terveystieteiden tutkimuskeskus – THL: Helsinki, 2009.
- Tikkanen, Jouni, *Lauma. 1880-luvun lastensurmat ja susiviha Suomessa*. Otava: Helsinki, 2019.
- Vuori, Hannu, *Lääketiiteen historia. Sosiaalishistoriallinen näkökulma*. Gummerus: Jyväskylä, 1979.
- Vuorinen, Heikki S., *Tautinen historia*. Vastapaino: Tampere, 2002.
- Vuorinen, Heikki S., *Tautinen Suomi 1857 – 1865*. Tampere University Press: Tampere, 2006.
- Vuorinen, Heikki S., *Taudit, parantajat ja parannettavat*. Vastapaino: Tampere, 2010.
- Wang, Jessica, 'Dogs and the Making of the American State: Voluntary Association, State Power, and the Politics of Animal Control in New York City, 1850–1920', *The Journal of American History* 3/2012, 998–1024.
- Wasik, Bill & Murphy, Monica, *Rabid. A Cultural History of the World's Most Diabolical Virus*. Penguin Group (USA): New York, 2012.
- Wu, Yuhong, 'Rabies and rabid dogs in Sumerian and Akkadian literature', *Journal of the American Oriental Society* 1/2001, 32–43.
- Zetterberg, Seppo, *Uusi Viron historia*. SKS: Helsinki, 2017.

Internet-lähteet ja -työkalut

Arkistojen portti – Piirieläinlääkärit.

<http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Piirieläinlääkärit>.

Autio, Veli-Matti, *Renkonen, Oswald*, Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. SKS: Helsinki, 2001. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/6897>.

Forsius, Arno, *Rabies – raivotauti eli vesikauhu*. 1990 (täydennetty viimeksi 2007).

<http://www.saunalahti.fi/arnoldus/rabies.html>.

Forsius, Arno, *Lääkintöhallitus 1878–1991 sekä sosiaali- ja terveyshallitus 1991–1992*. 2002 (täydennetty viimeksi 2009). <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/laakhall.html>.

Kansalliskirjasto, Digitaaliset aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi>.

Merriam-Webster Dictionary, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/>.

Palladio, <http://hdlab.stanford.edu/palladio/>.

Recogito, <https://recogito.pelagios.org/>.

Ruokavirasto – Rabies eli eläimen raivotauti. <https://www.ruokavirasto.fi/viljelijat/elainten-pito/elainten-terveys-ja-elaintaudit/elaintaudit/usealle-elainlajille-yhteiset-taudit/raivotauti-eli-rabies/>.

Liitteet

Liite 1. Suomen Pasteur-laitokseen hoitoon tulleiden määrä 1916–1919

Kuukausi	Hoitoon tulleet
heinä. 1916	11
elo. 1916	18
syys. 1916	18
loka. 1916	18
marras. 1916	26
joulu. 1916	38
tammi. 1917	64
helmi. 1917	23
maalis. 1917	26
huhti. 1917	13
touko. 1917	33
kesä. 1917	9
heinä. 1917	11
elo. 1917	17
syys. 1917	17
loka. 1917	16
marras. 1917	25
joulu. 1917	16
tammi. 1918	18
helmi. 1918	1
maalis. 1918	0
huhti. 1918	9
touko. 1918	4
kesä. 1918	9
heinä. 1918	17
elo. 1918	14
syys. 1918	12
loka. 1918	16

marras. 1918	8
joulu. 1918	6
tammi. 1919	13
helmi. 1919	16
maalis. 1919	43
huhti. 1919	26
touko. 1919	52
kesä. 1919	50
heinä. 1919	28
elo. 1919	35
syys. 1919	15
loka. 1919	8
marras. 1919	15
joulu. 1919	20

Lähde: SVT XI:33 1916, 65; SVT XI:34 1917, 51–55; SVT XI:35 1918, 4–8; SVT XI:36 1919, 4–7.

Liite 2. Suomen Pasteur-laitoksessa hoidetut Viipurin läänin asukkaat kunnittain

	1916	1917	1918	1919	Yhteensä
Viipuri ³³⁵	20	76	10	2	108
Lappee	0	36	0	0	36
Antrea	3	17	4	1	25
Uusikirkko	0	12	4	3	19
Kivennapa	12	0	0	0	12
Pyhäjärvi	0	10	2	0	12
Kotka	5	5	0	1	11
Sakkola	3	5	3	0	11
Jääski	0	3	7	0	10
Parikkala	1	1	4	0	6
Sortavala	0	5	0	1	6
Vehkalahti	0	0	4	2	6
Terijoki	0	0	2	4	6
Raivola	0	5	0	0	5
Kirvu	0	4	1	0	5
Joutseno	0	5	0	0	5
Kurkijoki	4	0	0	0	4
Heinjoki	4	0	0	0	4
Muolaa	0	3	1	0	4
Nuijamaa	0	4	0	0	4
Impilahti	0	4	0	0	4
Lavansaari	1	2	0	0	3
Luumäki	0	2	0	1	3

³³⁵ Sisältää Viipurin kaupungin ja Viipurin pitäjän.

Pyhtää	0	3	0	0	3
Metsäpirtti	0	0	3	0	3
Kymi	2	0	0	0	2
Kuolemajärvi	0	1	1	0	2
Koivisto	0	2	0	0	2
Johannes	0	2	0	0	2
Räisälä	0	2	0	0	2
Jaakkima	0	2	0	0	2
Ruokolahti	0	0	2	0	2
Lappeenranta	0	0	1	1	2
Valkeala	0	0	0	2	2
Vuoksenniska	0	1	0	0	1
Rautjärvi	0	1	0	0	1
Lemi	0	1	0	0	1
Sippola	0	0	0	1	1
	55	214	49	19	337

Lähde: SVT XI:33 1916, 65; SVT XI:34 1917, 51–55; SVT XI:35 1918, 4–8; SVT XI:36 1919, 4–7.